

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

MÂTURÎDÎ'NİN TE'VÎLÂTU'L-KUR'ÂN'INDA FİKHÎ GÖRÜŞLERİ
(MÂİDE SÛRESİ ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Asiye YOLCU

DANIŞMAN

Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ

KONYA – 2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Asiye YOLCU
	Numarası	158106041008
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/İslam Hukuku
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ
	Tezin Adı	Mâtûrîdî'nin Te'vîlâtü'l- Kur'ân'ında Fıkhî Görüşleri (Mâide Sûresi Örneği)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Mâtûrîdî'nin Te'vîlâtü'l- Kur'ân'ında Fıkhî Görüşleri (Mâide Sûresi Örneği)” başlıklı bu çalışma 15/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr. (Danışman)	İsmail BİLGİLİ	
2	Prof. Dr.	Abdullah ÇOLAK	
3	Doç. Dr.	Murat ŞİMŞEK	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Asiye YOLCU		
	Numarası	158106041008		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	x	
		Doktora		
Tezin Adı	Mâturîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ında Fıkhî Görüşleri (Mâide Sûresi Örneği)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Asiye YOLCU

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Asiye YOLCU		
	Numarası	158106041008		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ		
Tezin Adı	Mâturîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ında Fıkhî Görüşleri (Mâide Sûresi Örneği)			

III. y.y.'da Mâveraünnehr Bölgesi'nde yaşamış olan Mâturîdî (ö. 333/944) Hanefî Mezhebi'ne mensup olan müslümanların itikadda imamıdır. Siyasi çalkantının yoğun olduğu, bâtil fırkaların yaygınlık kazandığı bir dönemde Ehl-i sünnet itikadının Mâveraünnehr Bölgesi'ndeki en önde gelen savunucusu olmuştur. İlmî tartışmaların çok yoğun bir şekilde yapıldığı bir ortamda yaşayan Mâturîdî Ehl-i sünnet itikadını Ebû Hanîfe'nin çizgisinde savunmuştur. Ebû Hanîfe'nin itikada dair görüşlerinin yanında fıkıh usûlü ve furuuna dair görüşlerini de benimsemiş, geliştirmiş ve yetiştirdiği öğrenciler ve bıraktığı eserler ile kendisinden sonraki nesle taşımıştır.

Günümüze ulaşan iki eserinden biri olan Te'vîlâtü'l-Kur'ân adlı eseri dirâyet tefsirinin ilk örneği olmasının yanında fıkıh usûlü ve meseleleri konusunda da oldukça geniş bir birikim sunmaktadır. Bu çalışmamızda Te'vîlâtü'l-Kur'ân adlı eserinde Mâide Sûresi içerisindeki fıkha dair görüşlerini inceledik. İki bölümden oluşan çalışmamızda İmam Mâturîdî'nin hayatı, eserleri, ilmî kişiliği ele alınmış ve Mâide Sûresi'nde ele aldığı fıkhî görüşleri Hanefî Mezhebi'nin görüşleri ile karşılaştırılmıştır. Hanefî Mezhebi ile hangi hususlarda aynı görüşü paylaştığı tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İmam Mâturîdî, Mâide Sûresi, Hanefî Mezhebi, fıkıh usûlü, fıkıh.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Asiye YOLCU		
	Student Number	158106041008		
	Department	Basic Islamic Sciences / Islamic Law		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ		
Title of the Thesis/Dissertation	Maturidi's Islamic Law Opinions From His Tevilat (In Reference to Surah al- Maidah)			

Abu Mansur al-Mâturîdî, who lived in Mawaraunnahr region in third century, is the imam of the muslims who are the members of Hanafiyyah Madhhab. He is the most pre-eminent advocate of followers of the sunnah who lived in the region in an era of political turmoil and superstitious parties. Al-Mâturîdî stood up for the believes of the followers of the sunnah supporting standpoints of Abu Hanifah in times of intense islamic debates. In addition to Abu Hanifah's opinions on faith, he embraced and improved Abu Hanifah's opinions on rules and issues of islamic law. He handed those embraced and improved opinions down the next generations by his students and his works.

Te'vîlâtü'l- Kur'ân, one of his two works reaching the present day, provides us broader resorvoir on rules and issues of islamic law in addition to being the first commentary. In this research, Al-Mâturîdî's standpoints on islamic law has been studied according to Surah Al-Ma'idah in Te'vîlâtü'l- Kur'ân. The research consists of two parts such as Al-Mâturîdî's education, life, works and his scholarly personality. His opinions on islamic law in Surah Al-Ma'idah have been compared with and compared to Hanafiyyah madhhab. It has been tried to determine in which ways he shares the same opinions with Hanafiyyah madhhab.

Key words: Imam al-Mâturîdî, Surah Al-Ma'idah, Hanafiyyah madhhab, Rules of Islamic laws, Islamic law.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
I. Çalışmanın Önemi ve Amacı	1
II. Çalışmanın Sınırlandırılması	2
III. İzlenen Yöntem	3
IV. Çalışmada Kullanılan Kaynaklar	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
MÂTURÎDÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ.....	5
I. Tarihi Arkaplanı	5
II. Hayatı	9
III. İlmî Kişiliği ve Öğrenim Hayatı	11
A. Öğrenim Hayatı.....	11
B. İlmî Kişiliği	11
C. Hocaları	17
1. Ebû Bekir el-Cüzcâni (ö. 285/898)	17
2. Ebû Nasr el-Iyâzi	17
3. İshak el-Cüzcâni	18
4. Yahya el-Belhî (ö. 268/881)	18
5. Ahmed b. Recâ el-Cüzcâni	18
6. Muhammed b. Mukâtil er-Râzi (ö. 248/862).....	18
D. Öğrencileri.....	18
1. Ebû Ahmed el-Iyâzi	18
2. Ebû'l-Hasan er-Rüstuğfâni (ö. 345/956).....	19
3. Abülkerim el-Pezdevi (ö. 390/1000).....	19
4. Ebû Seleme Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî (ö. 342/953)	19
E. Eserleri.....	20

1. Günümüze Ulaşmayan El Yazmaları.....	20
2. Fıkıhla İlgili Günümüze Ulaşmayan El Yazmaları.....	21
3. Günümüze Ulaşan Eserleri	21
a) Kitâbu't-Te'vîlât Ehli's-Sünne.....	21
b) Kitâbu't-Tevhîd.....	23
İKİNCİ BÖLÜM	24
MÂTURÎDÎ'NİN TE'VÎLÂTU'L-KUR'ÂN'INDAKİ FIKHÎ GÖRÜŞLERİ	24
I. Mâturîdî'nin Mâide Sûresi Özelinde İzlediği Metot	24
II. Mâturîdî'nin Mâide Sûresi'nde Ahkâm Âyetleri Bağlamında Fıkhî Görüşleri	26
A. İhramlıya Yapması Yasak Filler.....	26
1. Avlanma Yasağı	27
2. İhramlı İken Avlanmanın Cezası	35
B. Şahitlik.....	39
1. Şahitlik Yapmanın Gerekliliği	39
2. Gayr-i Müslim'in Şahitliği.....	40
C. Helâller-Haramlar.....	43
1. Yenilmesi Helâl Olan Hayvanlar	43
2. Avcı Hayvanlar.....	45
3. Ehl-i Kitabın Kestiği Hayvanların Hükümü.....	48
4. Ehl-i Kitap Kadınlarla Evlenmek	49
5. Mecûsilerin Ehl-i kitap Olup Olmadığı Meselesi	50
6. Etinin Yenmesi Haram Olan Hayvanlar	51
7. Allah'tan Başkası Adına Kesilen Hayvanlar.....	53
8. Boğulmuş Hayvan	54
9. Yuvarlanarak Ölen Hayvan.....	55
10. Boynuzlanarak Öldürülmüş Hayvan.....	57
11. Fal Okları	57
12. Kumar ve Bahis Oyunları.....	59
13. İçki.....	61
D. Abdest-Teyemmüm	65
1. Abdest	66
a) Her Namaz İçin Abdest Almanın Gerekip Gerekmediği Meselesi.....	66
b) Uyumanın Abdeste Etkisi.....	66
c) Yüzün ve Kolların Yıkınması.....	67
d) Ayakların Yıkınması.....	68
e) Abdest Uzuvarını Yıkamanın Hikmeti.....	69

f)	Cünüp Halinde Yıkanmak.....	69
2.	Teyemmüm.....	70
E.	Yol Kesme ve Eşkialık (Hırâbe) ve Hırsızlık.....	72
1.	Yol Kesme ve Eşkialık (Hırâbe) Suçu ve Cezası.....	72
2.	Hırsızlık Suçu ve Cezası.....	75
a)	Hırsızlık Eyleminin Kapsamı.....	75
b)	El Kesme Cezasının Uygulanabilmesi İçin Çalınan Malda Aranılan Özellikler.....	76
c)	Cezanın Uygulanacağı El'den Kesilecek Miktar.....	78
d)	Hırsızlık Cezasının İnfazı.....	79
e)	Hırsızlık Cezasının Hikmeti.....	79
f)	Hırsızlıktan Sonra Tövbe Eden Müslüman ve Kâfirin Durumu.....	80
F.	Mürtedin Durumu.....	81
G.	Kıyas.....	82
1.	Kıyas Cezasını Gerektiren Suçlar.....	82
2.	Kıyasın Uygulanacağı Organlar.....	83
3.	Kıyası Gerektiren Suçta Mağdur ve Yakınlarının Fâili Bağışlaması.....	84
H.	Yemin Keffâreti.....	84
1.	Keffâretin İlleti.....	89
2.	Yeminde İstisnâ Edatını Kullanmanın Keffârete Etkisi.....	91
3.	Keffâretin Ödenme Şekli.....	92
4.	Keffâretin Miktarı.....	95
5.	Köle Azadı.....	96
İ.	Nesih.....	97
J.	Kıyas.....	98
K.	Değerlendirme.....	99
III.	Mâturîdî'nin Mâide Sûresinde Geçen Ahkâm Âyetleri Hakkındaki Görüşleri ile Hanefi Mezhebinin Görüşlerinin Mukayesesi.....	106
SONUÇ	109
BİBLİYOGRAFYA	111

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhis selam
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b. ibn	: Oğul, Oğlu
BEÜSBED	: Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
EÜGNTTED	: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Dergisi
EÜSBED	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Hız.	: Hazreti
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
SÜİFD	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
ty.	: Tarih yok

ÖNSÖZ

İslam Dininin anlaşılması Hz. Peygamber hayatta iken sahabe için çok kolay olmuştu. Onların soru ve sorunlarına Hz. Peygamber hayatta olduğu için anında cevap verebilmekteydi. Hz. Peygamber'in insanların arasından ayrılmasından sonra ise değişen Müslüman coğrafyası ve ikliminin ortaya çıkardığı sorunlara cevap verme sahabilere kalmıştır. Sahabeden sonra da bu miras sonraki müctehid âlimlere kalmıştır.

III. yy'ın ilk çeyreğinde temâyüz etmiş olan Ebû Mansûr Mâturîdî de bu müctehid âlimlerden biri olup tefsir, fıkıh, kelâm, mezhepler tarihi gibi birçok İslâmi ilimde görüşler ve eserler bırakmış ve Ehl-i Sünnet Müslümanlarının itikadda takip ettiği iki imamdan biri olmuştur. İtikadi meselelerde olduğu kadar fikhın usul ve furuuna dair konularda da oldukça geniş bir birikim bırakmıştır.

Günümüze ulaşan iki eserinden biri olan *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, İmam Mâturîdî'nin ilmî birikimini yansıttığının yanında fıkıhla ilgili görüşlerine kendi kaleminden ulaşabildiğimiz tek eseridir. Mâturîdî bu eserindeki düşünceleriyle fıkıh ve fıkıh usulu alanlarında önemli katkılarda bulunmuş, aynı zamanda Hanefî Mezhebi'nin görüşlerinin kendi döneminde önemli bir taşıyıcısı olmuştur.

Biz de Mâturîdî'nin fıkıhtaki derinliğini anlamak, fıkıh ilmiyle olan bağıını ortaya koymak ve fikhî yönünün tanıtılmasına katkı sağlamak için çalışmamızda *Te'vilâtu'l-Kur'ân* adlı eserinde Mâide Sûresi'ndeki fıkıh ile ilgili konularda Mâturîdî'nin düşüncelerini tezimize konu edindik. Ardından bu görüşleri Hanefî Mezhebi'nin görüşleri ile kıyaslayarak Mâturîdî'nin hangi düzeyde bir Hanefî fakîhi olduğunu tesbit etmeye çalıştık.

İki bölümden oluşan çalışmamızda birinci bölümde Mâturîdî'nin hayatı, ilmî kişiliği, hocaları ve öğrencileri hakkında bilgi verdik. İkinci bölümde Mâturîdî'nin sûre içerisindeki görüşlerini geniş bir şekilde ele alıp bu görüşlerin Hanefî Mezhebi'ndeki karşılıklarına yer verdik.

Çalışmanın ortaya çıkması için her aşamasında katkı sağlayan, desteğini ve anlayışını esirgemeyen kıymetli danışmanım Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ hocama, birikim, tecrübe ve önerileriyle çalışmanın nihayet bulmasında emeği geçen kıymetli hocalarım Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK ve Doç. Dr. Murat ŞİMŞEK'e, gerek lisans döneminde gerek bu çalışmam süresince ilmî tecrübesini tüm cömertliğiyle paylaşmaktan bir an geri durmayan kıymetli

hocam Dr. Öğr. Üyesi Serkan DEMİR'e, bu süreçte tüm içtenlik ve samimiyetleriyle destek olan kıymetli meslektaşlarım, arkadaşlarım Mustafa Tolga SARIOĞLU, Sevgi BAKAN, Sevda HANILÇI TOPRAK ve kıymetli eşine, hayatımın her alanında olduğu gibi çalışma sürecim boyunca da her türlü desteğini esirgemeyen kıymetli aileme, ismini saymadığım çok kıymetli hocalarım ve arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Asiye YOLCU

Konya 2019

GİRİŞ

Hayatımızın hemen her alanında muhtaç olduğumuz fıkıh ilmine olan ihtiyacın hiçbir zaman kaybolmayacağı düşünüldüğünde fakihlerin İslam'ın anlaşılması ve hayata geçirilmesine yaptıkları katkı daha iyi anlaşılabilir.

Fıkıh ilmini temsil eden, mensuplarıyla günümüze kadar devam eden dört büyük mezhepten biri de Hanefi Mezhebi'dir. Bugün dünyada en fazla müntesibi bulunan Hanefi Mezhebi III. y.y.'da Mâveraünnehr bölgesinde İmam Mâturîdî tarafından temsil edilmiştir. Hanefi Mezhebi'nin 3. kuşak alimleri arasında yer alan Mâturîdî, Ebû Hanîfe'nin fikhî görüşlerini ve fıkıh usûlü metodunu büyük bir incelikle ele almış, geliştirmiş ve sistemleşmesinde büyük katkı sağlamıştır. İslamın ve Hanefi fikhının özellikle Türkler arasında yayılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Mâturîdî'nin fıkıh metodunu ve fikhî görüşlerini öğrenebileceğimiz *Te'vilâtu'l-Kur'ân* adlı eserine ilk defa yaklaşık 200 yıl sonra Ebû'l-Muîn en-Nesefî'nin (ö.508/1114) öğrencisi Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî (539/1144) bir şerh yazmıştır. Günümüzde de Mâturîdî'nin fikhî yönünün ortaya çıkarılması için bu eser üzerine yapılan çalışmalara ihtiyaç vardır. Bizim çalışmamız da bu amaca hizmet etmeyi hedeflemiştir.

I. Çalışmanın Önemi ve Amacı

Hz. Peygamber'den sonraki çok yakın bir dönemde yaşamış olan mezhep imamlarımız üstlendikleri hassas ve önemli görevin farkında olmuş ve Kur'an ve sünnetin yanında başka delillerden de yararlanıp dinin anlaşılmasını kolaylaştırmada inkâr edilemez bir rol üstlenmişlerdir. Bu hassas görevi üstlenenlerden biri de İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe (ö. 150/767) olmuştur. O bugün dünya müslümanlarının büyük çoğunluğunun amelde takip ettiği Hanefi Mezhebi'nin imamı olmuştur. Bugün Ebû Hanîfe her ne kadar amelde takip edilen bir mezhep imamı olsa da itikadi bakımdan da bir mezhebe temel oluşturacak kadar güçlü ve geniş bir birikim bırakmıştır. Bu birikim III. y.y.'da Mâveraünnehr Bölgesi'nde yaşamış Ebû Mansur Mâturîdî ile kelam ilmine dönüşmüş ve Mâturîdî, müslümanların itikadda takip ettikleri iki büyük mezhepten biri olan "Mâturîdîyye Mezhebi"nin imamı olmuş, bu yönüyle tanınmıştır. Ancak Mâturîdî, Ebû Hanîfe'nin itikadi görüşlerine yaptığı katkının yanında fıkıh usûlü ve furuuna dair görüşlerini de benimsemiş, yorumlamış, kendi döneminde Hanefi

Mezhebi'nin temsilcisi olduğu gibi bu görüşleri sonraki nesillere de aktarmıştır. Mâturîdî'nin görüşlerine ulaşabildiğimiz iki eseri bize ulaşmıştır. Bunlar *Te'vîlâtü'l-Kurân* ve *Kitâbu't-Tevhîd*'dir. Bu iki eserden biri olan *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* bir tefsir eseri olmasının yanında ahkâm âyetlerini usule dair kaideler çerçevesinde bir fıkıh eseri kadar geniş ele almıştır.

Birçok alanda olduğu gibi fıkıh alanında da önemli bir fikir mirası bırakan Mâturîdî'nin kendi döneminde farklı sebeplerden ötürü bu fikirlerinden yeteri ölçüde istifade edilememiştir. Bizim amacımız günümüzde de aynı ihmalin yaşanmaması, görüşlerinin anlaşılması ve yaygınlaştırılması için yapılan ilmî ve akademik çalışmalara katkı sağlamak, bu minvalde İmam Mâturîdî'nin fıkıhtaki rolünü ve Hanefî Mezhebi'nin görüşlerini koruma ve geliştirmedeki katkısını ortaya koymaktır.

II. Çalışmanın Sınırlandırılması

Fıkıh, kelam, tefsir, mezhepler tarihi gibi birçok ilim dalında öne çıkmış olan Mâturîdî'nin biz fikhî yönünü inceledik.

Çalışmamızın birinci bölümünde Mâturîdî'nin hayatı, eserleri ve ilmî kişiliği hakkında bilgi verdik. Mâturîdî'nin Hanefî Mezhebi içerisindeki konumuna değindik.

İmam Mâturîdî'nin günümüze ulaşan iki eserinden biri olan *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* aynı zamanda Mâturîdî'nin fıkha dair görüşlerine doğrudan ulaşabildiğimiz tek eseridir. Bir tefsir çalışması olan eserde haliyle Kur'ân-ı Kerim'in tamamı incelenmiştir. İmam Mâturîdî de fıkha dair görüşlerini bu şekilde bütün bir Kur'ân'ın içinde işlemiştir. Biz onun Kur'ân âyetlerinin tamamı içerisinde işlediği bu görüşlerini çalışmamızın ikinci bölümünde Mâide Sûresi özelinde ele aldık. Sûrede yer alan 9 fikhî konunun tamamını ve bir usul yöntemi olarak kıyası Mâturîdî'nin ortaya koyduğu delilleriyle birlikte inceledik. Konuların derinlemesine incelenmesinin ardından tüm konuların kısa bir değerlendirmesini yaptık. Mâturîdî'nin tesbit ettiğimiz fikhî görüşlerinin Hanefî Mezhebi içerisindeki benzerliğini tesbit etmeye yönelik mezhebin bu konular hakkındaki görüşlerini aktardık. Bu görüşlere birkaç temel Hanefî kaynağı merkeze alarak ulaşmaya çalıştık. Son olarak Mâturîdî'nin görüşlerinin Hanefî Mezhebi'nin görüşleriyle benzerlik gösteren ve ayrılan yönlerini ortaya koymaya çalıştık.

III. İzlenen Yöntem

Çalışmamızın ilk aşamasında incelediğimiz eser olan *Te'vilât'ul-Kur'ân* dışında yararlanabileceğimiz eserleri tespit ettik. Bu eserlerden ilgili bölümlerden yararlandık.

Çalışmamızın ilk bölümünde hayatı, yetiştiği çevre, ilmî kişiliği ve eğitim hayatı gibi Mâturîdî'yi tanıtıcı bilgilere yer verdik. Bunun için müellif ve yaşadığı çevre hakkında bilgi veren makale, tez, kitap ve ansiklopedi maddelerinden istifade ettik. Özellikle ilmî kişiliğinin oluşması ve Hanefî fikhına katkısı konusunda Ebû'l Muîn Neseî'nin "*Tabsırâtu'l-Edille*" isimli eseri, Şükrü Özen'in *Ebû Mansur Mâturîdî'nin Fıkıh Usûlünü Yeniden İnşâsı* isimli doçentlik çalışması, Talip Özdeş'in *İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-sünne Adlı Eserinin Tefsir Metolojisi Açısından Tahlil ve Tanıtımı* adlı doktora tezi ve ilgili çalışmalardan yararlandık.

Te'vilât'ın incelenmesi sırasında Mâide Sûresi'ndeki fikhî konuları 9 konu başlığı altında inceledik. Âyetleri ilgili konu başlıkları içerisinde birlikte ele aldık. Konularla ilgili toplam 25 âyeti inceledik.

Mâturîdî'nin fikhî görüşlerini Hanefî Mezhebi ile karşılaştırmak için Serahsî'nin (ö. 483/1090) *Kitâbu'l-Mebsût* isimli eseri ve Mevsîlî'nin (683/1284) *İmâm-ı Âzam'ın İctihad ve Görüşleri el-İhtiyâr Metni el-Muhtâr li'l Fetvâ* isimli eserleri başta olmak üzere Hanefî fikhının eserlerinden yararlandık.

IV. Çalışmada Kullanılan Kaynaklar

Çalışmamızın kaynaklarının başında İmam Mâturîdî'nin *Te'vilâtu'l-Kur'ân* isimli eserinin Yusuf Şevki Yavuz'un editörlüğünde Kemal Sandıkçı tarafından Türkçe'ye yapılan tercümesi gelmektedir. Bu eserden yaptığımız istifade ile Mâturîdî'nin fikhî görüşlerini tesbit ettik. Kaynakçada yer alan eserlerin yanı sıra Kudûri'nin (ö. 428/1037) *Kudûri Metni ve Tercümesi*, Serahsî'nin *Kitâbu'l-Mebsût*, Mevsîlî'nin *İmâm-ı Âzam'ın İctihad ve Görüşleri el-İhtiyâr Metni el-Muhtâr li'l Fetvâ*, Şükrü Özen'in *Ebû Mansur Mâturîdî'nin Fıkıh Usûlünü Yeniden İnşâsı*, Ulrich Rudolph'un *Mâtudiri*, Sönmez Kutlu'nun *İmam Mâturîdî ve*

Mâturîdîlik, Ali Karataş'ın İmam Mâturîdî Kur'ân'ı Kur'ân'la Te'vil, Cihad Tunç'un Ebû Mansur Semerkandî "Mâturîdî" isimli eserlerinden istifade ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÂTURÎDÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

I. Tarihi Arkaplanı

Ebû Mansur el-Mâturîdî'ye nisbet edilen Mâturîdîye Mezhebi bugün de Ehl-i Sünnet Müslümanlarının çizgisinden gittiği iki büyük itikadi mezhepten biri olmuştur. Ancak Mâturidiliğin tarih sahnesine çıkışı bazı problemler sebebiyle sekteye uğramış, bu nedenle iki asra yakın hak ettiği ölçüde yayılma gösterememiştir.¹ Mâturîdîliğin hak ettiği ölçüde yayılmaması birçok sebebe dayandırılmıştır. Bu sebepleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz;

- Mâturîdîlik, Mevârahünnerhr'in Semerkant bölgesinde ortaya çıkmıştır. Bu bölgenin Bağdat, Basra, Irak gibi ilim merkezlerinden uzak olması² onun gelişimi ve yayılmasını olumsuz yönde etkilemiş, etkisi uzun bir süre Maverâünnehir ile sınırlı kalmıştır.³
- Mâturîdî'nin ortaya çıktığı bu bölge ilim merkezine uzaklığının yanında hilâfet merkezine de uzak⁴ kalmıştır. Dolayısıyla Mâturîdî'nin eserleri çoğaltılması, okutulması gibi imkânlardan uzak kalmıştır.
- Mâturîdî'nin yaşadığı bölgenin hilâfet merkezine uzaklığının yanında siyasi iktidarla uyumsuzluğunun⁵ da eserlerinin çoğaltılması ve okutulmasının önündeki engellerden olduğu tahmin edilmiştir. Yaşadığı dönemin siyasetçileriyle anlaşamadığını gösteren sözleri ve bu konuda anlatılan menkıbeler vardır.⁶ Mâturîdî'nin her hangi bir resmî görev aldığı bilinmemektedir.⁷ Bunun yanında Ka'bi⁸ (ö. 319/931) gibi⁹ siyasi iktidara yakın duranları da

¹ Şimşek, Murat, Hanefi Geleneğinde Usul-Fürü İlişkisi ve Kelâm-Fıkıh Usûlü Etkileşimi Bağlamında İmam Mâturîdî, Kastamonu Üniversitesi IV. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu –Hanefîlik-Mâturîdîlik, Mayıs 2017, s. 257.

² Kutlu, Sönmez, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Ankara 2003, s. 49; Özen, Şükrü, Mâturîdî, *DİA*, Ankara 2003, 28/147; Korkmaz, Siddik, “İmam Ebû Mansur el-Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, *Dini Araştırmalar*, sayı, 10, s. 97; Karataş, Ali, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, İstanbul, 2014, s. 26; Rudolph, Ulrich, *Mâturîdî*, çev. Özcan Taşçı, İstanbul 2017, s. 22.

³ Rudolph, *Mâturîdî*, s. 23.

⁴ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/147; Özdeş, Talip, “İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil ve Tanıtımı”, Doktora Tezi, *EÜSBE*, Kayseri, 1997, s. 27; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 22.

⁵ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/147; Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 10.

⁶ Özen, “Mâturîdî ve Siyaset: “Hilâfetin Kureyşliliği Meselesi”, *Büyük Türk Bilgini İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, İstanbul, 2009, s. 524, 544; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 27.

⁷ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/147; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 207.

⁸ Tam adı Ebu'l-Kasım Abdullah b. Ahmed b. Mahmud el-Belhi olan Ka'bi Bağdat Mu'tezilesinin önde gelen kelimcilerindendir. Mâturîdî kendisine reddiyelerde bulunmuş, Kitâbu't-Tevhid'inde sert bir şekilde eleştirmiştir. Geniş bilgi için bkz. Soyal, “Fikret, Ebu'l-Kasım el-Ka'bi ve “Uyûnu'l-Mesai” Adlı Eseri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 11, sayı: 61, s. 1215.

⁹ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/147.

eleştirmesinden onun siyasi iktidarla anlaşamadığı anlaşılmıştır. Bu durum onun Eş'âri'ye (ö. 324/935-36) nasip olan imkânlardan mahrum kalmasına sebep olmuştur. Kendi döneminde siyasi iktidarla iyi anlaştığı bilinen Eş'âri'nin mezhebi dönemin resmî mezhebi¹⁰ olarak kabul edilmiş, eserleri resmî bir kurum olan Nizâmîye medreselerinde okutulmuştur.¹¹ Bu durum Eş'âri'nin görüşlerinin ve görüşlerinin yer aldığı eserlerinin yayılmasında etki etmiştir..

- Hanefi âlimlere ait tabakât kitaplarının geç bir dönemde yazılmasının Mâturîdî'nin sonraki dönemlerde tanınmasını geciktirmiş olduğu tahmin edilir.¹²
- Mâturîdî'nin eserlerinde taşımış olduğu üslubun anlaşılmasındaki zorluklar da onun eserlerinin yayılmasını engellediği söylenmiştir.¹³ Eserleri anadili Arapça olmayan birinin kaleminden çıkmış gibidir. Arapça gramere uzaklığı yanında Türkçe gramere yakın olduğu görülmüştür.¹⁴

Fakat bu görüş Mâturîdî'nin kendi yaşadığı bölgede de ihmal edildiği için geçerli bir sebep olarak görülmemiştir.¹⁵

- İmam Ebû Hanîfe'nin karşılaşmış olduğu talihsizlikle Mâturîdî de karşılaşmış ve Mürcii¹⁶ olmakla itham edilmiştir. Bu da Ehl-i sünnet çevresinde kabul görmesini zorlaştırmıştır. Bugün bile bazı kaynaklar bir taraftan gerek Ebû Hanîfe'nin kendi diliyle Murcii olmadığını beyan ettiğini, gerek Mâturîdî'nin Ebû Hanîfe'ye yapılan bu yakıştırmaya cevap verdiğini aktarırken diğer taraftan her iki imamın da görüşlerinden yola çıkarak onların Murcii olduğunu ispat etmeye çalışmaktadır. Ancak yukarıda söylediğimiz gibi Ebû Hanîfe yapılan bu ithamı reddetmiş, bu yakıştırmaların kendisine düşmanlık besleyenlerin bir sözü olduğunu, kendisi için “*ehlü'l-adl ve's-sünne*” ifadesinin kullanılmasını istediğini açıkça ifade etmiştir.¹⁷

İmam Mâturîdî, biri övülen diğeri yerilen iki çeşit mürcii olduğunu, Ebû Hanîfe'nin övülen mürcieden olduğunu söylemiştir.¹⁸ *Kitâbu't-Tevhîd* adlı eserinde bu konuya özel

¹⁰ Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 50.

¹¹ Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 49, 50.

¹² Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 98.

¹³ Özen, *Mâturîdî, DİA*, 28/47.

¹⁴ Özen, *Mâturîdî, DİA*, 28/146; Bilgili, İsmail, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı, 29, s. 404.

¹⁵ Özen, *Mâturîdî, DİA*, 28/148.

¹⁶ Özen, *Mâturîdî, DİA*, 28/148; Yavuz, Yusuf Şevki, “Mâturîdîyye”, *DİA*, 28/166; Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 10, 50; Rudloph, *Mâturîdî*, s. 52-66.

¹⁷ Rudloph, *Mâturîdî*, s. 52, 65.

¹⁸ Yavuz, “Mâturîdîyye”, *DİA*, 28/166.

olarak açtığı başlık altında Ebû Hanîfe'ye yapılan bu ithamı bertaraf etmeye çalışmıştır.¹⁹ Bu durum Mâturîdî'nin Mürcii görüşleri benimsemediğinin ispatı için önemlidir.

- Mâturîdîliğin ilerlemesini engellediği düşünülen sebeplerden bir diğeri Maveraünnehr'in sıkça istilâya uğramasından dolayı Mâturîdî'nin eserlerinin yok olmasıdır.²⁰ Hülâgü, Cengiz Han, Moğolların tahribatı ile Mâturîdî'nin eserlerinin yok olduğu tahmin edilir.²¹

- Mâturîdî'nin görüşlerinin sistemleşmesinin ve tarih sahnesine çıkışının iki asra yakın bir zaman gecikmesinin en önemli sebeplerinden biri Mâturîdî'nin gerek akaid gerek fıkıh usûlü ve furuu na dair görüşlerinde İmam Âzam Ebû Hanîfe'yi takip etmiş olmasıdır. Batıl fırkaların merkezi konumunda olan Semerkant'ta²² yaşayan Mâturîdî bu fırkalara karşı Ehl-i sünnet çizgisinde Ebû Hanîfe'nin görüşleri doğrultusunda mücadele etmiştir. IV. y.y.'da Irak ve Semerkant olmak üzere iki merkezde yarışan Hanefî fikhının Semerkant'taki temsilcisi olmuştur. Irak Hanefî ekolünü Ebû'l-Hasan el-Kerhi (ö. 340/951) temsil ederken Semerkant Hanefî ekolünü İmam Mâturîdî temsil etmiştir.²³ Bu da onun Ehl-i sünnet kelim ekolünün kurucusu olarak değil Hanefî Mezhebi'nin bir âlimi olarak tanınmasına neden olmuştur. Sonraki dönemde sistemleşmesine bazı kaynaklarda "Nesefîyye" diye anılacak kadar katkı sağlayan Ebû'l-Muîn Nesefî dahi Mâturîdî'den Semerkant ve Maveraünnehr'in Hanefî ulemasından olduğuna işaret eden "meşâyihu Semerkant", "ulemâu Maveraünnehr" ifadelerini kullanmıştır.²⁴ Usul ve furu'da Ebû Hanîfe'nin en güçlü takipçisi olarak vasıflandırmış,²⁵ ondan Hanefî Mezhebi'nin bir âlimi olmasına işaret eden "*ashâbunâ*" diye bahsetmiş,²⁶ Ebû Hanîfe'nin görüşlerini en iyi onun bildiğini söylemiştir.²⁷ Nesefî dışında fırka kitapları da Mâturîdî'den genelde Hanefî imamlar arasında sayarak bahsetmişlerdir.²⁸ Ebû'l-Yusr el-Pezdevi (ö.493/1100) de Mâturîdî'den eserinde bahsetmiş ve Ebû Hanîfe'nin ashabından saymıştır.²⁹ Tâceddin Subki (ö. 771/1370) eserinde Mâturîdî'den "*ashâb-ı Ebû*

¹⁹ Mâturîdî, "*Kitabu't-Tevhid Terümesi*", çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2005, s. 497; Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 133.

²⁰ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/148.

²¹ Korkmaz, "Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 98.

²² Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 23.

²³ Şimşek, Murat, *Ebû Hanîfe ve Hanefîlik*, İstanbul 2019, s. 315; Yavuz, "Mâturîdîyye", *DİA*, 28/166.

²⁴ Yavuz, "Mâturîdîyye", *DİA*, 28/166.

²⁵ Rudloph, *Mâturîdî*, s. 282.

²⁶ Yavuz, "Mâturîdîyye", *DİA*, 28/167.

²⁷ Özen, *Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası*, s. 22.

²⁸ Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 49; Rudloph, *Mâturîdî*, s. 10, 43.

²⁹ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/147; Rudloph, *Mâturîdî*, s. 26, 208.

Hanîfe”den olarak bahsetmiştir.³⁰ Bunlar dışında Şafii kaynaklarda da Mâturîdî, Hanefî âlimler arasında sayılmıştır.³¹

Kendisinden sonra ailesinden de Hanefî Mezhebini temsil edenler olmuştur. Kızının torunu Hasan el-Mâturîdî kendi döneminin Hanefî temsilcilerinden olmuştur.³²

Bu durum onun Hanefî Mezhebi’ne yaptığı katkıları ve mezhebe mensubiyetini gösterse de iki asra yakın bir zaman ihmal edilmesinin sebeplerinden biri olmuştur.

Ancak Mâturîdîliğin sistemleşmesinin gecikmesinin yanında ilerlemesi ve yayılmasını engelleyen bu sebeplerin varlığı onun kendi döneminde tamamen ihmal edildiği anlamına gelmez.³³ Onun ihmal edildiği düşüncesi daha çok Eş’âri’ye kıyas edildiğinde ortaya çıkmaktadır.³⁴ Kendi dönemindeki eserlerde dahi isminin az yer almasının yanında yine o dönemdeki eserlerde isminin geçtiği yerlerde ondan büyük bir övgüyle bahsedilmiştir. Bu, onun yaşadığı dönemde büyük bir ilmî şahsiyet olarak kabul gördüğünün delilidir.

Günümüzde Mâturîdî’den ilk bahsedilen eserin Ebû’l-Muîn en-Nesefî’nin *Tabsîrâtul-Edille*’si olduğu bilinir.³⁵ Ebû’l Muîn en-Nesefî, Necmüddin Ömer En-Nesefî (ö. 537/1142), Alaaddin es-Semerkindî, Sem’âni (ö. 562/1166), Hafizüddin en-Nesefî (ö. 710/1310), Mâturîdî’yi “*eş-Şeyhu’l-İmam*” diye anarlar.³⁶ Ebû’l Muîn en-Nesefî eserinde Mâturîdî’yi “*Ehl-i Sünnet kelamının lideri*” olarak över.³⁷ Mâveraünnehr’in üç büyük usulcüsü olan Ebû Zeyd ed-Debûsi (ö.430/1039), Fahrulislam Pezdevi (ö. 482/1089) ve Serahsî (ö. 483/1090) usul eserlerinde Mâturîdî’den bahsetmemiş³⁸ olsa da fıkıhla ilgili eserlerinde ona yer vermişlerdir.³⁹ Ebû’l-Muîn en-Nesefî’nin öğrencisi Alâuddin es-Semerkindî Mâturîdî’nin eserlerinden alıntılar yapmıştır.⁴⁰

Mâturîdî’ye nisbet edilerek daha sonra “Mâturîdîyye” diye anılacak olan mezhebin sistemleşmesi kendisinden sonra başta hocası İyâzi’nin (ö. 260/874) çocukları Ebû Ahmed el-

³⁰ Rudloph, *Mâturîdî*, s. 208.

³¹ Özen, *Mâturîdî*, *DİA*, 28/147, Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 207.

³² Özen, *Mâturîdî*, *DİA*, 28/146.

³³ Rudloph, *Mâturîdî*, s. 25.

³⁴ Özdeş, *İmam Mâturîdî’nin Te’vilâtu Ehli’s-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı*, s. 27; Korkmaz, “Mâturîdî’nin Hayatı ve Eserleri”, s. 95; Akgül, Muhittin, “Ebû Mansur Mâturîdî ve Te’vilâtu’l-Kur’ân”, *SÜİFD*, sayı, 4, s. 58.

³⁵ Özen, *Mâturîdî’nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası*, s. 7; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî’nin Katkısı”, s. 405.

³⁶ Özen, *Mâturîdî’nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası*, s. 22.

³⁷ Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 207; Yavuz, “Mâturîdîyye”, *DİA*, 28/167.

³⁸ Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 206.

³⁹ Özen, *Mâturîdî’nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası*, s. 22; Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 207.

⁴⁰ Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 207.

Iyâzi (ö. 3/9. y.y.'ın son çeyreği) ve Ebû Bekir el-Iyâzi (ö. 3/9. y.y.) olmak üzere öğrencileri sayesinde olmuştur.⁴¹ Mezhebin yayılması 5./11. y.y.'dan sonra Selçuklular'ın (1040-1308) ilerlemesiyle hızlanmıştır. Selçuklular resmî mezhep olarak Eşariyye'yi benimsese de, ilerlerken Mâtürîdî'nin görüşlerini de beraberinde taşımış ve yayılmasını hızlandırmışlardır. Bu durum Eyyûbiler (564-1169) ve Memlukler (648-1250) döneminde de bu şekilde devam etmiştir.⁴² 6./12. y.y.'ın başında Ebû'l-Muîn En-Nesefî bir ekolün lideri olarak Mâtürîdî'nin görüşleri ekseninde *Tabsıratu'l-Edille* adlı eserini telif etmiştir. 7./13. y.y.'a geldiğinde muhalifleri tarafından da bir ekolün lideri olarak bahsedilmeye başlanmıştır.⁴³

II. Hayatı

Tam adı Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî olan⁴⁴ İmam Mâtürîdî Maveraünnehir'in Semerkant şehrinin Mâtürîd köy/kasabasında dünyaya gelmiştir.⁴⁵ Semerkantlı olması hasebiyle "*Semerkandî*", doğduğu köy/kasabaya nisbetle "*Mâtürîdî*" diye anılmıştır.⁴⁶ Kesin doğum tarihi hakkında kaynaklarda bilgi verilmemiş, İslâm âlimleri bilinen hocalarının bilgilerinden yola çıkarak III. y.y.'ın ilk yarısının ortalarında dünyaya geldiğini⁴⁷ bir asra yakın yaşadığını tahmin etmişlerdir.⁴⁸ Hocası Muhammed b. Mukâtil er-Râzi (ö. 248/862)'den yola çıkarak 248/862 yılından önce⁴⁹, 268/881 yılında vefat etmiş olan hocası Belhî'nin vefat tarihinden yola çıkarak 238/853⁵⁰ yılında doğmuş olabileceği tahmin edilmiştir. Ancak sadece Belhî'ye öğrenci olabileceği yaşının tahmin edilmesi durumunda Mâtürîdî'nin vefat tarihinden de hareketle en fazla 10 yaşında Mukâtil er-Râzi'ye öğrenci olması gerekir. Bu nedenle 230/844⁵¹ yılında doğmuş olabileceği konusundaki tahminler daha makul görünmektedir. Bir asra yakın yaşadığı tahmin edilen Mâtürîdî, Semerkant'ta vefat etmiş, Çâkerdize mezarlığına defnedilmiştir.⁵² Ölüm

⁴¹ Yavuz, "Mâtürîdîyye", *DİA*, 28/166.

⁴² Rudloph, *Mâtürîdî*, s. 23.

⁴³ Özen, Mâtürîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 71, 72.

⁴⁴ Özen, Mâtürîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 7; Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, s. XVII; Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 18; Rudloph, *Mâtürîdî*, s. 21, 209; Yazıcıoğlu, Mustafa Sait, "Mâtürîdî; Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması Ebû Mansûr Mâtürîdî ve Ebu'l-Muin Nesefî", *AÜİFD*, c. 27, sayı, 3, s. 282.

⁴⁵ Özen, Mâtürîdî, *DİA*, 28/147; Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 17.

⁴⁶ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, s. XVII; Özen, Mâtürîdî, *DİA*, 28/147; Akgül, "Ebû Mansur Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân", s. 57; Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 18; Karataş, *İmam Mâtürîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 23.

⁴⁷ Yazıcıoğlu, *Mâtürîdî*, s. 282; Rudloph, *Mâtürîdî*, s. 214.

⁴⁸ Özen, Mâtürîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 8.

⁴⁹ Özen, Mâtürîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 8; Korkmaz, "Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 94.

⁵⁰ Karataş, *İmam Mâtürîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 22.

⁵¹ Bilgili, "Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâtürîdî'nin Katkısı", s. 404.

⁵² Özen, Mâtürîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 9; Bilgili, "Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâtürîdî'nin Katkısı", s. 405; Karataş, *İmam Mâtürîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 23; Akgül, "Ebû Mansur Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân", s. 57; Korkmaz, "Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 98.

tarihinin 333/944⁵³ olduğu konusunda kaynaklar ittifak halindedir. Neseî Mâturîdî'den bahsederken onun ölümü ile ilgili bir tarih söylememiş, fakat Eş'âri'den kısa bir süre sonra öldüğünü haber vermiştir.⁵⁴ Ebû Yüsr el-Pezdevî ise bir tarih belirtmeyip Mâturîdî'nin Eş'âri'den önce yaşamış olduğunu aktarır.⁵⁵

Mâturîdî'nin sahabeden Ebû Eyyûb el-Ensâri'ye nisbetle “*el-Ensâri*” nisbesiyle⁵⁶ anıldığı haberleri vardır. Fakat bunun doğru olmadığı aşağıdaki nedenlerle açıklanmıştır:

- Ensâri nisbesi dini destekleyenler için kullanılan bir nisbe olup Mâturîdî için de kullanmış olabilir.⁵⁷
- Mâturîdî'nin kızının damadının soyu Ebû Eyyûb el-Ensâri'ye dayanır.⁵⁸ Bunun için bu bilgi karıştırılmış olabilir.
- Sahabeye nisbet edilenlerin soyu nisbet edildikleri sahabeye kadar sayılır. Fakat Mâturîdî'nin soyu dedelerinden Muhammed'e kadar bilinir.⁵⁹
- Bu nisbeye geç dönem kaynaklarda rastlanır.⁶⁰ Bu da sonradan yapılan bir isimlendirme olduğuna işaret eder.
- Mâturîdî'nin eserleri ana dili Arapça olmayan birinin eserleri gibidir.⁶¹ Pezdevî gibi kendisine çok yakın bir dönemde yaşamış olan âlimler dahi eserlerindeki zor ve kapalı ifadeden şikâyetçi olmuştur.⁶² Eserlerinin dilinde Arapça gramere uzaklığının yanında Türkçe gramere uygunluğu dikkat çeker.⁶³ Ayrıca onun yaşadığı bölgede Türklerin yoğun bir şekilde bulunduğu bilinir.⁶⁴ Mâturîdî'nin yetiştiği bölgeye ait eserlerde de onun Arap oluşuyla ilgili

⁵³ Özen, “Mâturîdî ve Siyaset”, s. 524; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 23; Akgül, “Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân”, s. 58; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 94; Rudloph, *Mâturîdî*, s. 210.

⁵⁴ Ebu'l-Muin Meymûn Muhammed Neseî, *Tabsıratu'l-Edille fi Usulü'd-Din*, tah. Cloud Salame, Dımeşk, 1990, 1/360; Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/147; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 405.

⁵⁵ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/146.

⁵⁶ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/146; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 24; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 94.

⁵⁷ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/146; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 24.

⁵⁸ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/146.

⁵⁹ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 12; Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.18.

⁶⁰ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 12.

⁶¹ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/146; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 404; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 25; Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.18.

⁶² Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 105.

⁶³ Yazıcıoğlu, “Mâturîdî”, s. 283; Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/146; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 25; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 404.

⁶⁴ Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 405; Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 18.

bir bilgiye rastlanmamıştır.⁶⁵ Arap ilim adamlarının da Mâtûrîdî'nin Arap oluşuyla övünmedikleri görülmüştür. Hâlbuki Eşari için bu övgüye rastlanmıştır.⁶⁶

Bütün bu sebepler Mâtûrîdî'nin Ebû Eyyûb el-Ensâri'nin soyundan gelmediği, Arap olmadığı, Türk olma ihtimalinin yüksek olduğunu gösterir.

III. İlmî Kişiliği ve Öğrenim Hayatı

A. Öğrenim Hayatı

Tefsir, fıkıh, kelâm, mezhepler tarihi, kıraat, tasavvuf gibi birçok ilim dalında mâhir olan İmam Mâtûrîdî'nin eğitim hayatıyla ilgili yeterli bilgi bulunmamakla beraber bize ulaşan eserlerinden ve kaynaklardan onun çok iyi bir öğrenci olduğu ve derin bir ilmî birikime sahip olduğu anlaşılır. Yaşadığı şehir olan Semerkant'ın İslam dünyasında ilmin merkezlerinden sayılan Bağdat, Kûfe ve Basra gibi şehirleriyle olan ilmî hareketliliğini takip etmiştir.⁶⁷ Semerkant ve Horasan'dan Bağdat'a gidip Ebû Hanîfe ve onun öğrencilerinden eğitim alan ve memleketlerine döndüklerinde birikimlerini burada aktaran Hanefi fakîhlerden ders almıştır.⁶⁸ Fıkıh bilgisi, hocası İshak el-Cüzcâni (ö. 3/9. y.y) yoluyla Ebû Hanîfe'ye ulaşır. Hocası İshak el-Cüzcâni, Ebû Süleyman Cüzcâni'den, (ö. 200/816 ?) o da Ebû Hanîfe'nin öğrencisi İmam Muhammed'den (ö. 189/805) ders almıştır. Bu yolla Mâtûrîdî Hanefi Mezhebi'nin 3. kuşak âlimlerinden sayılmıştır.⁶⁹ Semerkant'ta Süleyman Cüzcâni'nin kurduğu Hanefi âlimlerin yetiştiği, Ebû Hanîfe'nin görüşlerinin tartışıldığı merkez olarak bilinen Dâru'l Cüzcâniye'de⁷⁰ hocası Ebû Nasr el-Iyâzi'den eğitim görmüştür. Dâru'l Cüzcâniye'nin başına hocası Iyâzi'den sonra Mâtûrîdî geçmiştir.⁷¹ Eğitim için Semerkant dışına çıkıp çıkmadığı bilinmemektedir.⁷²

B. İlmî Kişiliği

Emevilerin Arap olmayan müslümanlara ikinci sınıf muamelesi yaptığı baskıcı tutumun⁷³ ardından Abbâsi Dönemi'nde (750-1258) bu tutum halife Ömer b. Abdülaziz zamanında bir nebze değişse de halifenin ölümünün ardından durum yine eski haline dönmüştü. Bu tutum iktidara karşı kuvvetli bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştu.⁷⁴

⁶⁵ Kutlu, *İmam Mâtûrîdî ve Mâtûrîdîlik*, s. 129.

⁶⁶ Karataş, *İmam Mâtûrîdî Kur'anı Kur'anla Tefsir*, s. 25; Kutlu, *İmam Mâtûrîdî ve Mâtûrîdîlik*, s. 129.

⁶⁷ Karataş, *İmam Mâtûrîdî Kur'anı Kur'anla Tefsir*, s. 36.

⁶⁸ Bilgili, "Hanefi Fıkıh Medeniyetine İmam Mâtûrîdî'nin Katkısı", s. 405.

⁶⁹ Özen, *Mâtûrîdî*, *DİA*, 28/146; Şimşek, Hanefi Geleneğinde Usul-Füru İlişkisi ve Kelâm-Fıkıh Usûlü Etkileşimi Bağlamında İmam Mâtûrîdî, s. 259, 261.

⁷⁰ Yavuz, "Mâtûrîdiyye", *DİA*, 28/165.

⁷¹ Kutlu, *İmam Mâtûrîdî ve Mâtûrîdîlik*, s. 18.

⁷² Karataş, *İmam Mâtûrîdî Kur'anı Kur'anla Tefsir*, s. 36.

⁷³ Yıldız, Hakkı Dursun, "Abbâsiler", *DİA*, 1/31; Karataş, *İmam Mâtûrîdî Kur'anı Kur'anla Tefsir*, s. 30.

⁷⁴ Yıldız, "Abbâsiler", *DİA*, 1/31.

Bunun yanında dini anlamada akli gereğinden fazla ön planda tutan Mu'tezile, Emevi Dönemi'nde ortaya çıkmış, bazı Abbâsi halifeleri döneminde kuvvet kazanmıştı. Mu'tezile'nin ortaya çıkışının yanında Şia, Havâric, Mürcie, Cehmiyye, Cebriyye, Müşebbihe gibi oluşumlar da bu dönemde (II. y.y.'ın başı) fırkalara ayrılmış,⁷⁵ Mâveraünnehr'e bağlı Semerkant şehri bu grupların ve Maniheizm'in merkezi haline gelmişti.⁷⁶ Arap olmayan müslümanlara yapılan siyasi baskıcı tutumun ve batıl fırkaların yayıldığı bu dönemin ardından Mâveraünnehr Bölgesi'ne en parlak dönemini yaşatan⁷⁷ Fars asıllı⁷⁸ Sâ mâniler (819-1005) siyasette oldukça ılımlı bir yol izlemiştir.⁷⁹ Bunun yanında bölgeden geçen ipek yolu⁸⁰ ve verimli toprakların işlenmesi⁸¹ sayesinde ekonomik refahın en üst düzeye ulaşmasını sağlamışlardır. Ekonomik ve siyasi açıdan sağlanan bu refah ortamı ilmî faaliyetleri de etkilemiştir.⁸² Aynı zamanda devlet başkanlarının ilim insanlarına verdiği değer ile zamanla bölgenin sınırları içerisindeki Buhâra kenti kelâm ve felsefe gibi akli ilimler başta olmak üzere 4./10. y.y. ve 5./11. y.y.'ları arasında⁸³ kültürel faaliyetler açısından bir cazibe merkezi haline gelmiştir.⁸⁴ Buhâra'da bulunan Sâ mânî Sarayı İslam dünyasının en büyük kütüphanesini içinde barındırıyordu.⁸⁵ Bu kütüphane daha sonra çıkan bir yangında tamamen yok olsa da böyle bir kütüphanenin varlığı bölgedeki kültür düzeyini göstermesi açısından önemlidir. Bölgedeki ilmî hareketlilik zamanla Buhâra'nın ardından Nişâbur ve Semerkant'ta da görülmeye başlamıştı.⁸⁶ İnsanların ilmî faaliyetleri camilerde ve âlimlerin evlerinde yapmalarının ardından Belh, Nişâbur, Merv, Buhâra, Semerkant gibi Mâveraünnehr ve Horasan'a bağlı şehirlerde medreseler açılmıştı. Hintçe, Arapça gibi dillerden bölgede ilim dili olarak kullanılan Farsça'ya⁸⁷ tercüme yapılmıştı. Tüm bu ilmî gelişmelerin sonunda İslam dünyasında birçok alanda önde gelen âlimler yetişmişti.⁸⁸ Daha çok felsefi ve kelâmî konuların tartışıldığı bu ortamda yaygınlık ve güç kazanan Mu'tezile ve diğer fırkalara karşı

⁷⁵ Yıldız, "Abbâsiler", *DİA*, 1/43; Yavuz, Yusuf Şevki, "Mâtürîdiyye", *DİA*, 28/165.

⁷⁶ Özen, Mâtürîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 23.

⁷⁷ Özgüdenli, Osman Gazi, "Mâveraünnehr", *DİA*, 28/178.

⁷⁸ Karataş, *İmam Mâtürîdî Kur'anı Kur'anla Tefsir*, s. 30.

⁷⁹ Korkmaz, "Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 91.

⁸⁰ Korkmaz, "Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 91; Usta, "Sâ mâniler", *DİA*, 36/67; Özdeş, İmam Mâtürîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 22.

⁸¹ Özdeş, İmam Mâtürîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 22.

⁸² Korkmaz, "Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 91; Usta, "Sâ mâniler", *DİA*, 36/67.

⁸³ Korkmaz, "Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 91.

⁸⁴ Korkmaz, "Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 91; Usta, "Sâ mâniler", *DİA*, 36/67.

⁸⁵ Usta, "Sâ mâniler", *DİA*, 36/67.

⁸⁶ Usta, Aydın, "Sâ mâniler", *DİA*, 36/67; Özgüdenli, "Mâveraünnehr", *DİA*, 28/178; Özdeş, Talip, "İmam Mâtürîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı", s. 25.

⁸⁷ Bilgili, "Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâtürîdî'nin Katkısı", s. 405.

⁸⁸ Usta, "Sâ mâniler", *DİA*, 36/67; Korkmaz, "Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 91; Usta, "Sâ mâniler", *DİA*, 36/67.

bilhassa akâide dair fikirler Ehl-i sünnet çizgisinde⁸⁹ İslam âlimleri tarafından savunulmuştu. Özellikle Mu'tezile'nin karşısında Ehl-i sünnet üç bölgede üç şahsiyetin önderliğinde savunulmuştu; Bağdat ve civarında Ebû'l-Hasan el-Eş'âri, Mısır'da Ebû Cafer et-Tahâvi (333/944) ve Mâveraünnehr'de Ebû Mansur el-Mâturîdî.⁹⁰ İmam Mâturîdî aklî ve felsefi ilimlerin yaygın olarak öğrenilip, bu düşüncelerinin sistemleştiği, oluşan bu akımların muhalifleriyle polemige girdiği bu dönemde,⁹¹ herkesin fikirlerini özgürce söyleyebildiği, her konunun rahatlıkla tartışılabildiği bu özgür ortamda⁹² yaşamış, bu serbest ortamın etkisi hem eserlerinde ele aldığı konularda hem de üslûbunda kendisini göstermiş, Ehl-i sünnetin bölgedeki en önde gelen savunucusu olmuştur.⁹³ İmam Mâturîdî batıl itikadi fırkalar karşısında Ehl-i sünnetin savunuculuğunu Ebû Hanîfe'nin akâide dair görüşleri çizgisinde yapmıştır. Mâturîdî'nin Ebû Hanîfe'nin fikirlerini tanıması Ebû Hanîfe'nin büyük öğrencisi Ebû Yûsuf (ö. 182/798) sayesinde olmuştur. Abbâsiler döneminde kazâi işlemler fakîhlerden seçilen kadılar tarafından yürütülmüş, bir süre sonra da "başkadılık" sistemi getirilmişti. Bununla birlikte başkadılara kadı atama yetkisi de verilmişti. İlk başkadı olarak tayin edilen Ebû Yûsuf atadığı kadıları Hanefi Mezhebi'ne mensup fakîhlerden seçmişti.⁹⁴ Tayin edilen kadılar vasıtasıyla Mâveraünnehr bölgesinde Hanefi fıkıhı tanınmış ve yaygınlık kazanmıştı. Mâturîdî bu sayede Ebû Hanîfe'nin fikirlerini tanıdı. Aynı zamanda Ebû Hanîfe'nin özellikle Horasan ve Türk menşeli öğrencileri yurtlarına döndüklerinde Ebû Hanîfe'nin görüşlerini yaymış, Mâturîdî de bu öğrencilerden dersler almış ve Hanefi ulemaya dahil olmuştur. Mâturîdî bundan sonra Ebû Hanîfe'nin fikirlerini sadece benimsemekle kalmamış kendisine özgü yöntem ve güçlü delillerle geliştirmiş,⁹⁵ Mu'tezile karşısında mutedil aklı ve Selefîyyenin kullandığı nakli uzlaştırmakla mutedil bir metot ortaya koymuştur.⁹⁶ Bunu yaparken "*Allah müslümanları mûtedil bir ümmet yaptı*"⁹⁷ âyetini kendisine şîâr edinmiştir.⁹⁸ Diğer taraftan Hz. İbrahim'in Nemrut'la olan mücadelesini delil göstererek batıl fırkalarla

⁸⁹ Korkmaz, "Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 93; Bilgili, "Hanefi Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı", s. 406; Akgül, "Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an", s. 57; Yavuz, "Mâturîdîyye", DİA, 28/165; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü Ehlî's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 25.

⁹⁰ Korkmaz, "Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 93.

⁹¹ Rudolph, *Mâturîdî*, s. 282.

⁹² Bilgili, "Hanefi Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı", s. 405; Akgül, "Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an", s. 58; Korkmaz, "Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 93; Yavuz, "Mâturîdîyye", DİA, 28/165.

⁹³ Korkmaz, "Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 92.

⁹⁴ Yıldız, "Abbâsiler", DİA, 1/40; Yavuz, "Mâturîdîyye", DİA, 28/165.

⁹⁵ Bilgili, "Hanefi Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı", s. 406; Yavuz, "Mâturîdîyye", DİA, 28/165; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 34; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü Ehlî's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 7.

⁹⁶ Şimşek, Hanefi Geleneğinde Usul-Füru İlişkisi ve Kelâm-Fıkıh Usûlü Etkileşimi Bağlamında İmam Mâturîdî, s. 259; Yavuz, "Mâturîdîyye", DİA, 28/165.

⁹⁷ Bakara 2/143.

⁹⁸ Yavuz, "Mâturîdîyye", DİA, 28/165.

mücedele etmenin caiz oluşunu gelenekçi müslümanlara isbat etmeye çalışmıştır.⁹⁹ Muhalif görüşlere mezhep adına reddiyelerde bulunurken¹⁰⁰ eserlerinde bu mezhep, fırka, felsefi oluşumlar hakkında bilgiler de vermiştir.¹⁰¹ Ebû Hanîfe'nin akâide dair görüşlerini sistemleştirmiş, bu görüşler onda kelâma dönüşmüştür.¹⁰² Bu yönüyle daha sonra Ehl-i sünnet kelamının iki büyük liderinden biri olmuş ve sonraki dönemlerde daha çok bu yönüyle tanınmıştır. Ancak Mâturîdî anlama ve yorumlamadaki keskin zekâsıyla sadece kelama dair görüşleriyle temâyüz etse de aynı zamanda fıkıh usûlü ve furuu alanında da güzide bir miras bırakmıştır. Kelamda olduğu gibi fıkıhta da Ebû Hanîfe'nin sıkı bir takipçisi olmuştur. Öyle ki eserlerinde kendisinden fakîh olarak bahsetmiş, kendi görüşlerini “*fakîh dedi ki*” diye aktarmıştır. Fıkıhın bilinen en eski tanımlarından birini yapması onun fıkıhtaki derinliğini gösterir. Fıkıhı “*bir şeyi başkasına delalet eden benzeriyle birlikte bilmek yahut görünenden (şâhid) hareketle görünmeyeni (gâib) bilmek yahut açık (zâhir) olandan hareketle gizli ve kapalı (bâtın, hâfi) olanı bilmektir*” şeklinde tanımlamıştır.¹⁰³ Geniş ilmî birikimi, olayları analiz gücü, problemleri çözümedeki itidali gibi birçok üstün vasfıyla yaşadığı kargaşa döneminde batıl fırkaların sapmış itikadi yaklaşımları karşısında Ehl-i sünnetin Mâveraünnehr'de Hanefî Mezhebi'nin en önde gelen temsilcisi olan ve bölgede mezhebin yayılmasında büyük katkı sağlayan¹⁰⁴ Mâturîdî'nin Hanefî fıkıhına yaptığı katkıyı aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

- Hanefî imamı olarak mezhebinin bölgedeki bir mensubu olarak kalmayıp Ebû Hanîfe'nin fıkıh usûlü ve furuu na dair görüşlerini şer'î delillere uygunluğunu isbat etmek için delilleriyle birlikte anlamlandırmıştır.¹⁰⁵
- Mezhebin kapalı görünen konularına açıklık getirmiştir.¹⁰⁶
- Benzer gibi görünen meselelerin farklı olduğunu isbat etmeye çalışmıştır.¹⁰⁷
- Nesefî'nin öğrencisi Alâuddin es-Semerkindî Mâturîdî'nin fıkıh usûlünü kelâmî boyutlarıyla ele aldığından bahsetmiştir.¹⁰⁸

⁹⁹ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 24.

¹⁰⁰ Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 400.

¹⁰¹ Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 107; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'anı Kur'anla Tefsir*, s. 40.

¹⁰² Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 400, 406; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 99; Yavuz, “Mâturîdîyye”, *DİA*, 28/165; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtı Ehlî's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 35.

¹⁰³ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 39, 40.

¹⁰⁴ Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 406; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'anı Kur'anla Tefsir*, s. 37; Yavuz, “Mâturîdîyye”, *DİA*, 28/167.

¹⁰⁵ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 35, 36, 66; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtı Ehlî's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 21.

¹⁰⁶ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 66.

¹⁰⁷ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 66.

- Mezhebin görüşlerini naklî delillerin yanında aklî delillerle de desteklemiş, felsefe gibi aklî ilimlerden de istifade etmiştir. Eserlerinde Aristo'dan alıntı yapması ve felsefecileri eleştirmesinden felsefeyi iyi bildiği anlaşılır. Ancak felsefeden istifade ederken Kur'ân'a uygunluğunu esas almış, yaptığı alıntılarını Kur'ân'a arz etmiştir.¹⁰⁹
- Mezhep içerisindeki aykırı görüşleri ya uzlaştırmaya çalışmış, ya bunlar arasından birini tercih etmiş ya da üçüncü bir görüş bildirmiştir.¹¹⁰
- Teori ile pratik arasında, usul ve furu' arasındaki irtibatı sağlamıştır.¹¹¹
- Tefsir ve kelâm ilimlerinde olduğu gibi fıkıh alanına da yeni kavramlar kazandırmıştır. Fıkıhla ilgili “*beyânü'l-kifâye*”, “*beyânü'n-nihâye*”, “*beyânü't-tafsîl*”, “*el-mütevâtir bil-amel*”, “*ilmü'l-amel*”, “*ilmü'ş-şehâde*” kavramları Mâturîdî'ye aittir.¹¹²
- Mezhebin görüşlerini illetleriyle birlikte tesbit edip bu illetlerle yeni meselelere çözüm üretmek mezhebin ekolleşmesine katkı sağlamıştır.¹¹³

Bu şekilde geliştirdiği görüşleri sistemleştirmiş ve her ne kadar birçoğu yukarıda saydığımız nedenlerle kaybolmuş, bize kadar ulaşamamış olsa da bugün bile alanlarında hala başyapıt niteliğindeki eserler bırakmıştır. Sonraki dönemlerde kendine özgü bir mezhebin kurucusu olarak anılmakla beraber Hanefî Mezhebi'nin görüşlerinin sonraki nesillere taşıyıcısı olmuştur. Özellikle Türkler arasında İslam'ın ve Hanefiliğin yayılmasında büyük katkı sağlamış,¹¹⁴ bu durum sonraki dönemlerde Hanefiliğin Mâturîdî çevrelerce kabul görmesini de kolaylaştırmıştır.¹¹⁵

Mâturîdî aynı zamanda eserlerinde takva ile ilgili meselelerde tasavvufi bir yaklaşım sergilemiş, kendisinden sonraki mutasavvıfların görüşlerine tesir etmiştir.¹¹⁶ Nesefî onu tasavvuf ve fıkıhtaki öncülüğüne atfen “*kudretü'l-ferikayn*” (iki grubun lideri) diye övmüştür.¹¹⁷ Seyyid Murtazâ ez-Zebidi (ö. 1025/1791) tarikat şeyhlerinden birinin Mâturîdî'yi “*kendi zamanında bu ümmetin mehdisi*” olarak vasıflandırdığını aktarır.¹¹⁸ Takipçileri Mâturîdî'den bir tasavvuf büyüğü gibi bahsetmiş, hakkında rüyalar ve menkıbeler

¹⁰⁸ Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 207.

¹⁰⁹ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 36, 37.

¹¹⁰ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 66.

¹¹¹ Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 416.

¹¹² Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 210.

¹¹³ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 65.

¹¹⁴ Tunç, Cihat, “Ebû Mansur Semerkandi-Mâturîdî”, Gevher Nesibe Sultan Anısına Düzenlenen “Ebû Mansur Semerkandi Mâturîdî Kongresi” Tebliğleri, *EÜGNTTE*, yayın no, 6, s. 18; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 406; Yavuz, “Mâturîdiyye”, *DİA*, 28/165.

¹¹⁵ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 70.

¹¹⁶ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 27.

¹¹⁷ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/148.

¹¹⁸ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 23.

anlatmışlardır.¹¹⁹ Bu durum Mâturîdî'nin tasavvufî açıdan da önemli bir etki bıraktığını gösterir.

Mâturîdî bu ilmî birikiminin sonucu olarak fıkıh, tefsir, kelâm, İslâm tarihi, mezhepler ve o dönemdeki oluşumlar hakkında geniş bilgiler sunmuştur.¹²⁰ Mâturîdî'nin derin ilmi ve ilimdeki yerini Neseî şöyle anlatmıştır: “İlim deryasına dalarak, oradan ilmin cevherlerini çıkararak, getirdiği dini hüccetlerin inceliklerini keskin zekâsı, derin ilmi ve dehasıyla süsleyen Mâturîdî'nin yaşadığı ilim çevresinde, kendisinden başka ilim adamı olmasaydı bile o, gerçekten bu yeri dolduracak güçteydi. Onun eserlerindeki inceliklere, delillere, keşfetme ve değerlendirme yeteneğine vakıf olanlar ve onun muarızlarını ilzam etmekte, ilmî mücadele adabında izlediği başarı usulünü anlayanlar, Mâturîdî'nin mevkiini takdir ederler.”¹²¹ Hayatını İslama hizmet uğrunda geçiren Mâturîdî, Neseî'ye göre bunun semeresini hayatta iken görmüştür.¹²² Kendisine “mehdiyyetu'l-ummeh (bu ümmetin mehdîsi)”¹²³, “alemu'l-hüdâ (hidayet meşalesi)”¹²⁴, “imâmu'l-hüdâ (hidayet önderi)”¹²⁵, “imâmu'l-mütekellimin (kelâmcuların lideri)”¹²⁶, “imâmu ehli's-sünne (ehl-i sünnetin önderi)”¹²⁷, “musahhihu akaidi'l-müslimin (müslümanların akaidini yanlışlardan ayıran)”¹²⁸, “fitne ve bid'at sapıklıklarının kökünü kazıyan”,¹²⁹ “imâmu'z-zâhid”¹³⁰ gibi üstün ilmini, batıl fırkalar karşısındaki mücadelecî tutumunu ve müslümanlara yaptığı rehberliğini ifade eden birçok isim verilmiştir. Neseî, Mâturîdî'yi “şeyh”, “imam”, “Ebû Hanîfe'nin mezhebini en iyi bilen” olarak tanımlamış,¹³¹ dinin ihyası için, dindeki incelik ve manaları anlamak için çaba sarf ettiğini söylemiş ve Mâturîdî'deki bu yeteneğin ancak Allah vergisi olabileceğini dile

¹¹⁹ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 26.

¹²⁰ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/148, Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 205.

¹²¹ Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, 1/359; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 97.

¹²² Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, 1/355-359; Yavuz, “Mâturîdîyye”, *DİA*, 28/166.

¹²³ Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 94.

¹²⁴ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 21; Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, s. 17; “Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 406; Akgül, “Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtu'l-Kur'ân”, s. 58; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 28, 35; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 34.

¹²⁵ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, s. 17; Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 21; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 406; Akgül, “Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtu'l-Kur'ân”, s. 58.

¹²⁶ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, s. 17; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 406; Akgül, “Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtu'l-Kur'ân”, s. 58; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 94; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 34.

¹²⁷ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 22; Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, s. 17; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 34.

¹²⁸ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 23; Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, s. 17; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 34.

¹²⁹ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 23.

¹³⁰ Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 94.

¹³¹ Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, 1/162; Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 21; Yavuz, “Mâturîdîyye”, *DİA*, 28/165.

getirmiştir. Bunun için “*Senin Rabbin dilediğini yaratır ve seçer*”¹³² âyetine atıfta bulunarak Mâturîdî’nin seçilmiş biri olduğuna işaret etmiştir.¹³³ Hocası İyâzi, Mâturîdî, Allah’ın özel kerametlerine mazhar olduğundan, başka ilim adamlarının sahip olmadığı ilme sahip olduğundan, o yokken ilim meclisinde konuşmamayı tercih etmiştir.¹³⁴ Bazı kaynaklarda öğrencisi olarak da geçen ders arkadaşı Hakim es-Semerkindî, Mâturîdî’nin mezar taşına şöyle yazdırmıştır: “*Burası bütün hayatını ilme adayan, gücünü ilmin yaygınlaşması ve aktarılması yolunda tüketen ve böylece din yolunda eserleri övgüyle anılan ve ömrünün meyvelerini devşiren kişinin mezarıdır.*”¹³⁵

C. Hocaları

İmam Mâturîdî pek çok hocadan ders almıştır. Onlardan bazıları şunlardır.

1. Ebû Bekir el-Cüzcâni (ö. 285/898)

Ebû Hanîfe’nin iki büyük öğrencisi Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’den ders alan Süleyman el-Cüzcâni’nin öğrencisidir.¹³⁶ Fıkıh ve kelam ile ilgilenmiş olan Cüzcâni kelâma dair “*Kitâbu’t-Tevhîd*” ve “*Kitâbu’l-Fark ve’t-Temyiz*”¹³⁷ isiminde eserler bırakmıştır. Mâturîdî gibi hocası İyâzi de kendisinden ders almıştır.¹³⁸ Mâturîdî kendisinden fıkıh eğitimi almıştır.¹³⁹

2. Ebû Nasr el-İyâzi

Ebû Bekir el-Cüzcâni gibi Ebû Hanîfe’nin iki büyük öğrencisi Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’den ders alan Süleyman el-Cüzcâni’den ders almıştır.¹⁴⁰ İlahi sıfatlar konusunda Mu’tezile ve Neccâriye’nin görüşlerini eleştirdiği “*Mes’eletü’s-Sıfât*”¹⁴¹ isimli bir eser kaleme

¹³² Kasas 28/68.

¹³³ Neseî, *Tabsıratu’l-Edille*, 1/359; Özen, Mâturîdî’nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 21; Yavuz, “Mâturîdîyye”, DİA, 28/166; Korkmaz, “Mâturîdî’nin Hayatı ve Eserleri”, s. 97.

¹³⁴ Özen, Mâturîdî’nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 21.

¹³⁵ Özen, Mâturîdî’nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 9.

¹³⁶ Özen, Mâturîdî’nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 13; Şimşek, Hanefi Geleneğinde Usul-Furu İlişkisi ve Kelâm-Fıkıh Usûlü Etkileşimi Bağlamında İmam Mâturîdî, s. 260, 261; Sinanoğlu, Abdulhamit, “İmam Ebû Mansûr Muhammed Mâturîdî’nin Allah Anlayışı ve Yanlış Tanrı Tasavvurlarını Eleştiri Biçimi”, *BEÜSBED*, c. 5, ek sayı, 2016, s. 248; Korkmaz, “Mâturîdî’nin Hayatı ve Eserleri”, s. 101; Özdeş, İmam Mâturîdî’nin Te’vilâtü Ehli’s-Sünne Adli Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 29.

¹³⁷ Özen, Mâturîdî’nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 13; Özdeş, İmam Mâturîdî’nin Te’vilâtü Ehli’s-Sünne Adli Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 30; Korkmaz, “Mâturîdî’nin Hayatı ve Eserleri”, s. 101; Yavuz, “Mâturîdîyye”, DİA, 28/165.

¹³⁸ Özen, Mâturîdî’nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 13.

¹³⁹ Bilgili, “Hanefi Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî’nin Katkısı”, s. 408; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur’ânı Kur’anla Tefsir*, s. 35.

¹⁴⁰ Korkmaz, “Mâturîdî’nin Hayatı ve Eserleri”, s. 101; Sinanoğlu, “Mâturîdî’nin Allah Anlayışı”, s. 248.

¹⁴¹ Yavuz, “Mâturîdîyye”, DİA, 28/165.

almıştır.¹⁴² İmam Mâturîdî'nin kelâm¹⁴³ ilminde ders aldığı hocası olmakla beraber kendisine ders arkadaşlığı da yapmıştır.¹⁴⁴ Yaşadığı dönemin ilim erbabından olan İyâzi'ye 20 yaşında ders riyâseti verildiği söylenir. İlminin yanında kahramanlığı ile de tanınan İyâzi şehit olduğunda arkasında İmam Mâturîdî gibi 40'a yakın öğrenci bırakmıştır.¹⁴⁵ Dâru'l Cüzçâniye'nin başına İyâzi'den sonra Mâturîdî geçmiştir.¹⁴⁶

3. İshak el-Cüzçâni

4. Yahya el-Belhî (ö. 268/881)

Ebû Hanîfe'nin öğrencileri Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'den ders alan Süleyman el-Cüzçâni'nin öğrencisidir.¹⁴⁷

5. Ahmed b. Recâ el-Cüzçâni

Ebû Hanîfe'nin öğrencisi Süleyman el Cüzçâni'den ders almış ve Nisâbur kadılığı yapmıştır.¹⁴⁸

6. Muhammed b. Mukâtil er-Râzi (ö. 248/862)

Ebû Hanîfe'nin öğrencisi İmam Muhammed'den ders almış fıkıh ulemasındandır.¹⁴⁹ Dönemin Rey kadılığını yapmıştır.¹⁵⁰

D. Öğrencileri

1. Ebû Ahmed el-Iyâzi

Hocası Ebû Nasr İyâzi'nin oğludur.¹⁵¹ Ahmed İyâzi, Mâturîdî'den kelam ve fıkıh dersleri almıştır.¹⁵² Hocası Mâturîdî gibi bid'at ehline karşı Ehl-i sünnet çizgisinde mücadele etmiştir. “*el-Mesâilu'l-Aşeri'l-Iyâziyye*” adlı eserinde Ehl-i sünnet ve Mu'tezile arasındaki tartışmaları ele almıştır. Vefatında Semerkant halkına başta Mu'tezile olmak üzere batıl fırkalardan ve eserine de aldığı Mu'tezile ve Ehl-i sünnet arasındaki 10 ihtilafı meseleden

¹⁴² Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 13.

¹⁴³ Rudolph, *Mâturîdî*, s. 221.

¹⁴⁴ Yavuz, “Mâturîdîyye”, DİA, 28/165.

¹⁴⁵ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 13; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 101

¹⁴⁶ Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 18.

¹⁴⁷ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 14.

¹⁴⁸ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 15.

¹⁴⁹ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 14; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 100.

¹⁵⁰ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 14; Özdeş, “İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı”, s. 30.

¹⁵¹ Rudolph, *Mâturîdî*, s. 226.

¹⁵² Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 408.

sakınmalarını vasiyet etmiştir.¹⁵³ Hakim es-Semerkandî onun için “*Mâveraünnehr’den 100 yıldan beri ilim, fıkıh, dil, beyan, incelik, iffet ve takva bakımından Ebû Ahmed gibisi çıkmadı*” demiştir.¹⁵⁴

2. Ebû'l-Hasan er-Rüstuğfâni (ö. 345/956)

Mâturîdî'den Ebû Hanîfe'nin öğrencisi İmam Muhammed'in *Mebûsût* adlı eserini ve *Câmiu'l-Kebir*'i zekât bölümüne kadar okumuştur.¹⁵⁵ Mâturîdî'nin önde gelen öğrencisi olmasının yanında kendisine ait özgün fikirlere sahip olmuştur.¹⁵⁶ Mâturîdî ile müctehidin hata etmesi halinde durumunun ne olacağı konusunda ihtilaf etmişler, Mâturîdî müctehid isabet de etse hata da etse her iki durumda sevap kazanır demiş, Rüstuğfâni sadece isabet etmesi halinde sevap kazanır demiştir.¹⁵⁷ Rüstuğfâni birçok eser telif etmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: “*İrşâdu'l-Muhtedi*”, “*Kitâbu'z-Zevâid ve'l-Fevâid fî Esnâfi'l-Ulûm*”, “*el-Kitâbu fî'l-Hilâf*”, “*el-Esile ve'l-Evcibe*.”¹⁵⁸

3. Abülkerim el-Pezdevi (ö. 390/1000)

Fahru'l-İslam Pezdevi'nin babasının dedesidir.¹⁵⁹ Kendisi gibi kendisinden sonra ailesinden birçok kişi Mâturîdî'nin kelâmcı yönünü benimsemiştir. Mâturîdî'den hadis, kelim ve fıkıh dersleri almıştır.¹⁶⁰

4. Ebû Seleme Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî (ö. 342/953)

İyâzi'nin kelâm eserini rivâyet ettiği için dolaylı yoldan Mâturîdî'nin öğrencisi sayılmıştır¹⁶¹ ve Mâturîdî'nin kelim metodundan bahsettiği “*Cümelu Usûli'd-Din*” adında bir eser telif etmiştir.¹⁶² Bunun dışında “*Akîdetu'l-İman*”, “*Şerhu'l-Fıkhı'l-Ekber*”, “*es-Sevâd el-Âzam*” isimli eserleri de mevcuttur.¹⁶³

¹⁵³ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 14.

¹⁵⁴ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 13; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 104.

¹⁵⁵ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 15; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 409.

¹⁵⁶ Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 409; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 230.

¹⁵⁷ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 16; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 102.

¹⁵⁸ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 15; Özdeş, “İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı”, s. 31; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 409; Akgül, “Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân”, s. 58; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 37; Yavuz, “Mâturîdiyye”, DİA, 28/166; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 102.

¹⁵⁹ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 17; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 103.

¹⁶⁰ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 17; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 408; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 103.

¹⁶¹ Rudolph, *Mâturîdî*, s. 228.

¹⁶² Yavuz, “Mâturîdiyye”, DİA, 28/166.

¹⁶³ Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 32.

E. Eserleri

Pekçok eser veren Mâturîdî'nin eserlerinden bir kısmı günümüze kadar gelmiş bir kısmı ise günümüze ulaşmamakla beraber tabakat kitaplarında zikredilmekle tanınmışlardır.

1. Günümüze Ulaşmayan El Yazmaları

Mâturîdî'nin “*Te'vilât'ul-Kur'an*” ve “*Kitâbu't-Tevhîd*” dışında günümüze ulaşan eseri yoktur. Aşağıdaki eserlerin isimleri tabakât kitaplarından bize ulaşmıştır.

- 1) Kitâbu'l- Beyân Vehmi'l-Mu'tezile:¹⁶⁴ Mu'tezile'ye reddiye olarak yazmıştır.¹⁶⁵
- 2) Reddu Usûli'l-Hamse:¹⁶⁶ Ömer el-Bâhili'yle tartışmasını ele almıştır.¹⁶⁷
- 3) Kitabu'r-Reddi'l-Evâili'l-Edille li'l-Ka'bi:¹⁶⁸ Mu'tezile kelâmcısı olan Ka'bi'nin *Evâibu'l-Edille fi Usûli'd-Din* adlı kitabına reddiye olarak yazmıştır.¹⁶⁹
- 4) Kitâbu'r -Redd Tehzîbi'l-Cedel li'l-Ka'bi fi'l Va'idi'l-Fussâk:¹⁷⁰ Günahların cezalandırılması konusunun işlendiği yine Kâ'bi'ye reddiye olarak yazdığı kitabıdır.¹⁷¹
- 5) Kitâbu'r-Redd Tehzîbi'l-Cedel li'l-Ka'bi:¹⁷² Fıkhî prensiplere yer verdiği, yine Ka'bi'ye reddiye olarak yazdığı eseridir.¹⁷³
- 6) Kitâbu'l Makâlât:¹⁷⁴ Dönemindeki İslâm dışı fırkaları ele almıştır.¹⁷⁵

¹⁶⁴ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 18; Yavuz, “Mâturîdîyye”, DİA, 28/166; Akgül, “Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an”, s. 58; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 110; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 37; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 228.

¹⁶⁵ Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 110; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 291; Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s. 208.

¹⁶⁶ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 18; Yavuz, “Mâturîdîyye”, DİA, 28/166; Akgül, “Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an”, s. 58; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 111; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 37; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 292.

¹⁶⁷ Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 110; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 292.

¹⁶⁸ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 18; Yavuz, “Mâturîdîyye”, DİA, 28/166; Akgül, “Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an”, s. 58; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 110; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 37; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 292.

¹⁶⁹ Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 110; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 292.

¹⁷⁰ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 18; Yavuz, “Mâturîdîyye”, DİA, 28/166; Akgül, “Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an”, s. 58; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 37; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 292.

¹⁷¹ Rudolph, *Mâturîdî*, s. 292.

¹⁷² Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 110; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 37; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 293.

¹⁷³ Rudolph, *Mâturîdî*, s. 293.

¹⁷⁴ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 17; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 37; Akgül, “Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an”, s. 58; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 293.

¹⁷⁵ Rudolph, *Mâturîdî*, s. 293.

2. Fıkıhla İlgili Günümüze Ulaşmayan El Yazmaları

Günümüze kadar ulaşamamış olan bu eserlere Ebû'l-Muîn en-Nesefî, Alaaddin es-Semerkandî ve Abdülaziz Buhârî (ö. 730/1330) kendi eserlerinde atıfta bulunmuşlardır.¹⁷⁶

- 1) Ma'hadu's-Şerîa fi Usûlü'l-Fıkh:¹⁷⁷ Fıkıh usûlüne dair ele almıştır.¹⁷⁸
- 2) Kitâbu'l-Cedel fi Usûli'l-Fıkh:¹⁷⁹ Ka'bi'nin *Kitâbu't-Tehzîb fi'l-Cedel*'ine karşılık fıkha dair yazdığı eseridir.¹⁸⁰
- 3) Kitâbu'r-Redd Tehzîbi'l Cedel li'l-Kâbi¹⁸¹
- 4) Şerhu'l-Câmiu's-Sağir:¹⁸² İmam Muhammed'in *Câmiu's-Sağir*'ine yazdığı şerhtir.¹⁸³ Bu şerh *Câmiu's-Sağir*'e yapılan ilk şerh olma özelliğini taşır. Bu durum İmam Mâturîdî'nin mezhebi bütünüyle bildiğine işaret eder.¹⁸⁴
- 5) Er-Redd alâ'l-Karâmita:¹⁸⁵ Gulât-ı Şia'dan olan Karâmita'ya reddiye olarak yazmıştır.¹⁸⁶ Mâturîdî'nin bu isimde iki esrinin olduğu, bunlardan birinde Karâmita'nın esaslarını, diğerinde Karâmita'nın usûlünü reddettiği tahmin edilmektedir.¹⁸⁷

3. Günümüze Ulaşan Eserleri

a) Kitâbu't-Te'vilât Ehli's-Sünne

Aidiyetinin Mâturîdî'ye ait olduğu kesin olan iki kitaptan biridir.¹⁸⁸ “*Te'vilâtu Ehli's-Sünne*”, “*Te'vilâtu'l-Kur'ân*”,¹⁸⁹ “*Te'vilâtu'l-Mâturîdiyye fi Beyâni Usûli Ehli's-Sünneti ve*

¹⁷⁶ Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 411.

¹⁷⁷ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 18, 31; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 411; Akgül, “Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtu'l-Kur'ân”, s. 58; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 112; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 37; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 293.

¹⁷⁸ Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 411; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 294.

¹⁷⁹ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 18, 31; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 412; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 112; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 295.

¹⁸⁰ Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 412; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 294.

¹⁸¹ Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 37; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 295.

¹⁸² Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 18; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 412; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 295.

¹⁸³ Rudolph, *Mâturîdî*, s. 295.

¹⁸⁴ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 65.

¹⁸⁵ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 18; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 37; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 412; Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdilik*, s. 209.

¹⁸⁶ Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 111; Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı”, s. 412; Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdilik*, s. 209.

¹⁸⁷ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşâsı, s. 18; Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 111.

¹⁸⁸ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/148; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 296.

¹⁸⁹ Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdilik*, s. 212.

Usûli't-Tevhid'¹⁹⁰ isimleriyle de anılan esere Mâturîdî'nin ne isim verdiği bilinmemektedir. Bununla ilgili Mâturîdî, eserin içerisinde gerek kendisinin gerek başkalarının Kur'ân'a getirdiği yorum için "te'vil" dendiğini söyler.¹⁹¹ *Te'vilâtu'l-Kur'ân* ilk tam dirâyet tefsiri olma özelliğini taşır.¹⁹² Bunun yanında senetleri ile vermese de nakillere de gerekli ölçüde yer vermiş,¹⁹³ ancak isrâiliyatı reddetmiş, sahih rivâyetlere önem vermiştir.¹⁹⁴ Aklı ve nakli dengeli bir bütünlük içerisinde kullanmıştır.¹⁹⁵ Metod olarak âyeti âyetle açıklamış, hadis, sahabe ve tabiin sözlerine yer vermiş, kıraat farklılıklarını dikkate alarak tefsir yapmıştır.¹⁹⁶ Bugün bile müslümanların gündeminde olan konuları değişik açılardan ele aldığı bu eser Kur'an tefsiri olmasının yanında kelâm, fıkıh usûlü, fıkha dair de oldukça kapsamlı bilgiler vermektedir.¹⁹⁷ Fıkhî görüşlerine Hanefî Mezhebi'nin görüşleri ekseninde yer vermiştir.¹⁹⁸ Ebû Hanîfe'nin kelim ve fıkha dair görüşlerinin Kur'ân'a uygunluğunu isbat etmeye çalışmış,¹⁹⁹ fıkıh, fıkıh usûlü, kelâma dair bilgiler de sunmuştur.²⁰⁰ Kendi içtihadına ve fıkıh usûlüne dair kaidelerinin²⁰¹ yanında karşıt görüşlere de yer vermiş, bazen de konuyla ilgili sorulması muhtemel soruyu kendisi sorup sonra cevap vermiştir. Neseî bu kitabın alanında benzersiz olduğunu söyleyerek kitabı övmüştür.²⁰²

Esere yaklaşık 200 yıl sonra Ebû'l-Muîn en-Neseî'nin öğrencisi Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî bir şerh yazmıştır.²⁰³ Bunun dışında bazı sûrelerin baskısı ve konulu çalışmalar yapılmıştır.²⁰⁴ Günümüzde de eserle ilgili makale, tebliğ tarzında çalışmalar yapılmaktadır. Bugün birçok kütüphanede nüshası bulunmaktadır.²⁰⁵

¹⁹⁰ Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 38; Korkmaz, "Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 112.

¹⁹¹ Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 38.

¹⁹² Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 39; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 41; Akgül, "Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtu'l-Kur'ân", s. 67.

¹⁹³ Akgül, "Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtu'l-Kur'ân", s. 59; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 43.

¹⁹⁴ Akgül, "Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtu'l-Kur'ân", s. 66.

¹⁹⁵ Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 42; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 39.

¹⁹⁶ Akgül, "Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtu'l-Kur'ân", s. 61, 62.

¹⁹⁷ Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 39; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 296.

¹⁹⁸ Bilgili, "Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı", s. 403.

¹⁹⁹ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 65.

²⁰⁰ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/148, ; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 296, 297.

²⁰¹ Rudolph, *Mâturîdî*, s. 296.

²⁰² Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/148; Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 40; Korkmaz, "Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 111; Akgül, "Ebû Mansur Mâturîdî ve Te'vilâtu'l-Kur'ân", s. 59; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 296.

²⁰³ Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 39; Korkmaz, "Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri", s. 112.

²⁰⁴ Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 39.

²⁰⁵ Özdeş, İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tahlil ve Tanıtımı, s. 39.

b) Kitâbu't-Tevhîd

Aidiyeti Mâturîdî'ye ait olduğu kesin bilinen diğer kitaptır.²⁰⁶ Eserin ismi *Keşfu'z-Zünûn*'da “*Kitâbu't-Tevhîd ve İsbâtu's-Sıfât*” olarak geçer.²⁰⁷ Mâturîdî'nin Kelâm ilmine dair yazdığı başyapıt niteliğindeki eseridir.²⁰⁸ Pezdevi, Kelâm alanında sadece bu kitapla yetinildiğinden bahsetmiştir. Kelâmıla ilgili yazılan diğer eserler ancak bu kitaptan ve hocalarından ilham alınarak yazılmıştır.²⁰⁹ *Te'vilâtul-Kur'ân*'da olduğu gibi bu eserinde de nassları akılcı bir yaklaşımla açıklayıp sünni kelimeleri en güzel şekilde kullanmıştır.²¹⁰ Eserde Ka'bi, İbn Şebib, İbn er-Râvendî (ö. 301/913-14) gibi kişiler ve Mu'tezile, Sofistiyane, Mecûsi, Hristiyan, gibi mezhep, fırka ve dinlere cevap verdiği başlıklar açmıştır. Bu durum üslubunu zorlaştırmasının yanında eseri mezhep, fırka, felsefî oluşumlar hakkında bilgi veren en eski kaynaklardan biri haline getirmiştir.²¹¹ *Kitâbu't-Tevhîd*'i, *Te'vilât*'tan önce yazdığı ve kelama dair risalelerini bu eserde topladığı tahmin edilir. Çünkü Mu'tezile'nin önde gelen kelimcilerinden Ebû'l-Kasım Abdullah b. Ahmed b. Mahmud el-Ka'bi el-Belhî'ye reddiye olarak yazmış olduğu birçok risalesinin mevcut olmasının yanında bu eserde Ka'bi'nin ismi 30 yerde geçmektedir.²¹² Eser 1970 yılında Beyrut'ta Fethullah Huleyf tarafından bir mukaddimeyle birlikte yayımlanmıştır.²¹³ Bekir Topaloğlu tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.²¹⁴

²⁰⁶ Rudolph, *Mâturîdî*, s. 296.

²⁰⁷ Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 106.

²⁰⁸ Özen, Mâturîdî, *DİA*, 28/148, Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 106; Rudolph, *Mâturîdî*, s. 304.

²⁰⁹ Rudolph, *Mâturîdî*, s. 296.

²¹⁰ Yavuz, “Mâturîdî'ye”, *DİA*, 28/165.

²¹¹ Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 107; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 40.

²¹² Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 111.

²¹³ Korkmaz, “Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 107; Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 40.

²¹⁴ Karataş, *İmam Mâturîdî Kur'ânı Kur'anla Tefsir*, s. 40.

İKİNCİ BÖLÜM

MÂTURÎDÎ'NİN TE'VÎLÂTU'L-KUR'ÂN'INDAKİ FIKHÎ GÖRÜŞLERİ

Mâide Sûresi 120 âyet olup Medine'de Hz. Peygamberin peygamberliğinin son dönemlerinde inmiştir. Muhtevası bakımından Nisa Sûresi'nin devamı niteliğinde olan sûrede genel olarak, verilen sözlerin yerine getirilmesi, Yahudi ve Hristiyanların yanlış inanç ve tutumları ve Müslümanlara yönelik bazı emir ve yasaklardan bahsedilir. Biz tezimizin kapsamı gereği ahkâmla ilgili âyetler çerçevesinde ihramlıya yapması yasak olan fiiller, şahitlik, helâller, haramlar, abdest, mürted, kısas, yemin keffâreti, nesih konularını ele aldık.

I. Mâturîdî'nin Mâide Sûresi Özelinde İzlediği Metot

İmam Mâturîdî'ye ait *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı eserde Mâide Sûresi'ndeki ahkâm âyetlerini ve kıyas delilini 9 konu başlığı altında 25 âyet ele alarak inceledik. Mâide Sûresi özeline baktığımızda Mâturîdî'nin âyetleri şu hususlar çerçevesinde incelediğini tesbit ettik;

- Mâturîdî âyetleri incelerken sadece ahkâm âyetlerini ele almamıştır. Âyetlerde geçen fikhî konulara yeri geldikçe değinmiştir.
- Konuları açıklarken konu başlığına çok az yer vermiştir. Daha çok her bir âyetteki ifadeleri sırasına göre açıklamıştır. Âyetin içerisindeki bölümleri başlıklar olarak belirlemiştir.
- Âyetleri ifade ettikleri zâhir manaya göre değil bu zâhirin işaret ettiği manaya göre yorumlamıştır.
- Âyetleri konuyla ilgili başka âyetlerle birlikte açıklamıştır. Bu âyetleri bazen açıkladığı görüşünü âyetten anladığı görüşünü desteklemede delil olarak kullanmış, bazen bu âyetteki kapalı ifadeyi ya da kapalı kelimeyi bir başka âyetle açıklamak için kullanmıştır.
- Âyetteki bazı lafızları açıklamada Arapçadaki kullanım biçimlerini esas almış, bunun için dil kitaplarından yararlanmıştır.
- Bazı âyetlerin nüzûl sebeplerine yer vermiştir.
- Âyetleri açıklamada hadislere oldukça geniş yer vermiştir. Bu hadisleri bazen ahkâm olarak kullanmış, bazen âyetteki kapalı bir ifadeyi ya da bir lafzı açıklaması için getirmiştir. Bazen de âyetteki umumiliği hususileştirmede kullanmıştır. Mâide Sûresi içinde bir yerde “*merfû hadis*” ifadesini kullanmış, bir yerde de “*mürsel hadis*”i kullanma sebebini

açıklamıştır. Bu durum onun kullandığı hadislerin sıhhat derecelerinde titiz davrandığının bir işaretidir.

- Âyetleri açıklamada sahabe görüş ve uygulamalarına da oldukça fazla yer vermiştir. Bu görüş ve uygulamalarını aktardığı sahabeler arasında Hz. Ali, Hz. Ömer, İbn Ömer gibi sahabeler bulunur. Sahabeler arasından en fazla İbn Abbas'ın görüşüne yer vermiş, katılmadığı yerlerde dahi görüşünü nakletmiştir.
- Sahabenin yanında Mücâhid, Said b. Cübeyr, Şa'bi gibi tabiinden olan ya da Taberi gibi daha geç dönemde yaşayan müfessir, muhaddis, müctehidlerin görüşlerine de yer vermiştir. Bu yolla başka tefsirlerdeki görüşlere yer verdiği gibi kendi tefsiri içerisinde de atıflar yapmıştır. Fakat tefsirinin dışında kendisinin başka bir eserine atıf yaptığına Mâide Sûresi tefsirinde rastlamadık.
- Genel olarak bir konu hakkındaki görüşünü açıklamadan önce muhalif görüşleri aktarmış sonra kendi görüşünü “*biz bu konuda şöyle düşünüyoruz*” diyerek ifade etmiştir. Muhalif görüşleri aktarırken genel olarak isim vermemiş, “*diğerleri*”, “*bazıları*” gibi ifadeler kullanarak onların görüşlerini aktarmıştır. Mâide Sûresi içinde bir yerde İmam Şafii'yi, bir yerde Mu'tezile'yi isim vererek görüşlerini eleştirmiştir. Bu eleştiriyi yaparken İmam Şafii'nin sahabe ve selef âlimlerine ters düşüğünü ifade etmesi önceki müctehidlerin ve sahabenin görüşlerine verdiği değeri göstermesi açısından önemlidir.
- Hanefi Mezhebi'nin görüşlerini müctehidlerin isimlerini vermekten çok “*bizim âlimlerimiz şöyle söylüyor*” şeklinde sahiplenir ve savunmacı bir edayla aktarmıştır. Bunun yanında Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer'den isim vererek de görüşler aktarmıştır.
- Kendi görüşünü delilleriyle birlikte açıkladığı gibi muhalif görüşlerin delillerine de yer vermiş, bu noktada uzun açıklamalarda bulunmuştur.
- İki farklı görüşü delilleriyle birlikte anlatırken teâruz ediyor gibi görünen hadisleri makul çerçevede açıklamaya çalışmıştır.
- Muhalif görüşleri vermenin yanında âlimlerin ittifak halinde olmasını delil olarak kullanmıştır.
- İcmânın yanında kıyas delilini de hem kullanmış hem kıyasın câiz olduğuna işaret etmiştir.
- Görüşüyle ilgili naklî delilleri sıraladıktan sonra aklî delillerle de açıklamıştır. Bu uygulamasını naklî ve sem'i bilgilerin akıl yoluyla açıklanabileceği sözleriyle de desteklemiştir.

• Fıkıh usûlü kaidelerinden yola çıkarak hüküm vermiş, aynı zamanda birkaç yerde ilgili kaideyi zikretmiştir.

• Mâide Sûresi 2. âyetin tefsirinde nesihten, neshi kabul eder tarzda bahsetmiştir.

Bizim Mâide Sûresi özelinde İmam Mâturîdî'nin tesbit etmeye çalıştığımız usulü dışında Mâturîdî'nin kendisi de 89. âyetin tefsirinde bir konu araştırırken uyulması gereken ilim ahlakından bahsetmiştir. Bu, kendisinin de bu çerçevede fikir ortaya koyduğunu göstermektedir. İlgili bölümde Mâturîdî, bir konu hakkında söz söyleyebilmek için o konu hakkında fikir sahibi olmak, konuyu araştırmak, konuyu anlayıp anlatabilecek olanlara sormak, önceliklerinin fikirleriyle karşılaştırmak ya da başka delillere bakmak gerektiğini söyler.²¹⁵

II. Mâturîdî'nin Mâide Sûresi'nde Ahkâm Âyetleri Bağlamında Fıkâhî Görüşleri

Mâide Sûresi içerisinde fıkha dair konuları 25 âyet çerçevesinde 9 başlık olarak tesbit ettik. İlgili âyetleri aynı konu başlığı altında bir araya getirdik. Özellikle geniş bir yelpazede ele alınan konulara alt başlıklar ekleyerek konuların anlaşılmasını kolaylaştırmaya çalıştık. Mâturîdî bu konulardan hemen her birini âyet, hadis, sahabe söz ve uygulamalarından getirdiği delillerle birlikte açıklamış, âyet ve konuların kapsamlarını göz ardı etmemiştir. Kapsam bakımından oldukça geniş olan “helâller-haramlar”, “ihramlıya yapması yasak fiiller” ve “yemin keffâreti” konularını aynı derinlikte işlemiş, “mürtedin durumu” ve “nesih” konularında ise kısaca bilgi vermiştir.

Ele aldığımız konu başlıkları ve Mâturîdî'nin bu konularla ilgili açıklamaları aşağıdaki şekildedir.

A. İhramlıya Yapması Yasak Fiiller

“İhramlının avlanması” ve “İhramda avlanma cezası” başlıkları altında işlediğimiz konu çerçevesinde 1, 2, 94, 95, 96, 97. âyetleri inceledik. Mâturîdî bu konu içerisinde önce konuyla bağlantılı olduğu için yenilmesi helâl olan hayvanların hangileri olduğundan bahsetmiş daha sonra avlanma yasağına hangi hayvanların dahil olduğundan, avlanmasına izin verilen hayvanlardan, avlanma yasağını çiğneyen ihramlının ödeyeceği cezadan delilleriyle birlikte uzun bir şekilde bahsetmiştir.

²¹⁵ Ebû Mansûr Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, Bekir Topaloğlu, İstanbul 2018, 4/303.

1. Avlanma Yasağı

*“Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helâl saymamak üzere aşağıda size okunacaklar dışında kalan (en’âm denen) hayvanlar, sizin için helâl kılındı. Şüphesiz Allah dilediği hükmü verir.”*²¹⁶

Mâturîdî burada kast edilen “en’âm” denen hayvanların En’âm Sûresi 143 ve 144. âyetlerde sayılan “*etinin yenmesi helâl hayvanlar*”²¹⁷ ve ayrıca burada zikredilmese de delil yoluyla anlaşılan “*yabani av hayvanları*” olduğunu söyler.²¹⁸ Âyette belirtilen “*yenmesi helâl olan hayvanlar*”dan “*yabani av hayvanları*”nın anlaşılması âyette yapılan istisna sebebiyledir. Âyette “*ihramda bulunduğunuz sırada avlanmayı helâl saymamanız şartıyla, size bildirilecek olanlar dışında...*” ifadesiyle Allahu Teâlâ bildireceğini söylediği etinin yenmesi haram olan hayvanları bize Mâide Sûresi 3. âyette bildirmiştir. Buna göre bu hayvanlar murdar hayvanlar, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilenler, boğularak ve dövülerek ölen hayvanlardır. Bu hayvanlar âyette istisna edilmiştir. “*Kan*” da sayılan haramlar arasındadır.²¹⁹

Âyette “*ihramlı iken*” kaydı da normalde yenmesinin helâl olduğu hayvanların En’âm Sûresi 143. ve 144. âyetlerde “*koyundan iki, keçiden iki, deveden iki, sığırdan iki*” diye sayılan hayvanlar olduğu anlaşılır. Çünkü bu hayvanlar ihramlı olmanın dışında helâldir. Âyetin “*avlanmayı helâl saymamak*” ifadesi de buna işaret eder. Dolayısıyla bu hayvanların etinin yenmesinin değil ihramlı iken avlanmasının haram olduğu ortaya çıkar.²²⁰ En’âm Sûresi 143. ve 144. âyetlerde belirtilen bu hayvanların etinin yenmesinin helâl oluşunu bize Nahl Sûresi 5. âyeti de haber verir. Nahl Sûresi 5. âyette “*Eti yenen büyük ve küçükbaş hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için soğuktan koruyucu şeyler (yün ve deri) ve başka yararlar vardır. Ayrıca onlardan beslenirsiniz*” buyrulurken Nahl Sûresi 8. âyette “*Binmeniz için ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı*”²²¹ buyrulur. At, katır ve eşekler ayrı bir âyette verilmiş, eti yenen hayvanlardan ayrılmıştır. Ayrıca ne için yaratıldıklarından bahsedilirken bu hayvanların yenebilmelerinden bahsedilmemesi ile at, eşek, katırın en’âmdan ayrıldığını anlarız.²²²

²¹⁶ Mâide 5/1.

²¹⁷ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/143.

²¹⁸ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/142.

²¹⁹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/143.

²²⁰ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/143.

²²¹ Nahl 16/8.

²²² Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/143.

Hanefiler de Nahl Sûresi 5. âyetten yola çıkarak deve, sığır, koyun, tavuğun helâl olduğunu söyler.²²³ Ancak ehli eşek, katır, at eti Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre helâl değildir.²²⁴ Ebû Hanîfe'ye göre at eti tahrimen mekruhtur.²²⁵ Ebû Hanîfe'nin delili Nahl Sûresi 8. âyettir. Âyet mealen şöyledir: “binmeniz için ve zinet için atları, katırları, merkepleri yaratmıştır..”

“Ey iman edenler! Allah'ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağısız ve bağlı kurbanlıklara, Rablerinin büyük lütûf ve rızasını dileyerek Beytülharam'a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz. Mescid-i Haram'a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın. Günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çetindir.”²²⁶

Mâide Sûresi 1. âyette geçen “avlanmayı helâl saymamanız şartıyla” ifadesinden ihramlı iken başkası tarafından avlanan hayvanın etinin yenmesi değil, ihramlı iken avlanmanın haram olduğu anlaşılır.²²⁷ Çünkü emir, engelleyici karînenen dolayı vücûb ifade etmez, engelleyici karîne kalkınca yasaktan önceki hale dönüşür. Burada da ihramdan çıkınca avlanmanın hükmü mübahlığı ifade eder. Daha önce mübah olup ihram nedeniyle yasaklanan avlanmanın ihramdan çıkınca mübahlığına işaret ettiği konusunda ittifak vardır.²²⁸ Âyetin emir sigasıyla gelmesi bunun bir emir değil, daha önce mübah olup ihram nedeniyle yasaklanan avlanmanın mübahlığına, bu yasağın kalktığına işaret eder.²²⁹ “Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Namaz kıldımı artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasip arayın”²³⁰ âyetinde de benzer örnek vardır.²³¹ Cuma vakti yasaklanan alış-verişin cumadan sonra serbest olduğuna işaret eder.

“Ey iman edenler! Allah görmedikleri halde kendisinden korkanları ortaya çıkarmak için ellerinizin ve mızraklarınızın yetişebileceği bir miktar av ile muhakkak ki sizleri sınayacaktır. Bundan sonra kim sınırı aşarsa onun için elem verici bir azap vardır.”²³²

²²³ Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, Editör, Mustafa Cevat Akşit, 11/357.

²²⁴ Mevsilî, *İmâm-ı Âzam'ın İctihad ve Görüşleri el-İhtiyâr Metni el-Muhtâr li'l Fetvâ*, Çev. Celâl Yeniçeri, s. 603; Kudûri, *Kudûri Metni ve Tercümesi*, çev. Ali Arslan, İstanbul 2006, s. 163.

²²⁵ Kudûri, *Kudûri Tercümesi*, s. 163; Serahsî, *Mebsût*, 11/382.

²²⁶ Mâide 5/2.

²²⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/147.

²²⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Çev. Ahmed Meylâni, İstanbul 1976, 1/674.

²²⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/147.

²³⁰ Cuma 62/9, 10.

²³¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/147.

²³² Mâide 5/94.

Mâturîdî burada kişinin sınanacağı belirtildiğini, ancak bu sınamanın ne ile olduğunun Mâide Sûresinin 2. âyetinde açıklandığını söyler.²³³ Buna göre, bu sınama ihramlı iken avlanma yasağıdır.

“*Bir miktar av*” ile kast edilende kara hayvanlarıdır.²³⁴ Çünkü Allâhu Teâlâ Mâide Sûresi 96. âyette “*sularda avlanmak size helâl kılındı. Kara avı ise ihramda bulunduğunuz sürece size haram kılındı*” buyurur.

“*Ellerinizin yetişebileceği av*” ifadesi ile ilgili Mâturîdî iki görüşü aktarıp bunlardan bir tanesi ile ilgili yorum yapar. Görüşlerden birine göre “*ellerinizin yetişebileceği*”nden maksat uçamayan, elle yakalanan hayvanlardır ki bunlar civcivlerdir. Diğer görüşe göre de bundan elle alınabilen yumurtalar kastedilmiştir. Mâturîdî ikinci görüşle ilgili bu durumda yumurtayı alan ihramlının ceza ödemesi gerektiğini söyler.²³⁵ Bununla ilgili aşağıdaki rivâyetleri aktarır; Hz. Peygamber: “*Deve kuşunun yumurtalarını almakta bir gün oruç tutma veya bir fakiri doyurma cezası vardır*”²³⁶ buyurur. Yine Hz. Peygamber deve kuşunun yumurtasını alan ihramlıya onun bedelini ödemesine hükmetmiştir.²³⁷ İbn Abbas²³⁸ ve İbn Mes’ut²³⁹ da bedeli ya da kıymetini ödemesi gerektiğini söylemiştir.

Hanefî Mezhebi’ne göre de ihramlı kişi av hayvanının yumurtasını kırsa ceza gerekir. Çünkü yumurta asıldan ayılır. Yani hayvanın kendisi gibidir. Dolayısıyla nasıl ki ihramlı, hayvanı öldürdüğünde ceza gerekiyorsa yumurtasını kırdığında da ceza gerekir.²⁴⁰

Mâturîdî “*Mızraklarınızın yetişebileceği*” ifadesi ile mızrakla hayvanı yakalamanın kastedildiğini söyler. “*İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz*” meâlindeki Mâide 2. âyet de bu âyet gibi avı yakalamayı yasaklamıştır. İhramlının avı öldürmesi ise “*ihramda iken av hayvanlarını öldürmeyin*” meâlindeki Mâide 95. âyet ile yasaklanmıştır.²⁴¹

İhramda iken avlanmayı helâl sayan kimse için Allahu Teâlâ elem verici bir azap hazırladığını haber verir. Âyetteki “*bundan sonra kim sınırı aşarsa*” ifadesi ihramlıya haram kılınan avlanma yasağının helâl sayılmasını ifade eder.²⁴²

²³³ Mâturîdî, *Te`vilât*, 4/337.

²³⁴ Mâturîdî, *Te`vilât*, 4/338.

²³⁵ Mâturîdî, *Te`vilât*, 4/338.

²³⁶ İbn Ebi Şeybi, *Musamef*, 3/389, 390.

²³⁷ Abdurrezzak, *Musamef*, 4/423.

²³⁸ Abdurrezzak, *Musamef*, 4/421.

²³⁹ Abdurrezzak, *Musamef*, 4/423.

²⁴⁰ Serahsî, *Mebsût*, 4/162, 163, 165.

²⁴¹ Mâturîdî, *Te`vilât*, 4/338.

²⁴² Mâturîdî, *Te`vilât*, 4/339.

“Ey iman edenler ihramda iken av hayvanlarını öldürmeyin sizden kim böyle bir hayvanı kasten öldürürse öldürdüğüne denk bir evcil hayvanı ceza olarak öder bunu -Kâbe’ye ulaştıracak bir kurbanlık olmak üzere- aranızdan adâlet sahibi iki kişi takdir eder. Yahut o kişi, yoksulları doyurarak veya ona denk olacak kadar oruç tutarak bir keffâret öder ki böylece yaptığı fiilin vebâlini tatmış olsun. Allah geçmişi affetmiştir. Fakat kim bunu yeniden işlerse Allah onun cezasını verir. Allah suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir.”²⁴³

Mâturîdî âyetin zâhirinin umum ifade ettiğini fakat hadisler ile tahsis edildiğini söyler.²⁴⁴ Âyetin zâhirine bakıldığı zaman ihramlı olan kimsenin hiçbir av hayvanını öldürmemesi gerektiği anlaşılır. Fakat Hz. Peygamber; “Harem dahilinde şu beş çeşit hayvanı öldürmek ihramlıya haram değildir: Çaylak, karga, akrep, fare ve kuduz köpek”²⁴⁵ buyurmuştur. Mâturîdî ilgili hadisi zikretmekle kalmayıp aynı anlama gelen farklı senetlerle birkaç hadis daha zikreder. Bu hadisler şunlardır: Hz. Âişe, Hz. Peygamber’in, çaylak, karga, fare, akrep ve kuduz köpeğin Harem içinde de dışında da öldürülmesini emrettiğini söyler.²⁴⁶ Ebû Said El Hudrî de “Resulullah’a ihramlının hangi hayvanı öldürebileceği sorulmuş, O da şu cevabı vermiştir: yılan, akrep, fare-kargaya atış yapılır ama öldürülmez- kudurmuş köpek ve saldırgan hayvanlar”²⁴⁷ rivâyetini aktarmıştır. Ebû Hanîfe de hadiste sayılan beş hayvan dışındaki yırtıcı hayvanların öldürülemeyeceğini söylemiştir.²⁴⁸ İhramlıya saldırması halinde ise ihramlı onu öldürse Hanefilere göre kişiye ceza gerekmez. İmam Züfer’e göre gerekir. Şayet saldırmadan öldürse hepsine göre ceza gerekir.²⁴⁹

Mâturîdî yukarıdaki hadiste geçen “kuduz köpek” diye tercüme ettiği “kelb-i akûr” ifadesinin insana saldıran ve öldüren kurt, aslan gibi hayvanlara işaret ettiğini söyler.²⁵⁰ Bu ifadeyi Serahsî “canavar (kurt)” olarak anlamıştır.²⁵¹

Mâturîdî bu hadisten yola çıkarak şu sonuca varır: Hadiste sayılan hayvanların diğer av hayvanlarından istisna edilmesinin sebebi bu hayvanların saldırgan olup insanlara ihramlı da olsa ihramsız da olsa zarar vermesidir.²⁵² Yani burada illet hayvanın saldırgan olmasıdır. Hadiste sayılan beş hayvan dışında kalan hayvanlar ise ancak insan onlara zarar verdiği

²⁴³ Mâide 5/95.

²⁴⁴ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/340.

²⁴⁵ Müslim, Hac, 72.

²⁴⁶ Müslim, Hac, 73.

²⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/33.

²⁴⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/546.

²⁴⁹ Serahsî, *Mebsût*, 4/169, 172.

²⁵⁰ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/340.

²⁵¹ Serahsî, *Mebsût*, 4/170.

²⁵² Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/341.

zaman saldırgan olur.²⁵³ Bu yüzden hadiste sayılan 5 hayvan dışında kalan sırtlan, tilki, kedi vb. hayvanlar yırtıcı olsalar dahi ihramlı kişiler bunları öldüremez. Öldürürse fidye²⁵⁴ verir. Ancak bu hayvanlarda ihramlı kimseye saldıracak olsa hadiste sayılan beş hayvanın taşımış olduğu illeti yani saldırganlığı taşıdıkları için onlar da öldürülür ve bu durumda ihramlı kişi öldürdüğü için fidye vermez. Aynı hüküm karga dışındaki diğer kuşlar için de geçerlidir.²⁵⁵

Mâturîdî hadisin illeti olarak bu sayılan hayvanların saldırgan olma özelliklerini kabul ederken illet olarak bu hayvanların etinin yenmemesini gösterenlerin görüşünü de çürütür. Bu hayvanların etinin yenmemesi illet olamaz. Çünkü hayvan etinin yenmemesi geçici bir durum değildir. Hâlbuki bir şeyin illet olabilmesi için illet olarak sayılan o durumun değişken olması gerekir. Yani illetin bir zaman var olup bir zaman yok olması gerekir. Yine eti yenmeyen hayvanların bu durumu illet olarak sayılsa eti yenen hayvanların da etinin yenebiliyor olması illet sayılır ki bu durumda bir şey kendisinin illeti olur, bu da câiz değildir. Dolayısıyla hadiste öldürülmesine izin verilen hayvanların illeti etinin yenmemesi olamaz. Bu görüşü savunanlar bu illete dayanarak etinin yenmesi câiz olmayan diğer yırtıcı hayvanların da öldürülebileceğini söyler. Hâlbuki bu durumda etinin yenmesi hayvanı öldürmeye illet olmayınca eti yenmeyen buna kıyas edilmesi hatalı olur. Çünkü bu durumda illeti olmayan bir şeye kıyas yapılmış olur ki bu da geçersiz bir kıyastır.²⁵⁶

Mâturîdî burada âyetin ifade ettiği âmm ifadeye de dikkat çeker. Eti yenmeyen hayvanlara da “*av hayvanı*” denir. Çünkü avcılar bu hayvanları da avlarlar. Dolayısıyla hadiste belirtilmeyen diğer hayvanların da avlanabileceğini söyleyenler hatalı tahsis yapmış olurlar. Çünkü bunu delilsiz olarak yaparlar ve delil olmadan âmm olan bir husus tahsis edilemez. Mâturîdî bu görüşünü “âlimlerimiz” diye ifade ettiği Hanefî âlimlerinin görüşleri ile destekler. Hanefî âlimler sadece hadiste sayılan beş hayvanı av hayvanlarından istisna ederler. Şayet hayvan saldırmadığı halde ihramlı kişi öldürürse fidye ödemesi gerektiğini savunurlar. Bu görüşlerini de aşağıdaki rivâyetlere dayandırır.²⁵⁷

“*İhramlı kişi şu şu hayvanları ve saldırgan yırtıcıları öldürür*”²⁵⁸ buradaki “*saldırgan yırtıcı*” ifadesi “*hayvanın ihramlıya saldırmaması halinde*” anlamındadır.²⁵⁹ Hz. Ali'den gelen

²⁵³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/340.

²⁵⁴ Fidyeye: başta oruç ve hac olmak üzere bazı ibadetlerin yerine getirilmesi sırasında meydana gelen eksiklikten dolayı yerine getirilmesi gereken dini-mali yükümlülük. Geniş bilgi için bkz. Ögüt, Salim, *DİA*, 13/55.

²⁵⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/341.

²⁵⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/341.

²⁵⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/341.

²⁵⁸ Müslim, Hac, 72.

rivâyet de bunu destekler niteliktedir. Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre sırtlan ihramlıya saldıracak olsa onu öldürür. Şayet saldırmadığı halde öldürürse yaşını almış bir koyunu kurban etmesi gerekir.²⁶⁰

*“Kendinize ve yolculara geçimlik olmak üzere sulara avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı. Kara avı ise ihramda bulunduğunuz sürece size haram kılındı. Toplanıp huzura varacağınız Allah’tan korkun.”*²⁶¹

Allahu Teâlâ bu âyetle ihramlı kişiye su ve denizde yaşayan hayvanları avlamayı da, onların etini yemeyi de helâl kılmıştır. Ancak burada kastedilen su/deniz hayvanı sınıfına hangi hayvanların girdiği tartışma konusu olmuştur. Bazı müfessirler, *“buradaki deniz avından maksat denizde avlanan hayvan, deniz yemeğinden maksat da denizin dışarı attığı şeydir”* demişlerdir.²⁶² Bu görüşlerine Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir ve İbn Abbas’ın görüşlerini delil olarak getirmişlerdir. Her üç sahabe de konuyla ilgili aynı şeyi rivâyet etmişlerdir.²⁶³ Bazı müfessirler ise deniz avından maksat taze balık, deniz yemeğinden maksat tuzlanmış balık demişlerdir. Mâturîdî ise konuyla ilgili âyetin hadis ile tahsis edildiğini söyler. Âyetin zâhirine bakıldığında suda yaşayan bütün hayvanların avlanabileceği anlaşılır.²⁶⁴ Hz. Peygamber’in *“denizin suyu temiz, ölüsü de helâldir”* sözü de bunu destekler niteliktedir.²⁶⁵ Fakat Hz. Peygamber bir başka hadisinde *“iki ölü ve iki kan bize helâl kılındı; iki ölü çekirge ve balıktır”*²⁶⁶ buyurmaktadır. İkinci hadis âyetin zâhirinden ve birinci hadisten anlaşılan genellemeyi tahsis etmiştir. Dolayısıyla Mâturîdî suda/denizde yaşayan, avlanması helâl olan hayvanlardan maksadın balık cinsinden hayvanlar olduğunu söyler.²⁶⁷

İbn Abbas’a göre *“Kara avı ise ihramda bulunduğunuz sürece size haram kılındı”* ifadesi kapalıdır. Dolayısıyla kara hayvanlarını avlamak da onların etini yemek de ihramlıya haramdır.²⁶⁸ İbn Abbas’ın bu görüşünü Hz. Ali’yle ilgili şu rivâyet destekler niteliktedir: Hz. Ali ihramlı iken sofraya davet edilmiş, sofrada keklik eti görünce kalkmış, sebebi sorulduğunda ise bu âyeti okumuştur.²⁶⁹ Ancak Mâturîdî, İbn Abbas’ın bu görüşüne katılmaz. Mâturîdî’ye göre bu ifadeden maksat avlanmanın kendisinin ve ihramlı kişinin kendisi için

²⁵⁹ İbn Ebi Şeybe, *Musaneif*, 3/350.

²⁶⁰ Tirmizi, *Hac*, 28.

²⁶¹ Mâide 5/96.

²⁶² Mâturîdî, *Tevi’lat*, 4/349.

²⁶³ Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, 7/63, 65; Suyûti, *Dürrü’l-mensûr*, 3/197, 198.

²⁶⁴ Mâturîdî, *Tevi’lat*, 4/349.

²⁶⁵ Tirmizi, *Tahâre*, 52.

²⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/97.

²⁶⁷ Mâturîdî, *Tevi’lat*, 4/350.

²⁶⁸ İbn Ebi Şeybe, *Musaneif*, 31/308.

²⁶⁹ Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, 7/70, 71.

avlanan hayvanın etini yemesinin haram olmasıdır. Kendisinin avlamadığı ve kendisi için avlanmayan hayvanın etini yemesi ise ihramlıya helâldir.²⁷⁰ Bu âyetin zâhiri, Mâide Sûresi 95. âyeti ve bazı rivâyetler de bunun delilidir. Mâturîdî bu görüşünü ayrıca aklî delil ile de destekler. Âyetin zâhirinden ihramlının onu (kara hayvanını) sadece avlaması anlaşılır. Çünkü kişinin normal şartlar altında etini yemediği hayvanı avlaması haramdır. Av eti ve avlanma eylemi ise birbirinden farklı şeylerdir. Dolayısıyla kişinin ihramlı iken avlanması haram, av etini yemesi helâldir.²⁷¹

İhramlı kişinin av hayvanının etini yiyebilmesi hususunda Ebû Hanîfe, yedikten sonra şayet kesilen hayvan ihramlının kendi hayvanı ise değerini vermesi gerektiğini söyler. İmam Muhammed'e göre ise bir şey gerekmez.²⁷² Kendi hayvanı değilse kendisi için avlansa da yiyebilir.²⁷³ Bu konudaki dayanakları aşağıdaki hadistir; “Peygamber (s.a.v.) ashabıyla birlikte Ravha denilen yere uğramıştı. Hepsini ihramlı idiler. Peygamber (s.a.v.) yaralı, vahşi bir eşek gördü. Üzerinde saplanmış bir ok vardı. Ashabı bunu almak istediler. Peygamber (s.a.v.); ‘*Sahibi gelinceye kadar onu bırakın*’ dedi. Derken Behz kabilesinden bir adam geldi. ‘*Ya Rasulallah, bu benim attığım okla yaralanmıştır. Bu av bana aittir*’, dedi. Bunun üzerine Peygamber, (s.a.v.) Ebû Bekir (r.a.)’a onu arkadaşları arasında paylaşmasını emretti.²⁷⁴

Konuyla ilgili rivâyetler şu şekildedir: Ebû Katâde'den: Ebû Kâtâde Mekke yolunda Peygamberimizle birlikte ilerlerken ihramlı olan arkadaşlarıyla geride kalır. Kendisi ihramlı değildir. Yolda yabani eşek görür ve arkadaşlarından kamçı, mızrak ister. Onlar vermeyince saldırır ve eşeği öldürür. Arkadaşlarından bir kısmı hayvanın etinden yer. Bir kısmı yemez. Durumu Hz. Peygamber'e anlatırlar ve Hz. Peygamber “*Onun etinden yanınızda bir parça var mı*” diye sorar.²⁷⁵ Bir başka rivâyette bu etten orada bulunan ihramlılara yemelerini söyler.²⁷⁶ Bir başka rivâyette Hz. Peygamber “*Kendiniz avlamadığınız veya sizin için avlanmadığı takdirde kara avının eti size helâldir*”²⁷⁷ buyurur. Mâturîdî bu görüşünü “*Âlimlerimiz de bu görüşü esas almıştır*” şeklinde de desteklemiştir. Onlar da Ebû Katâde'den gelen rivâyeti ve âyetin zâhir anlamını esas almışlardır. Bir başka delil ise Mâide Sûresi 95. âyettir. Çünkü bu âyet; “*ihramda iken av hayvanlarını öldürmeyin*” der. Dolayısıyla avlanmak Harem Bölgesi'nde bulunan tüm insanlar için değil ihramda olan

²⁷⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/350.

²⁷¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/351.

²⁷² Serahsî, *Mebsût*, 4/162.

²⁷³ Serahsî, *Mebsût*, 4/164.

²⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/38.

²⁷⁵ Buhâri, *Cezâu's-Sayd*, 4; Müslim, *Hac*, 57, 58.

²⁷⁶ Buhâri, *Cezâu's-Sayd*, 1; Müslim, *Hac*, 62.

²⁷⁷ Tirmizi, *Hac*, 25.

kimseler için haram kılınmıştır. Mâturîdî görüşünü mantık açısından da şu şekilde destekler. Şayet ihramlı olmayan bir kimsenin avladığının eti ihramlı kişiye haram olsaydı bu Mekke halkı için de geçerli olurdu. Çünkü onlar da Harem halkıdır. Fakat bunun olması çok zor bir şeydir.²⁷⁸

Mâturîdî âyetin böyle anlaşılması halinde ortaya çıkacak muhtemel soruyu da cevaplar. Konuyla ilgili rivâyetler arasında çelişki gibi görünen bir durum söz konusudur. Çünkü Hz. Peygamber yukarıdaki hadiste (Ebû Katâde'den rivâyet edilen) av hayvanının etini yanındaki ihramlı kimselerin yemelerine izin verirken bir başka rivâyette yasaklar. Zeyd b. Erkâm'dan gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber'e av etinden bir parça et hediye edilmiş, Hz. Peygamber "*Biz ihramlıyız, onu yemeyiz*" diyerek onu kabul etmemiştir.²⁷⁹ Mâturîdî'ye göre bunun cevabı şu şekilde olur. Son rivâyette Hz. Peygamber'e ikram edilen av eti Hz. Peygamber için avlanmış hayvanın eti olabilir.²⁸⁰ Çünkü yine yukarıda geçen rivâyetlerden birinde Hz. Peygamber "*Bizzat kendiniz avlamadığınız veya sizin için avlanmadığı takdirde kara avının etini yemek size helâldir*"²⁸¹ buyurmuştu. Hz. Osman'dan da "*Ben av yapılmasını istemedim ve benim için de av yapılmadı*" şeklinde bir rivâyet vardır.²⁸²

Mâturîdî'nin görüşüne delil olarak kullandığı Hz. Peygamber'in "*Bizzat kendiniz avlamadığınız veya sizin için avlanmadığı takdirde kara avının etini yemek size helâldir*"²⁸³ hadisini Hanefiler şu şekilde yorumlar: Buradaki lam harfi cerri mülkiyet ve aidiyet ifade eder. Dolayısıyla "*ihramlının avı*" anlamı çıkar. Bu anlama göre ihramlıya ait olan av hayvanını ihramsız olan kimse avlayıp kendisine ikram etse bunu yiyebilir. Bu durumda da kesilen hayvan artık av hayvanı olmaktan çıkmış, et halini almıştır.²⁸⁴

Mâturîdî'ye göre kanatlı hayvanların yumurtalarını almak avlamak kapsamındadır. Bu, avlanan hayvanın etini yemekten farklıdır. Çünkü bir kimse yumurtayı telef etse kıymetini öder, fakat av etini telef etse kıymetini ödemez.²⁸⁵

Âyetle ilgili ihtilâf konusu olan bir başka husus kara hayvanı ile deniz hayvanının birbirinden nasıl ayırt edileceğidir. Mâturîdî konuyla ilgili birkaç farklı görüşü aktarır. Bazılarına göre deniz hayvanının sadece denizde yaşaması gerekir. Dolayısıyla hem karada

²⁷⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/351.

²⁷⁹ Müslim, *Hâc*, 55.

²⁸⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/351.

²⁸¹ Tirmizi, *Hac*, 25.

²⁸² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/351.

²⁸³ Ebû Dâvud, *Menâsik*, 40; Tirmizi, *Hac*, 25.

²⁸⁴ Serahsî, *Mebsût*, 4/164.

²⁸⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/351.

hem denizde yaşayan hayvan ihramlı iken avlanmaz. Bazıları buna denizde yaşayan hayvan ihramlı iken avlanmaz, der. Bazıları da buna hayvanın yavrulayınca kadar suda yaşaması gerektiği şartını getirir. Bazıları nasıl ki kara hayvanının canlı ele geçirilse dahi kesilmesi haram oluyorsa, illa ki fiilen kesmek gerekiyorsa denizden canlı olarak ele geçirilen hayvanın da yenmeyeceğini söyler. Mâturîdî'ye göre sudan çıkan hayvan canlı çıkıp kişinin elinde ölse helâldir. Balık da böyledir. Deniz dışarı attığı hayvan dışarda ölse de helâldir. Ancak deniz yemeği olmayan ya da yenmesi haram olan hayvan denize atılsa ve çıkartılsa da helâl hale gelmez.²⁸⁶

“Allah Kâbe’yi, Beytü’l-haram’ı, haram ayı, boyunları bağısız ve bağlı kurbanlıkları insanların maddi ve manevi hayatları için destek kıldı. Bu, Allah’ın göklerde ve yerdeki her şeyden haberdar olduğunu ve Allah’ın her şeyi bildiğini anlamamız içindir.”²⁸⁷

Mâturîdî bu âyetle ilgili birkaç görüşü nakletmiş, benim görüşüm şudur diye açıklama yapmamıştır. Bu görüşleri desteklediği muhtemeldir. Bu görüşlere göre Allah’ü Teâlâ mekân olarak Kâbe’yi²⁸⁸, zaman olarak haram ayı²⁸⁹ güvenli kılmıştır. İnsanlar bu zaman ve mekânda güven içinde dolaşırlar. Kişi burada gördüğü bir kurbanlığa dokunmaz. Kim buraya sığırsa güvende olur.²⁹⁰ Yine Kâbe hac, tavaf, namaz, kan akıtmak, kurban kesmek gibi ibadetlerin mekânı olmuştur ve bu ibadetler asla değiştirilemez tarzda sabit kılınmıştır.²⁹¹ Bütün bu güven ortamı, ibadet mekânı olma vasfı, orada avlanmayı haram hale getirmiştir, denebilir.

2. İhramlı İken Avlanmanın Cezası

Câbir b. Abdullah, Hz. Peygamber’e sırtlan öldürmenin hükmünü sorduğunu Hz. Peygamber de “O bir av hayvanıdır, ihramlı onu avlayacak olursa bir koç kesmesi gerekir” dediğini rivâyet eder.²⁹² Hz. Ömer sırtlan öldüren kimse için cezaya hükmetmiştir. Aynı şeyi İbn Abbas da rivâyet etmiştir.

Âyette haremde öldürülmesi yasaklanan av hayvanının öldürülmesi halinde ona denk bir evcil hayvanın kesilmesinin emredilmesiyle²⁹³ ilgili Mâturîdî iki görüş serdeder ve ikisine

²⁸⁶ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/352.

²⁸⁷ Mâide 5/97.

²⁸⁸ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/353.

²⁸⁹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/354.

²⁹⁰ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/353, 354.

²⁹¹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/353.

²⁹² Abdurrezak, *Musanef*, 4/403.

²⁹³ Maide 5/95.

de katılmaz. Birincisi ihramlının hayvanı hata ile öldürmesi sonucu ona bir ceza gerekmez.²⁹⁴ Bu görüşün dayanağı İbn Abbas'ın, “İhramlı biri av hayvanını hata yoluyla öldürse bir şey gerekmez” sözüdür. İkincisi ihramlı kişi ihramlı olduğunu unutarak bu hayvanları öldürürse bu durumda keffâret ödemez. İhramlı olduğunun bilincinde, kasıtlı olarak öldürürse de hüküm uygulanmaz. Mâturîdî'ye göre ise ihramlı kişi av hayvanını bilerek de öldürse hata ile de öldürse keffâret ödemesi gerekir. Çünkü kişinin keffâret ödemesi Harem Bölgesi'nde güvende olan hayvanı öldürmesi sebebiyledir. Bunun için kasten öldürmesi ile hata ile öldürmesi arasında fark yoktur. Kişinin ihramlı olduğunu unutmaması ise pek mümkün değildir. Çünkü ihramlı olmayı hatırlatan alametler vardır. Bu bir mazeret değildir. Kişi hata ile öldürdüğünde keffâret ödüyorsa bu durumda evleviyetle öder.²⁹⁵ Hanefî Mezhebi'nde kabul edilen görüşe göre de ihramlı kimse av hayvanını unutarak da öldürse ceza gerekir.²⁹⁶

Mâturîdî bu durumu kasten adam öldürüne keffâret gerekmeysi olayına kıyas edilmesinin de yanlış olduğunu açıklar. Çünkü ikisi farklı olaylardır. Kasten adam öldürmede keffâret yoktur fakat kıssas vardır. Ki bu daha ağır bir cezadır. Ancak hataen öldürüne keffâret gerekir. Ayrıca ihramlı kimseye keffâretten başka verilecek ceza yoktur.²⁹⁷

Mâturîdî âyette geçen مثل kelimesinin öldürülen hayvana birebir denk gelen anlamında değil, “denk,” “benzer” anlamında öldürülen hayvanın kıymeti olduğunu savunur ve karşıt görüşlere de itiraz eder.²⁹⁸ Kelimenin bu anlama geldiğinin delillerini şöyle sıralar:

- Kelimenin (misil) “kurban” olarak anlaşılması halinde âyette geçen hakem tayin etme emri hükümsüz kalır. Çünkü hakem öldürülen hayvanın o gün ve yerdeki kıymetini tayin eder. Öldürülen hayvanlara denk olarak sadece belirli hayvanların tayin edilmesi halinde ise bu mümkün olmaz ve hakeme de ihtiyaç kalmaz.²⁹⁹
- Öldürülen hayvanın dengi bulunmadığı takdirde kıymetinin verilebileceği konusunda ittifak vardır. Bu da bazı hayvanlar için kıymet takdir ediliyorsa bütün hayvanlar için de geçerli olabilir.³⁰⁰ İbn Abbas ve diğer selef âlimleri de bu şekilde yorumlamıştır.³⁰¹ Allahu Teâlâ “veya ona denk olacak kadar oruç tutar” buyurmaktadır. Burada oruç yemenin karşılığı olur. Bu durumda onun kıymetini vermek de hayvana denk olur.

²⁹⁴ İbn Ebi Şeybe, *Musanef*, 3/350.

²⁹⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/343.

²⁹⁶ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 145.

²⁹⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/343.

²⁹⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/343.

²⁹⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/344.

³⁰⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/344.

³⁰¹ Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, 7/44, 46; İbn Ebi Şeybe, *Musanef*, 3/193.

• İhramlının av hayvanını öldürmesi ifadesi civciv gibi hayvanları da ihtivâ eder. Çünkü 94. âyette Allahu Teâlâ “*Ellerinizin ve mızraklarınızın yetiştirebileceği bir miktar av*” diye ifade buyurur ki bu da kanatlı hayvanların yumurtaları ve civcivi işaret etmektedir.³⁰² Bu durumda civcive denk gelen bir hayvan yoktur. Aynı şekilde deve kuşuna denk bir hayvan da yoktur. Yine güvercine karşılık koyunun kurban edilmesi de denk değildir. Deve kuşuna karşılık devenin, güvercine karşılık koyunun kurban edilmesi gerektiğini söyleyenler birbirine şekil, vasıf ve cins olarak benzemeyen hayvanları denk saymış olurlar. Âyet ise bire bir dengini değil mislini kurban etmeyi ister.³⁰³

• Âyet, takdir edilecek hayvanın adâlet sahibi iki kişi tarafından takdir edilmesini emreder. Hâlbuki eğer misl kelimesi öldürülen hayvanın görünüş olarak aynısı olsaydı bu durumda âdil iki kişinin hakemliğine gerek kalmazdı. Bunu herkes tayin edebilirdi.³⁰⁴

İhramlı kimse av hayvanını öldürdüğünde İmam Muhammed’e göre öldürdüğü hayvanın dengini verir. Ebû Hanîfe ve İmam Yusuf’a göre ise öldürdüğü hayvanın kıymetini verir. Hanefî Mezhebi’nde kabul edilen görüş de budur.³⁰⁵ Bu aynı zamanda İbn Abbas’ın da görüşüdür. Sahabe de bunda ittifak etmiştir.³⁰⁶

Mâturîdî’ye göre öldürülen av hayvanına karşılık kıymetin takdir edilmesi âyet-i kerimenin³⁰⁷ de işaret ettiği gibi adâlet sahibi iki kişi tarafından yapılır. Sonra Kâbe’ye sevk edilmek üzere bir kurbanlık alınır. Burada Kâbe’ye sevk etmekten kasıt Kâbe’nin bizzat kendisi değil, Kâbe’nin yakınlarıdır.³⁰⁸

Mâturîdî’ye göre şayet kişinin kurbanlık almaya gücü yetmezse takdir edilen para ile yemek dağıtır. Buna da gücü yetmezse her yarım sa’ için bir gün oruç tutar.³⁰⁹

Mâturîdî bu üç çeşit keffâreti ödemede sıraya uymayanın zarûret olmadığını, bu konuda kişinin muhayyer olduğunu söyler.³¹⁰ Bu konuda delil Bakara Sûresi 196. âyettir; “*Kurban mahalline ulaşıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Fakat içinizden biri hasta ise*

³⁰² Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/345.

³⁰³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/346.

³⁰⁴ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/346.

³⁰⁵ Serahsî, *Mebûsât*, 4/154, 159; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/537, 539.

³⁰⁶ Serahsî, *Mebûsât*, 4/155.

³⁰⁷ Mde 5/95.

³⁰⁸ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/346.

³⁰⁹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/347.

³¹⁰ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/347.

veya başından bir rahatsızlığı varsa (tıraşını olup) oruç veya sadaka yahut kurban olarak bir fidye ödesin.”³¹¹

Bu âyette kişi hastalığı veya başındaki bir rahatsızlığından dolayı ihramdan çıktıktan sonra fidye ödemesi konusunda üç şey arasında muhayyer bırakılmıştır. Haremde hayvan öldürmede ödenecek ceza da tıpkı buradaki gibidir. Bu âyetin ifade biçimi de Bakara Sûresi 196. âyetteki gibi seçimlik ifade eder.³¹²

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf’a göre ihramlı iken av yasağına uymayıp cezayı hak eden kişi bunun karşılığı olarak ödemesi gereken cezaları (kurban kesmek, yoksulu doyurmak, oruç tutmak) ödeme konusunda muhayyerdur, tertibe uymak zorunda değildir.³¹³ İmam Muhammed bu muhayyerliğin kararı verecek hakeme ait olduğunu söyler. Çünkü Mâide Sûresi 95. âyette bundan bahsedmiştir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf’a göre ise hakeme duyulan ihtiyaç değeri belirlemek içindir.³¹⁴

Âyette ifade edilen hususlardan biri de kurbanın nerede kesilmesi gerektiğidir. İlgili ifade olan “Kâbe’ye ulaştırılacak bir kurbanlık”tan bütün âlimler bu kurbanın Mekke’de kesilmesi gerektiğini anlamışlardır.³¹⁵ Ancak Kâbe’nin bizzat kendisine değil Kâbe’nin yakınlarına kurbanı ulaştırmak anlaşılır.³¹⁶ İmam Muhammed bu konuda kişinin bulunduğu yerin kurbanına denk bir kurbanlık ile keffâretini ödemesi gerektiğini söyler. Hz. Ömer, Abdurrahman ve diğerleri de ceylanın avlanmasına karşılık koyunun kurban olarak takdir edilmesi gerektiğini söylemişler ve hayvanın nerede öldürüldüğünü sormamışlardır.³¹⁷ Bu onların bu durumda her yeri eşit görmeleri ve bu cezanın öldürülen hayvana karşılık bir kıymet değil yapılan amelin karşılığı olarak bir keffâret olduğunu düşünmelerindedir. İmam Muhammed de bu şekilde düşünür. Ebû Hanîfe ise kıymetinin verilmesi gerektiğini söyler. Ona göre av hayvanının mülkiyeti Harem Bölgesi’ne aittir. Nasıl ki başkasının malını telef eden kimse için telef ettiği yerdeki kıymete bakılıyorsa avın da avlandığı yerdeki kıymeti dikkate alınır.³¹⁸

³¹¹ Bakara 2/196.

³¹² Mâturidî, *Te’vilât*, 4/347.

³¹³ Serahsî, *Mabsût*, 4/156; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/540.

³¹⁴ Serahsî, *Mabsût*, 4/156, 158.

³¹⁵ Mâturidî, *Te’vilât*, 4/348.

³¹⁶ Mâturidî, *Te’vilât*, 4/347.

³¹⁷ Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, 7/45.

³¹⁸ Mâturidî, *Te’vilât*, 4/347.

Mâturîdî'ye göre yemek yedirmek ve oruç tutmakla ilgili âyette herhangi bir yer tayini yapılmamıştır. Yemek yedirmenin başka bir yerde olabilmesi mümkün iken kurbanın Mekke dışında başka bir yerde kesilmesi câiz değildir. Çünkü bu kurbanın (hedy) kesilmesi Mekke'ye özeldir. Yoksa Harem halkına menfaat sağlamak için değildir.³¹⁹ Şayet böyle olsaydı yemek yedirmek de bir menfaat olduğu için onun da Harem'de yapılması zorunlu olurdu. Ebû Hanîfe de âyetin ıtlakına bakarak kişinin hangi beldenin yoksulunu doyurma konusunda muhayyer olduğunu benimsemiştir.³²⁰

Mâturîdî “*Böylece yaptığı fiilin vebalini tatmış olsun*”³²¹ ifadesinin zorluğun ve acının tadılması olarak yorumlar. Kişi nasıl ki yapılan ibadetin lezzetini tadıyorsa acısını da tadar.³²²

Kim tövbe edip Harem'de avlanmayı helâl saymazsa, Allah günahını affeder. Fakat kişi bunu tekrarlarsa bu durumda cezası âhirete de kalabilir, yeniden keffâret de verebilir. Mâturîdî bunun her iki şekilde de anlaşılabilceğini söyler.³²³

B. Şahitlik

Mâturîdî bu konu ile ilgili 8, 106, 107, 108. âyetler içerisinde şahitlik yapmanın gerekliliği ve gayr-ı müslimlerin şahitlik yapıp yapamayacağını konuyla ilgili rivâyetler çerçevesinde ele almıştır.

1. Şahitlik Yapmanın Gerekliliği

*“Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adâletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adâletsiz davranmaya itmesin. Adâletli olun. Bu, takvâya daha uygundur. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*³²⁴

Mâturîdî bu âyetin iki anlama gelebileceği üzerinde durur. Bunlardan birincisi, bu âyet Allahu Teâlâ'nın şahitliği emrettiği âyet olabilir. Şöyle ki bu âyete göre Müslümanlar hem şahitlik etmeli hem de bu şahitliği Allah için yapmalıdır. Nasıl ki sevdikleri hususunda lehte hüküm verebiliyorsa onlar hakkında aleyhte de hüküm verebilmelidir. Yine sevmedikleri konusunda aleyhte hüküm verebildiği gibi lehte de hüküm verebilmelidir.³²⁵ Diğer ihtimal de âyetin, Müslümanların insanlara hakkı, şer'i hükümleri açıklarken adâleti gözetmeleri, bir

³¹⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/348.

³²⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/539, 542.

³²¹ Mâide 5/95.

³²² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/348.

³²³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/348.

³²⁴ Mâide 5/8.

³²⁵ Mâturîdî *Te'vilât*, 4/181.

topluluğa olan kin ve nefretin onlara gerçeği açıklamaya, şer'i hükümleri öğretmeye engel olmaması gerektiğiyle ilgilidir.³²⁶

Mâturîdî “*Birinize ölüm gelip çatinca vasiyet esnasında içinizden âdil iki kişi şahitlik etsin*”³²⁷ ifadesinin şahitliğe cevaz veren ifade olduğunu söyler. Bu âyetten Müslümanlardan iki kişinin gerek vasiyet gerek başka konularda, gerek seferde gerek sefer dışında şahitlik yapabileceği anlaşılır, der.³²⁸ Talâk Sûresi 2. âyet³²⁹ ve Bakara Sûresi 282. âyet³³⁰ de bunu destekler niteliktedir.

Hanefî Mezhebi’nde kabul edilen görüşe göre de Müslümanın bir olaya şahit olması halinde o konuda şahitlik yapması kendisinden isteniyorsa şahitlik yapması gerekir. Onun şahitliği olmadan gerçeğin ortaya çıkmaması söz konusu ise bu durumda şahitlik yapması farz hale gelir. Ancak had cezaları bunun dışındadır. Bu durumda dilerse şahitlik eder.³³¹

2. Gayr-i Müslim’in Şahitliği

“*Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatinca vasiyet esnasında içinizden iki âdil kişi, şayet seyahatte iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan başka iki kişi aranızda şahitlik etsin. Eğer (vasiyeti uygularken) içinize bir şüphe düşerse, bu iki şahidi namazdan sonra alıyorsunuz. ‘Bunu yakınımız hatırına da olsa hiçbir bedel karşılığında satmayız ve Allah’ın buyruğu olan bu tanıklığı asla gizlemeyiz, aksi halde apaçık günahkârlardan olacağımızda kuşku yoktur’ diye Allah’ın adıyla yemin ederler.*”³³²

“*Şayet bu ikisinin günah işledikleri (yeminlerinin gerçeği yansıtmadığı) ortaya çıkarsa, bunların haklarını gasbettiği kimselerden iki kişi onların yerini alır ve ‘kesinlikle bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden daha doğrudur ve biz hak tecavüzünde bulunmadık. Aksi halde biz de zâlimlerden oluruz’ diye Allah’ın adıyla yemin ederler.*”³³³

Mâturîdî yukarıdaki ifadede geçen “*sizden olmayan başka iki kişi*” den kastın kimler olduğuyla ilgili bazı âlimlerin görüşlerini açıkladıktan sonra kendi görüşünü de İbn Abbas’tan aktardığı bir rivâyet çerçevesinde açıklar. Bu ifadeyle ilgili Katâde “ *içinizden iki adil kişi*” Müslümanların, “*sizden olmayan başka iki kişi*” ile de Ehl-i kitaptan iki kişinin anlaşıldığını

³²⁶ Mâturîdî *Te’vilât*, 4/181.

³²⁷ Mâide 5/106.

³²⁸ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/369.

³²⁹ “İçinizden adâletli iki kişiyi şahit tutun.” (Talâk, 65/2)

³³⁰ “Erkeklerinizden iki kişiyi de şahit tutun.” (Bakara, 2/282)

³³¹ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 258, 259.

³³² Mâide 5/10

³³³ Mâide 5/107.

söyler.³³⁴ Said b. Cübeyr de şayet Müslüman olan kişiye seyahat esnasında ölüm gelirse Ehl-i kitaptan iki kişiyi vasiyetine şahit tutar, der.³³⁵ Mücâhid “*sizden olmayan*” yani “*sizin dininizden olmayan*” anlamını vermiştir.³³⁶ Âmir eş-Şâ’bi konuyla ilgili bir rivâyet aktarır. Bu rivâyete göre iki Hristiyan yanlarında ölen bir müslümana şahitlik eder. Onlardan kuşkuya düşülünce bu ikisi Ebû Mûsa el-Eşâri’ye götürülür. Ebû Mûsa el-Eşâri de onlara yemin ettirir.³³⁷ Konuyla ilgili Hasan Basri “*içinizden olan iki âdil kişi*” ifadesinin kişinin kendi kabilesinden, “*sizden olmayan başka iki kişi*”nin de başka kabileden olan Müslümanlar olduğunu, dolayısıyla bir gayr-ı müslimin bir müslümana tercih edilmediğini söyler.³³⁸ Mâturîdî, Abdullah b. Mesud’dan da bir rivâyet aktarır, fakat bu rivâyetin sahih olmadığını söyler. Mâturîdî rivâyetin neden sahih olmadığını söylerken görüşünü de serdetmiş olur.

Rivâyete göre Hz. Osman döneminde bir Müslüman yanında iki Müslümanla beraber bir köye gitmiş, yanındaki malları bu iki kişiye teslim etmişti. Sonra malını bu kişilere verdiği dair şahitlik edecek birini aramıştı. Fakat köyde Müslüman olmayınca bir Yahudi ve bir Hristiyan olaya şahitlik etmişti. Adam ölmüş, iki Müslüman memlekete dönüp ölenin mallarını yakınlarına teslim etmişti. Fakat mirasçılar malın eksik olduğunu söylemişti. Daha sonra Yahudi ve Hristiyan gelmiş onlara durumu aktarmışlar ve bu ikisi iki Müslüman aleyhine şahitlik etmişti. Olay İbn Mesud’a getirilince İbn Mesud, iki müslümana, Yahudi ve Hristiyan’a ve ölünün yakınlarına yemin ettirmiş, Yahudi ve Hristiyan’ın verdiği beyana göre hüküm vermişti.³³⁹ Mâturîdî bu rivâyetin iki açıdan sahih olmadığını düşünür. Birincisi rivâyet Hz. Peygamber’in “*şayet iddia ettikleri şeyler insanlara verilecek olsaydı, bazıları başkalarının canlarını ve mallarını da isterdi, fakat davacıdan delil istenir, davalıya da yemin verdirilir*”³⁴⁰ rivâyetine ters düşer. İkincisi ilgili âyetin zâhirine ters düşer.³⁴¹

Mâturîdî İbn Abbas’tan gelen rivâyetin âyetin sebebi nûzulü olduğunu söyler.³⁴² İbn Abbas şöyle rivâyet eder: “*Temim ed-Dâri ve Adî b. Beddâ’ isminde iki kişi (Hristiyan) Mekke’ye ticaret için gelip giderken bir Müslüman, Müslümanın olmadığı bir beldede öler. Ölmeden önce mallarını bu iki kişiye vasiyet eder. Bunlar malları ölünün mirasçılarına götürür. Fakat içinden gümüş bir tabağı saklarlar. Malları teslim ettiklerinde Hz. Peygamber*

³³⁴ Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, 7/103.

³³⁵ Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, 7/110, 113.

³³⁶ Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, 7/105, 110; Süyûti, *Dürri’l-Mensûr*, 3/223.

³³⁷ Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, 7/105, 118; Süyûti, *Dürri’l-Mensûr*, 3/224.

³³⁸ Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, 7/06.

³³⁹ Süyûti, *Dürri’l-Mensûr*, 3/223.

³⁴⁰ Beyhakî, *Sünenü’l-Kübra*, 10/252.

³⁴¹ Mâturîdî, *Te’vilat*, 4/367.

³⁴² Mâturîdî, *Te’vilat*, 4/368.

içinden bir şey almadıklarına dair yemin ettirir. Fakat bir süre sonra bu tabak Mekke’de görülür. Tabağın sahipleri onu Temim ve Adî’den satın aldıklarını söylerler. Ölen kişinin kabilesinden iki kişi de onun ölene ait olduğunu söyler ve ‘kesinlikle bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden daha doğrudur’ diye yemin ederler. Gümüş tabağı alırlar.”³⁴³ Bu rivâyette davalıya yemin ettirilmiştir ve rivâyet âyetin zâhirine ters değildir. Ayrıca bu rivâyetten “*bu iki şahidi alıyorsunuz*” meâlindeki ifadenin davalı olan iki kişinin olduğu anlaşılır.³⁴⁴

Âyette geçen “*Günah işledikleri ortaya çıkan iki kişi*”den³⁴⁵ kasıt kendilerine mal emanet edilen zimmîlerdir. Onların yalan söylediği ortaya çıkınca vârislerden iki kişi onların (zimmîlerin) yerini alır ve artık onlar davalı olurlar. Haklarının gasp edildiğine dair yemin ederler.³⁴⁶ “*Sizden olmayan...*”³⁴⁷ yani “*sizin dininizden olmayan*” anlamındadır. Mâturîdî kâfirlerin şahitliğiyle ilgili âlimlerimizin vasiyet dışında onların şahitliğini câiz görmediklerini nakleder.³⁴⁸ Mâturîdî alıkoymanın namazdan sonra³⁴⁹ olmasının birkaç sebepten ötürü olabileceğini söyler. Bu sebepler şu şekildedir:

- Bu, yeminin vebalini ağırlaştırmak içindir, namazdan sonra cemaat de bu yemine tanıklık eder.³⁵⁰
- Davalardaki celse vakitleri sabah ve ikindi namazlarından sonradır.³⁵¹
- Sabah ve ikindi vakitleri yani güneşin doğumu ve güneşin batmasından önce ve sonraki vakitler gayri müslimler için kutsal zamanlardır.³⁵²

*“İşte bu, şahitliği gereğince yapmalarını sağlayacak veya yemin etmelerinden sonra yeminlerin reddedilmesinden korkmalarını önleyecek en uygun usuldür. Allah’a âsi olmaktan sakının ve iyi dinleyin. Allah yoldan çıkmış topluluğu doğruya erdirmez.”*³⁵³

Mâturîdî “*İşte bu, şahitliği gereğince yapmalarını sağlayacak*” ifadesiyle kişi güvenilir de olsa yemin etmeden sözüne itibar edilmeyeceğinden yemin etmek sayesinde

³⁴³ Buhâri, Vesâyâ, 35.

³⁴⁴ Mâturîdî, *Te’vilat*, 4/368.

³⁴⁵ Mâide 5/107.

³⁴⁶ Mâturîdî, *Te’vilat*, 4/368.

³⁴⁷ Mâide 5/106.

³⁴⁸ Mâturîdî, *Te’vilat*, 4/369.

³⁴⁹ Mâide 5/106.

³⁵⁰ Mâturîdî, *Te’vilat*, 4/369.

³⁵¹ Mâturîdî, *Te’vilat*, 4/369.

³⁵² Mâturîdî, *Te’vilat*, 4/369.

³⁵³ Mâide 5/108.

doğru söylemeye daha özenli olacağını söyler.³⁵⁴ Dolayısıyla yemin sayesinde sözü kuvvet kazanmış olur.

C. Helâller-Haramlar

Fıkıh kitaplarında helâl “İşlenmesinde herhangi bir günah bulunmayan ve yapılması serbest olan fiiller” olarak tarif edilmiştir.³⁵⁵ Haram ise “Mükelleften yapılmaması kesin ve bağlayıcı tarzda istenmiş olan şey” olarak tarif edilmiştir.³⁵⁶ Hakkında Allah ve Rasulü’nün (şâri) herhangi bir açıklama yapmadığı ve insana faydalı olan hususlarda ise ulemanın çoğu asıl olanın bunların helâl olduğunu kabul etmişler ve bu husus “eşyada asıl olan ibâhadır” şeklinde külli bir kaide haline gelmiştir.³⁵⁷ İmam Mâturîdî eşyada asıl olanın ibaha olduğunu kabul eden Irak Hanefilerinden farklı düşünmektedir. Ancak bunun tersi olan eşyada asıl olanın haram olduğunu da kabul etmez ve en doğrusunun Allah ve Rasulü’nün hakkında açıklama yapmadığı bir konuda tevakkuf etmek olduğunu savunur. Çünkü Mâturîdî’ye göre Allah ve Rasulü’nün açıklama yapmadığı bir konu hakkında helâl ya da haram olduğuna dair bir hükme varmak Allah’a iftiradır.³⁵⁸

Mâturîdî’nin Mâide Sûresi içerisindeki helâl ve haram olan hususlara dair görüşlerini 9 alt başlıkta ele aldık. Bu konuların işlendiği 3, 4, 5, 88, 90, 91 numaralı âyetleri inceledik.

1. Yenilmesi Helâl Olan Hayvanlar

“Kendileri için nelerin helâl kılındığını sana soruyorlar. De ki “iyi ve temiz olanlar size helâl kılınmıştır. Yırtıcı hayvanlardan olup Allah'ın size öğrettiği ile eğiterek avcı hale getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından da yiyin” (hayvanı ava salarken besmele çekerek) üzerine Allah'ın adını da anın. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah'ın hesabı pek çabukdur.”³⁵⁹

Mâturîdî’ye göre insanoğluna ya tabiatı gereği hoşlandığı şey helâl olur. Ya da eti yenen hayvanın etinin pişirilmesi, kızartılması vs. şeklinde yenmesi nefse hoş gelen şeyler helâl olur. Besmele çekilmeden kesilen hayvanın eti ise nefse hoş gelmez.³⁶⁰

³⁵⁴ Mâturîdî, *Te'vilat*, 4/370.

³⁵⁵ Koca, Ferhat, *Helal, DİA*, İstanbul 1998, 17/176.

³⁵⁶ Koca, Ferhat, *Haram, DİA*, İstanbul 1997, 16/100.

³⁵⁷ Şa'bân, Zekiyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara 2012, s. 218.

³⁵⁸ Özen, Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası, s. 38.

³⁵⁹ Mâide 5/4.

³⁶⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/161.

“Allahtan korkun. Şüphesiz Allahın hesabı pek çabuktur” ifadesi Mâturîdî’ye göre iki şekilde anlaşılabilir. Bunlardan biri üzerine Allahın adının anılmadığı hayvanın etinden yemek câiz değildir. İkincisi Allahın emirlerine uymayı terk etmekten ve yasaklarından kaçınmaktan da korkmak gerektiğidir.³⁶¹

“Bugün size iyi ve temiz nimetler helâl kılınmıştır, kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir. Sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Gayrimeşrû ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşrû bir nikâhla evlenmek şartıyla Mü’min kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar (mehirlerini verdiğiniz takdirde) size helâldir. Kim inanmayı reddederse ameli kesinlikle boşa gider. O âhirette de hüsrana uğrayanlardandır.”³⁶²

Müfessirler âyette kastedilenin kesilen hayvanlar olduğunu söylemiştir. Fakat Mâturîdî bunun Yahudilere En’âm Sûresi 143. ve 144. âyetlerinde de belirtilen sekiz çift hayvanın haram kılınması, En’âm Sûresi 146. âyette de belirtilen tırnaklı hayvanların ve iç yağlarının haram kılınması³⁶³ olduğunu söyler. Yine burada Yahudilerin kendilerine haram kıldığı kurbanlıklara (bâhire, saibe, vasile, hâm)³⁶⁴ işaret eder ki bunların Yahudilere daha önce haram iken helâl olduğu haber verilir.³⁶⁵

Mâturîdî açlıktan bunalıp çaresiz kalan kimsenin³⁶⁶ durumunu anlatırken مخصمة kelimesinin anlamı üzerinde durur. Kelimenin “açlık” anlamına geldiğini Ebû Avsece’nin رجل خميص tamlamasına “aç adam” anlamını bazı kimselerin de bu kelimeye (مخصمة) “karnı darda kalan kişi” anlamını vermesi ile destekler. “Karnı darda kalan” anlamı da açlığı ifade eder. Çünkü acıkan kimsenin karnı daralır.³⁶⁷

Mâturîdî konuyla ilgili farklı rivâyetleri sıraladıktan sonra âyette geçen “günah sınırına varmaksızın yiyebilir” ifadesinin iki şekilde yorumlanabileceğini söyler. Birincisi zor durumda kalan kimsenin haram olan şeyleri (murdar hayvan gibi) helâl saymamak şartı ile yemesinin câiz olduğu görüşüdür.³⁶⁸ Bununla ilgili İbn Abbas’tan bir rivâyet aktarılmıştır. İbn Abbas “günah sınırına varmaksızın” ifadesini “günaha girmeyi kastetmeden” diye

³⁶¹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/165.

³⁶² Mâide 5/5.

³⁶³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/166.

³⁶⁴ “Allah bahire, saibe, vasile ve ham diye bazı hayvanların işaretlenip kullanımdan alıkonması ile ilgili bir buyruk koymamıştır.” (Mâide, 5/103)

³⁶⁵ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/166.

³⁶⁶ Mâide 5/3.

³⁶⁷ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/157.

³⁶⁸ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/159.

yorumlamıştır. İkinci yorum zor durumda kalan kimsenin haram olan şeyleri yerken lezzet duymamasıdır. Bu yorumla ilgili Mâturîdî, Kisâi, İbn Kuteybe ve Ebû Avsece'den nakillerde bulunur ki bu üç kişi de âyette geçen الجنف kelimesine “meyletmek” anlamını verirler.³⁶⁹

Mâturîdî âyette geçen اضطر kelimesini Bakara Sûresi 173. âyeti ile tefsir etmiştir. Âyet şu şekildedir: “Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa günah sınırına varmadıkça sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur...” Âyette geçen “günah sınırına varmadıkça sınırı aşmadıkça” ifadesi اضطر kelimesinin tefsiridir.³⁷⁰

Normal şartlar halinde haram olan şeylerin zor durumda kalan kimse için helâl hale gelmesi Hanefî Mezhebi'nde de kabul edilen görüştür.³⁷¹ En'âm Sûresi 119. âyette “ancak ona mecbur kalmanız dışında..” ifadesi de buna işaret eder. Fakat kişi bu durumda ölçüyü kaçırmamaya dikkat etmelidir. Çünkü zaruret nedeniyle sabit olan, zaruretin ölçüsü ile sınırlı olur.³⁷²

2. Avcı Hayvanlar

“...Yırtıcı hayvanlardan olup Allah'ın size öğrettiği ile eğiterek avcı hale getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından da yiyin.” (hayvanı ava salarken besmele çekerek) üzerine Allah'ın adını da anın. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah'ın hesabı pek çabuktur.”³⁷³

Mâturîdî eğitilen avcı hayvanların yakaladıklarından yemenin hükmünü açıklamadan önce âyetin sebab-i nüzûlünden bahseder. Âyet sahabenin sorusu üzerine inmiştir. Hz. Peygamber köpeklerin öldürülmesini emredince sahabeden bazıları gelip öldürülmesi emredilen bu hayvanlardan hangilerinin avladığının yenilebileceğini sormuş, cevap niteliğinde bu âyet inmiştir.³⁷⁴

Mâturîdî âyette geçen جوارح kelimesinin كسب anlamında kullanıldığını söyler. Bunun örneği Câsiye Sûresi 21. âyettir. Bu âyette geçen اجترحوا السيئات ifadesi de kötülük işleyenler anlamındadır. Av hayvanıyla da bir şey elde edildiğinden böyle söylenmiştir.³⁷⁵ Bu kelime aynı zamanda جراحة “yaralamak” kökünden gelir ki köpek avlandığı hayvanı yaralar. Bu

³⁶⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/159.

³⁷⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/160.

³⁷¹ Serahsî, *Mebûsût*, 24/42; 10/351, 352.

³⁷² Serahsî, *Mebûsût*, 24/42.

³⁷³ Mâide 5/4.

³⁷⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/89; Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/161.

³⁷⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/161.

yaralama ile o av helâl hale gelir. Bu, İmam Muhammed'in görüşüdür.³⁷⁶ Hz. Peygamber'in aşağıdaki hadisi de bu görüşün dayanağıdır. Adi b. Hâtim'den: Resulullah'a mızrağın hükmünü sordum. Şu cevabı verdi: *“Mızrağın sopası uzunlamasına hayvana çarpar da ölürse onu yeme. Çünkü o av dövülerek öldürülmüş sayılır. Hayvana mızrağın keskin demir tarafını isabet ettirilebilirsen onu ye.”*³⁷⁷ Mızrağın keskin demir tarafı hayvana isabet ettiğinde hayvanın kanı akmış olur.

Mâturîdî âyette geçen مكليين kelimesinin *“eğitilmiş avcı köpekler”* olduğunu söyler. Eğitilmiş olan bu köpek avladığı hayvanı yemez ve sahibi için bekletir.³⁷⁸ Kelime bu anlama gelmekle beraber âyetin ifadesine o dönemdeki yırtıcı hayvanlar da dahil olur. Çünkü köpek edinmenin yasaklanmasına³⁷⁹ ve köpeği öldürmenin emredilmesine³⁸⁰ rağmen habîs olan bu hayvan eğitildiği takdirde yakaladığı yenebiliyorsa diğer yırtıcı hayvanların da yakaladıkları yenebilir.³⁸¹ İnsanoğlunun köpeği eğitmesi ya Allah'ın bunu ona öğretmesi ile ya da insana doğuştan verilen yetki ile olur.³⁸² Fakat her halükarda ava gidecek olan bu hayvanların eğitilmiş olması şarttır.

Âyette hayvanların yakaladıklarından yemeye ruhsat verilirken *“sizin için”* kaydı konmuştur ki bu, hayvanın kendisi için tuttuğu avının etinden yenmeyeceğini gösterir.³⁸³ Çünkü yırtıcı hayvanlar avlarını yerler. Eğitilmiş köpek ise onu sahibi için avlar.³⁸⁴ Konuyla ilgili rivâyetler şunlardır: Adi b. Hâtim'den: *“Dedim ki ey Allah'ın Rasûlü bizler şu köpeklerle ve şahinlerle avcılık yapan bir milletiz. Onlardan bize helâl olan hangileridir? Hz. Peygamber şu cevabı verdi: ‘Şayet onlar Allah'ın size öğrettiği ile eğiterek avcı hale getirdiğiniz yırtıcı hayvanların avladıkları ise size helâldir. Onların sizin için yakaladıklarından yiyin. Eğittiğin bir köpek veya şahini avın üstüne Allah'ın ismini zikrederek gönderirsen o avı ye’.* Ben tekrar sordum *‘Şayet köpek avı öldürmüştü?’* Buyurdu ki *‘Öldürmüş ama yememişse o avı senin için tutmuş demektir, şayet yerse artık ondan yeme. Çünkü köpek onu kendisi için yakalamıştır.’* Yine dedim ki *‘Ey Allah'ın Rasûlü bizim köpeklerimize başka köpekler karışırsa ne buyurursunuz?’* *‘Senin köpeğine başka köpekler karışmışsa onu da yeme. Çünkü sen sadece kendi köpeğin için besleme çekmiştin başkalarının*

³⁷⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/161.

³⁷⁷ Buhâri, *Zebâih*, 2; Müslim, *Sayd*, 4.

³⁷⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/162.

³⁷⁹ Buhâri, *Zebâih*, 6; Müslim, *Müsâkât*, 50.

³⁸⁰ Müslim, *Müsâkât*, 43.

³⁸¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/163.

³⁸² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/162.

³⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/257.

³⁸⁴ Taberî, *Cami'ul-Beyân*, 6/92.

köpekleri için değil' buyurdu.³⁸⁵ İbn Abbas da şöyle der: “Köpek avdan yiyecek olursa eğitilmiş değildir.”³⁸⁶ Yine İbn Abbas şöyle söyler: “Köpek avdan yerse sen yeme ama doğan yiyecek olursa sen de ye. Çünkü köpeğin çarparak onu öldürmeye gücü yeter fakat doğanın (çarparak hayvanı öldürmeye gücü) yetmez.”³⁸⁷

Mâturîdî bunlardan yola çıkarak avcı köpeğin avladığının etinin yenebilmesi için köpeğin eğitilmiş olmasının şart olduğunu söyler. Eğer her köpeğin avladığı hayvanın eti yenebilseydi âyette “eğitme” kaydı konmazdı. Yine bu hayvanlar şayet avını yakaladıktan sonra onun kanını içse bu hayvanın eti yenir. Çünkü bu, hayvanın eğitilmiş olduğunun işaretidir. Avladığı hayvanın kanını alıp etini sahibine bırakıyor demektir. Âyette geçen “sizin için” ifadesinden de hayvanın avını bu şekilde kendisi için değil sahibi için tutması şartı koşulmuştur.³⁸⁸ Bu konuda Ebû Hanîfe de hayvanın eğitilmiş olması şartından bahseder ve iyi eğitilmiş olmasına da vurgu yapar. Ebû Hanîfe’ye göre şayet köpek ilk avını sahibi için yakalarsa, fakat sonraki avladığını yerse bundan, hayvanın ilk avladığını sahibi için yakalayıp yakalamadığı anlaşılmaz. Bu durumda önceki avından bir parça kalmışsa kişinin onu yemesi câiz değildir. Çünkü bu hayvanın iyi eğitilmediğini gösterir. Eğitilmemiş bir köpek de bazen avladığı hayvanı yemez, bekletir. Bu onun o esnada tok olduğunu gösterir.³⁸⁹ Mâturîdî bu konuda da Ebû Hanîfe gibi düşünür³⁹⁰ ve şunu ekler. Şayet eğitilmiş olan köpek bir süre avlanmasa onun öğrendiklerini unutma ihtimali vardır. Bu hayvan daha sonra ava gönderilse avladığının etinin yenilip yenmeyeceği ile ilgili bir rivâyet yoktur. Fakat ilk avladığından kalan et varsa bunu yemek câiz olur. Sonradan unutan hayvan ile tam olarak eğitilmediği için avını bir kendisi bir sahibi için tutan hayvan aynı değildir.³⁹¹

Doğan ve şahinin yakaladığı hayvanın eti doğan veya şahin ondan yemiş olsa dahi yenilir. Çünkü doğan ve şahinin eğitilmiş olduklarını gösteren şey onların çağrıldıklarında gelmeleri ve istenilen şeyi yapmalarıdır. Çünkü onlar evcil hayvanlar değildir. Ancak eğitildikleri zaman bu hale gelirler. Köpek ise zaten insanlarla iç içe yaşayan bir hayvan olduğu için bu, onun eğitilmiş olduğunu göstermez. Köpeğin eğitilmiş olduğunu gösteren şey

³⁸⁵ Suyûti, *Dürrü'l-Mensûr*, 3/24.

³⁸⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/164.

³⁸⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/164.

³⁸⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/164.

³⁸⁹ Serahsî, *Mebûsût*, 11/362, 399, 401; Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/164, 165.

³⁹⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/165.

³⁹¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/165.

onun avladığının etini yememesidir.³⁹² Bu konuyla ilgili Hz. Ali ve İbn Abbas da “doğan avını yese bile o avdan ye, ama köpek yiyecek olursa sen yeme” demişlerdir.³⁹³

Hanefilerin de içinde bulunduğu cumhura göre siyah köpek de dahil avcılığa alıştırılan bütün hayvanlarla avlanmak helâldir. Çünkü onlara göre âyette geçen “mükellebin” kelimesi sadece köpekler için kullanılmamıştır, geneli ifade eder.³⁹⁴ Hanefilerde de av hayvanının yakaladığının helâl olabilmesi köpeğin eğitilmiş ve yaralayıcı olması şartına bağlanmıştır.³⁹⁵ İmameyn, köpeğin eğitilmiş olması için üç kez yakaladığında yememesini şart koşar. Ebû Hanîfe bununla ilgili herhangi bir sayı belirtmeyip, şayet eğitilmişse avladığının yenilebileceğini söyler.³⁹⁶ Hanefilere göre de doğan ve şahin yakaladığı avdan yese, o av yenir. Çünkü doğan ve şahinin eğitilmiş olması avladığından yememesi değil, çağrıldığında gelmesidir.³⁹⁷

3. Ehl-i Kitabın Kestiği Hayvanların Hükümü

“...kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir”³⁹⁸ âyetinde bahsedilen Ehl-i kitabın yiyeceğinden maksat Ehl-i kitabın kestiğinin helâl olmasıdır. Ancak Mecûsiler Ehl-i kitap gibi değildir. Çünkü Ehl-i kitap bu işi yaparken bunu kendilerine verilen kitaptaki hükme göre yaparlar. Hâlbuki Mecûsilerin kendisine iman edip uydukları bir kitabı yoktur.³⁹⁹

Mâturîdî âyetteki genel ifadeden yola çıkarak Ehl-i kitabın tüm yiyeceklerinin helâl olduğunu söyleyenlere itiraz eder. Lafzın umum ifade etmesi onunla ilgili hükmün de umum ifade etmesi gerektiği anlamına gelmez.⁴⁰⁰

Hanefi Mezhebi’nde kabul edilen görüşe göre de Ehl-i kitabın kesmiş olduğu helâl hayvanlar Allah’tan başkası adına kesmemiş olmaları şartıyla⁴⁰¹ Müslümanlara helâldir. Çünkü onlar da Allah’a inandıkları için keserken Allah’ı anarlar.⁴⁰² Ancak Hanefi Mezhebi’nde kabul edilen görüşe göre Ehl-i kitabın kestiklerinin dışında ekmek, meyve gibi

³⁹² Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/165.

³⁹³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/165.

³⁹⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/678; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 595.

³⁹⁵ Serahsî, *Mebûsât*, 11/360.

³⁹⁶ Serahsî, *Mebûsât*, 11/399.

³⁹⁷ Serahsî, *Mebûsât*, 11/363.

³⁹⁸ Maide 5/5.

³⁹⁹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/167.

⁴⁰⁰ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/167.

⁴⁰¹ Serahsî, *Mebûsât*, 11/403.

⁴⁰² Serahsî, *Mebûsât*, 11/403; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 601; Bilmen, Ömer Nasûhi, *Kur’ân-ı Kerim’in Tükçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul, t.y, 2/731.

diğer yiyecekleri de müslümanlara helâldir.⁴⁰³ Çünkü Hz. Peygamber müşriklerin kestikleri dışındaki yiyeceklerinden yer, onların İslâm'a ısınmaları için davetlerine katılırdı.⁴⁰⁴

4. Ehl-i Kitap Kadınlarla Evlenmek

*“Bugün size iyi ve temiz nimetler helâl kılınmıştır, kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir. Sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Gayrimeşrû ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşrû bir nikâhla evlenmek şartıyla Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar (mehirlerini verdiğiniz takdirde) size helâldir. Kim inanmayı reddederse ameli kesinlikle boşa gider. O âhirette de hüsrana uğrayanlardandır.”*⁴⁰⁵

“İffetli kadınlar” olarak tercüme edilen محصن kelimesine iki anlam verilir. Biri “zina etmeyen iffetli kadınlar,” diğeri “hür kadınlar” anlamlarıdır.⁴⁰⁶

Tercümeden de anlaşılacağı üzere Mâturîdî âyette geçen bu kelimenin “iffetli kadınlar” anlamında kullanıldığını söyler.⁴⁰⁷ Nûr Sûresi 3. âyet ve bu âyetin son ifadesi de bunun delilidir. Nûr Sûresi 3. âyette “zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir” buyrulur. Âyetin sonunda geçen “gayri meşrû ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşrû bir nikâhla evlenmek şartıyla” buyrulmuştur.⁴⁰⁸ Bunlar âyette geçen محصنات ifadesinin “iffetli kadınlar” anlamında olduğunu gösterir. Mâturîdî bu ifadeden yola çıkarak Ehl-i kitap kadınların câriyeleri ile de evlenmenin caiz oluşu hükmüne varır. Mâturîdî'ye göre ehl-i kitabın cariyesiyle evlenebilme bazen ehl-i kitap kadınlarının mehirlerini vermeden de onlarla evlenilebileceğini gösterir.⁴⁰⁹

Hanefî Mezhebi'ne göre ise Ehl-i kitabın kadınları ile hür olmaları ve mehirlerini vermek şartıyla⁴¹⁰ evlenilebilir.⁴¹¹

⁴⁰³ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/731.

⁴⁰⁴ Serahsî, *Mebûsût*, 24/38, 39.

⁴⁰⁵ Mâide 5/5.

⁴⁰⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/167.

⁴⁰⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/168.

⁴⁰⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/168, 171.

⁴⁰⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/171.

⁴¹⁰ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/731.

⁴¹¹ Serahsî, *Mebûsût*, 4/393.

5. Mecûsilerin Ehl-i kitap Olup Olmadığı Meselesi

Mecûsiler Ehl-i kitaptan değildir. Bu hususun Kur'an'dan, sahabeden ve müçtehitlerin görüşlerinden delilleri vardır. En'âm Sûresi 155. ve 156. âyetlerde; *“Kitap yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi. Biz ise onların okuduklarından tamamen habersiziz demeyesiniz diye Kur'an'ı indirdik”* buyrularak müşriklerin öne süreceği olası bir mazerete cevap verilir. Bununla Kur'an'ın sadece iki grubu (Hristiyan ve Yahudi) Ehl-i kitap saydığı anlaşılır.⁴¹² Hz. Ömer de Mecûsilere nasıl muâmele edilmesi konusunda sahabe ile istişâre etmiş, Hz. Ömer'in bu sorusuna orada bulunan hiçbir sahâbi *“Onlar Ehl-i kitaptır”* diye itiraz etmemiştir. Orada bulunan bir sahâbi, Hz. Peygamber'in Hacer Mecûsilerine yazdığı bir mektuptan bahsetmiştir. Mektupta Hz. Peygamber Mecûsilere şöyle seslenmektedir: *“Sizi Allah'tan başka ilâh bulunmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet etmeye dâvet ediyorum. Şayet Müslüman olursanız bizim lehimize olan her şey sizin de lehinize olacak, bizim aleyhimize olan sizin de aleyhinize olacaktır. Bunu kabul etmeyenin cizye vermesi gerekir. Ayrıca onların kestiklerini yemeyiz kadınlarıyla da evlenmeyiz.”*⁴¹³ Hz. Peygamber'in bu sözü de Mecûsilerin Ehl-i kitap olmadığını gösterir. Mâturîdî İslam âlimlerinin de bu rivâyeti bu görüşlerine delil olarak kullandığını söyler.⁴¹⁴

Konuyla ilgili benzer bir tartışma da Arap olan Benû Tağlib⁴¹⁵ Hristiyanları'nın Ehl-i kitaptan ayrı tutulması konusunda olmuştur. Hz. Ali; *“İçlerinde bir takım ümmiler vardır ki kitabı bilmezler. Bütün bildikleri kuruntulardan ibarettir.”*⁴¹⁶ âyetine dayanarak bu kabileyi Ehl-i kitaptan saymamıştır. Dolayısıyla kestiklerinin Müslümanlara helâl olmadığı hükmüne

⁴¹² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/169.

⁴¹³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/169, 170.

⁴¹⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/170.

⁴¹⁵ Benû Tağlib kabilesi Arap Yarımadası'ndaki köklü kabilelerden biri olup soyu Adnâniler'e dayanır. Adnâniler başlangıçta Hz. İsmail'in getirmiş olduğu tevhid inancını benimsemiş fakat daha sonra tevhid inancından uzaklaşıp şirke meyletmişlerdir. Benû Tağlib de şirk inancını benimseyen kabilelerdendir. Zamanla farklı nedenlerden dolayı buldukları bölgede Hristiyanlık yaygınlık kazanmıştır. Benû Tağlib kabilesi bu durumdan etkilenmiş ve Hristiyanlığı benimsemiştir. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde bu kabile zımmilerden alınan cizyenin kendilerinden alınmasını kabul etmemişler, cizye adı ile vergi alınması halinde Rum diyarına sığınmakla tehdit etmişlerdir. Hz. Ömer sahabeyle yaptığı istişâreler neticesinde bu kabilenin düşman ülkelerine sığınıp onlara güç kazandırmaması için toplumsal ve dini maslahatları gözeterek bu kabileyle bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma sonucunda Benû Tağlib kabilesi iki kat zekat verme, çocukları vaftiz ettirmeme ve başka dinleri kötülememe şartlarını kabul etmişlerdir. Ancak bu kabileden cizye alınmamasına bakılarak Ehl-i kitaptan olmadıkları söylenemez. Anlaşma şartlarında çocuklarını vaftiz etmeme şartına ve dinlerinde kalma uğruna başka bir ülkeye sığınmayı düşünmelerine bakıldığında bu kabilenin Ehl-i kitaptan olduğunu reddetmek doğru olmaz. Hz. Ömer'in bu kabileden cizye vermeme şartlarını kabul etmesi onların Ehl-i kitaptan olmamalarından değil, bazı dini ve toplumsal maslahatlar gereğidir. Ayrıca zimmi adayının zimmet akdinde şart koyma hakkı vardır. Geniş bilgi için bkz. Demirci, Abdurrahman, Tağlib Kabilesi'nin İslâm Devleti Egemenliği Altına Alınma Süreci, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Ocak 2013, s. 347-361.

⁴¹⁶ Bakara 2/78.

varmıştır.⁴¹⁷ Mâturîdî ise aksine buradaki “ümî” ifadesinin onların da Ehl-i kitaptan sayılmalarının delili olduğunu söyler.⁴¹⁸ Hz. Peygamber’in: “*Hristiyanların hiçbir yemeği kalbinde şüphe meydana getirmesin, aksi halde Hristiyanlara benzersin*”⁴¹⁹ hadisi de bunun delilidir. Çünkü hadiste hiçbir grup Hristiyanlardan istisna edilmemiştir. İbn Abbas da bu grubun da Ehl-i kitaptan sayıldığını kabul eder.⁴²⁰ Mâturîdî’ye göre bu görüşün aklî delili de şudur. Nasıl ki Arap olmayan milletler Müslüman olduklarında Arap olan Müslümanlarla aynı hükme tabi oluyorsa, Araplar da başka bir dini benimsediklerinde o dinin mensupları ile aynı muameleye tabi tutulur.⁴²¹

6. Etinin Yenmesi Haram Olan Hayvanlar

*“Murdar hayvan, kan, domuz eti Allah’tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş yuvarlanıp ölmüş boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde boğazlanmış hayvanlar ve fal okları ile paylaşmanız size haram kılındı. Çünkü bunlar doğru yoldan sapmaktır. Bugün kâfirler dininize karşı mücadele ümitlerini yitirmişlerdir. Onlardan korkmayın! Ben’den korkun! Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim. Size nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslâmiyeti beğendim. Kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”*⁴²²

Mâturîdî’ye göre âyette kapalı bir ifade bulunmamaktadır. Âyette sayılan hayvanların yenmesinin haram olduğu âyetin ifade biçiminden açıkça anlaşılmaktadır. Bu yüzden âyetin ifadesi sanki “*murdar hayvan, kan ve domuz etini ve belirtilen diğer şeyleri yemek haram kılınmıştır*” şeklindedir. Mâturîdî’ye göre bundan murdar hayvanın yününden ve derisinden faydalanabilmenin haram olmadığı da anlaşılmaktadır. Fakat derisinden faydalanırken tabaklanmış olması şarttır. Çünkü haram olan et, deri tabaklanmadığı zaman deriye yapışabilmektedir. Tabaklanması halinde deriyi kullanmak helâl hale gelir.⁴²³

Hanefi Mezhebi’ne göre de eti yenmeyen hayvanların kesilmesi derilerinin kullanılması içindir. Bu hayvanların ve etinin yenmesi haram olan murdar hayvanların derileri

⁴¹⁷ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/170.

⁴¹⁸ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/170.

⁴¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/226.

⁴²⁰ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/170.

⁴²¹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/170.

⁴²² Mâide 5/3.

⁴²³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/152.

tabaklandığı zaman helâl hale gelir.⁴²⁴ Bunun delili Hz. Peygamber' in “*hangi deri tabaklanırsa temiz olur*”⁴²⁵ sözüdür.

Mâturîdî'ye göre âyette insanın bu haramlarla imtihan edilmesi iki imtihan biçimi ile anlatılmıştır. Bunlardan birincisinde yenmesi bir yönden helâl bir yönden haram olan şeylerden bahsedilir ki bu da ikiye ayrılmıştır: Birincisi domuz ve kan gibi herhangi bir sebebe bağlı kılınmaksızın haram olandır. İkincisi ise bir sebebe bağlı kılınarak helâl olan fakat sebep ortada olmadığı zaman haram hale gelenlerdir.⁴²⁶ Mâturîdî bir şeyin bir sebebe bağlı olarak ya da herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın haram kılınması şeklindeki taksimi içki konusunda da yapmıştır. Şarap bizatihi haram diğer şıraların ise sarhoş edeni haramdır. Çünkü şarap sadece sarhoşluk vermesi için yapılır. Diğer şıralar ise sarhoşluk versin diye yapılmaz ancak içerisine su veya başka bir şey karıştırıldığında sarhoş edici hale gelir.⁴²⁷ Dolayısıyla diğer şıraların haramlığı bir sebebe bağlı iken şarabın haramlığı aslındandır.

Âyette anlatılan diğer imtihan biçimi Allahu Teâlâ'nın insanın tabii olarak nefret etmesine bağlı kılarak imtihan etmesidir. Her canlı canı çıkarken ve boğazlandığında acı duyar. İnsan ise boğazlanarak kesilen hayvanların etlerini yemekten lezzet duyar.⁴²⁸

“*Allah'ın size verdiği helâl ve temiz rızıklardan yiyin ve iman etmiş olduğunuz Allah'ın yasaklarından sakının.*”⁴²⁹

Mâturîdî âyette geçen “*helâl*” ve “*temiz*” kelimelerinin iki anlama gelebileceğine işaret eder: Birincisi, bu tamlamadaki iki kelime de (helâl, temiz) aynı anlama geliyor olabilir. İkincisi, “*helâl*” kelimesiyle “*dinin helâl saydığı şeyler*” anlaşılır ki, bu âyetten helâl-haram koyma yetkisinin Allah'a ait olduğu da anlaşılır. “*Temiz*” kelimesi de “*insan tabiatının temiz gördüğü şeyler*” anlamındadır. Bu şartın konmasından Allahu Teâlâ'nın habîs olan şeyleri de rızık olarak yarattığı da anlaşılır.⁴³⁰

Mâturîdî'ye göre Mâide Sûresi 3. âyette ölüp ya da kesilip etinin yenmesi haram kılınan hayvanlardan câhiliyye döneminde uygulanan bir âdet istisna edilmiştir. Câhiliyye döneminde insanlar yırtıcı hayvanların yediği hayvanlardan arta kalanı yedi. Âyette de şayet yırtıcı hayvanın yaraladığı hayvanın henüz canı çıkmadan yetişilip kesilirse bu hayvanın

⁴²⁴ Serahsî, *Mebsût*, 11/418; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Tükçe Meâli Âlisi*, 2/276.

⁴²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/219; Ebu Davud, *Et'ime*, 25.

⁴²⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153.

⁴²⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/333, 334.

⁴²⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153.

⁴²⁹ Mâide 5/88.

⁴³⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/302.

yenebileceği ifade edilmiştir.⁴³¹ Bu konuda ölçü hayvanın damarları koptuktan sonra henüz ölmeden yetişebilmektir. Damarı koptuktan sonra yetişilmezse murdardır, yenmez.⁴³²

Hanefi Mezhebi'ne göre de avcının, vurduğu ya da yetiştirdiği hayvanının yaralamış olduğu hayvanı koşup boğazlaması gerekir. Avcı bu boğazlamayla hayvanı hükmen tezkiye etmiş olur. Diğer türlü ölmesinde hayvanın başka bir sebeple ölme ihtimali vardır.⁴³³ Hayvanın helâl olabilmesi için boğazlanması şarttır.⁴³⁴ Bunun için av aletinin kesici ve yaralayıcı olması gerekir. Çünkü kanın akıtılması gerekir. Bunun delili Mâide Sûresi 3. âyet ve aşağıdaki hadistir. Hz. Peygamber'e demirsiz okun değdiği avın hükmü sorulmuş, O (s.a.v.) da şu cevabı vermiştir: “*Keskin ucunun değipte yaraladığını ye, enlemesine değdiğini yeme.*”⁴³⁵

Mâturîdî yerden çıkan her şeyin helâl olduğunu, fakat kendisine ulaşmanın kişinin canını tehlikeye sokması halinde haram hale geldiğini söyler.⁴³⁶ Hanefi Mezhebi'nde de yerden çıkan her bitkinin Allahu Teâlâ'nın nass ile haram kıldıklarının dışında tüm eşyayı insanın hizmetine vermesinin bir sonucu olarak insana helâl olduğu görüşü kabul edilmiştir.⁴³⁷

7. Allah'tan Başkası Adına Kesilen Hayvanlar

Mâturîdî burada nahiv bilgini ve yedi kıraat imamından biri olan Kisâi'den (ö. 189/805)⁴³⁸ nakil yapmıştır. Kisâi “*Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvan*”⁴³⁹ ifadesinin “*Allah'tan başka şeylerin adının zikredilmesi*” anlamına geldiğini ifade eder. Âyette geçen اهل (kesilen) kelimesi yeni doğan “*bebeğin çıkardığı ses*”ten türetilmiştir. Bu kelime aynı zamanda “*hilalin görülmesi*” anlamında اهل الهلال⁴⁴⁰ şeklinde “*hacıların yüksek sesle telbiye getirmesi*” anlamında اهل المهل şeklinde de kullanılır.⁴⁴¹

Mâide 3. âyette câhiliye döneminde müşriklerin putlara daha yakın olabilmek için onlar için kestikleri hayvanların etlerinin haram olduğu açıklanır. Onlar da tıpkı Müslümanların kurbanlarını Allah'a daha yakın olmak için kestikleri gibi putlara yaklaşmak

⁴³¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/154.

⁴³² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153.

⁴³³ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/729.

⁴³⁴ Serahsî, *Mebsût*, 11/358.

⁴³⁵ Buhari, *Buyu'*, 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/377;

⁴³⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153.

⁴³⁷ Bardakoğlu, Ali, “İstishâb”, *DİA*, İstanbul 2001, 23/376.

⁴³⁸ Altıkulaç, Tayyar, Kisâi, *DİA*, Ankara 2002, 26/69.

⁴³⁹ Mâide 5/3.

⁴⁴⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153.

⁴⁴¹ Rağib İsfehani, *Müfredât*, çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul 2017, s. 1117.

için keser. Fakat Müslümanlar kurbanla aynı zamanda Allah'ın vermiş olduğu nimetleri kabul ederek Allah'a bir şükür ifadesi olarak da kesmiş olur. Hayvanların putlar için kurban edilmesi halinde ise bu şükür Allah'tan başkasına yöneltilmiş olduğundan haramdır.⁴⁴²

Âyette ayrıca ehl-i kitabın kestiği hayvanın etinin yenebileceğine işaret edilir. Çünkü onlar hayvanı kestiğinde Allah'ın adını anarlar.⁴⁴³ Âyette işaret edildiği üzere kâfir kimsenin kestiği yenmez. Çünkü kâfir kimse Allah'ı gerçek manada tanımaz.⁴⁴⁴

Hanefî Mezhebi'ne göre de hayvanı keserken müşriklere benzememek için besmele çekmek şarttır.⁴⁴⁵ Ancak besmele çekmek unutulduğu zaman hayvan yine helâl olur.⁴⁴⁶ Bu minvalde av hayvanının da ava gönderilirken besmele çekilmesi şarttır.⁴⁴⁷ Hz. Peygamber Adiy b. Hatem'e şöyle buyurmuştur: *"Eğitilmiş köpeğini gönderdiğin zaman onun üzerine Allah'ın adını anarsan (yakaladığı av hayvanının etini) ye. Eğer senin köpeğine başka bir köpek ortak olursa o zaman yeme."*⁴⁴⁸

8. Boğulmuş Hayvan

Mâturîdî boğulmuş hayvanlarla ilgili câhiliyye geleneğini Katâde'den aktarır. Katâde câhiliyye döneminde insanların koyunları boğazlarını sıkarak öldürüp yediklerini aktarır. Aynı şekilde câhiliye döneminde hayvanları sopalarla döverek öldürüp sonra etini yediklerinden de bahseder. Boğularak veya dövülerek öldürülen hayvanlar hakkında İbn Abbas, Hz. Ali ve Ubeyd b. Umeyr'den bu hayvanların bu muameleye maruz kaldıktan sonra ölmeden önce yetişilip Allah'ın adı anılarak kesilirse yenebileceği şeklinde rivâyetler vardır. Hayvan kuyruğunu sallayıp gözlerini, ayaklarını oynatıyorsa bunlar hayvanın yaşadığına işarettir ve bu durumda Allah'ın adı anılarak kesilip yenilebilir. Ancak hayvan uğradığı bir kaza sonucu ölecek durumda olursa yetişip kesilirse de yenmez. Hayvanın karnındaki yavruyu yırtıcı bir hayvan çekip alsaydı ya da karnın ağırlığından kendini taşıyamaz hale gelse bu hayvan (yavru) hayat emâresi gösterse de yenmez.⁴⁴⁹

⁴⁴² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153, 154.

⁴⁴³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/155.

⁴⁴⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153.

⁴⁴⁵ Serahsî, *Mabsût*, 1/108; 11/372; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 601; Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/726.

⁴⁴⁶ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 601.

⁴⁴⁷ Serahsî, *Mabsût*, 11/360.

⁴⁴⁸ Buhari, *Zebâih*, 8; Müslim, *Sayd ve Zebâih*, 3.

⁴⁴⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153, 154.

Hanefi Mezhebi'nde de ister insan tarafından ister bir hayvan tarafından olsun boğularak canı çıkan hayvanın eti yenmeyeceği görüşü kabul edilir. Aynı şekilde bir kurşunun isabet etmesi ya da bir şeyin çarpmasıyla ölen hayvanların da etlerinin yenmesi haramdır.⁴⁵⁰

9. Yuvarlanarak Ölen Hayvan

“Yuvarlanarak ölen hayvan”dan kasıt yüksek bir yamaçtan düşerek veya kuyuya düşerek ölen hayvanlardır.⁴⁵¹ Yuvarlanarak ölen hayvan mezbahânedeki kesilme imkânı olmasa da kesildiği takdirde eti yenilebilir. Mâtürîdî “yuvarlanarak ölen hayvan” ifadesini üç konu çerçevesinde anlatmıştır:⁴⁵²

1. Hayvanın mızrakla yaralandıktan sonra kesilmesi

Mızrak, ok yardımı ile yaralanıp kesilen hayvanın etinin yeneceğine Hz. Peygamber izin vermiştir.⁴⁵³ Konu ile ilgili hadis şöyledir: Rafi b. Hâdic'den: “Bir miktar deve ve koyun ele geçirmiştik. Develerden biri kaçtı. Adamın biri ona ok attı. Deve yürüyemez hale geldi. Rasûlullah şöyle buyurdu: ‘Bu hayvanlardan bazısı vahşi hayvanlar gibi kaçır onları ele geçiremezseniz böyle yapın (okla vurun.)’⁴⁵⁴

Hz. Peygamber'e “deve, boğazından ve girtlağından kesilmese de temiz sayılır mı?” diye sorulmuş, Hz. Peygamber “(mızrağını) hayvanın uyluğuna bile isabet ettirsen sana yeter” buyurmuştur.⁴⁵⁵

2. Kuyuya düşen hayvanın durumu

Bu konuda Mâtürîdî sahabeden İbn Abbas, Hz. Ali ve İbn Ömer'den rivâyetlerde bulunmuştur. İbn Abbas kuyuya düşen bir deve için kesmek mümkün değilse av hayvanı hükmünde olduğunu ele geçirince kesilebileceğini söylemiştir.⁴⁵⁶ Hz. Ali'ye de kuyuya başı üzerine düşen bir devenin hükmü sorulmuş, o da yenebileceğini söylemiştir.⁴⁵⁷ İbn Ömer'den aynı hüküm nakledilmiştir.⁴⁵⁸

Hanefi Mezhebi'ne göre de kuyuya düşen hayvan kaçan hayvan hükmünde olduğu için kesilme imkânı varsa kesilir. Değil ise bir okla vurulabilir.⁴⁵⁹ Ancak kuşların havada

⁴⁵⁰ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/726.

⁴⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/153.

⁴⁵² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/154.

⁴⁵³ Müslim, *Edâhi*, 20.

⁴⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/155.

⁴⁵⁵ Buhâri, *Zebâih*, 2; Müslim, *Sayd*, 4.

⁴⁵⁶ Abdurrezak, *Musannef*, 4/465.

⁴⁵⁷ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 4/255.

⁴⁵⁸ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 4/256.

⁴⁵⁹ Serahsî, *Mebsût*, 11/415.

vurulup yere düşmeleri kaçınılmaz olduğu için yuvarlanıp düşerek ölen hayvanlardan istisna edilir, etleri yenilebilir.⁴⁶⁰

3. Hayvanın hangi aletle kesileceği

Hayvanın etinin helâl hale gelebilmesi için kanının akıtılarak bir çaba harcanması gerekir. Kanı akıtılmayan hayvanın haram olan bu kanı helâl olan eti de ifsat eder. Bu yüzden bu kan hayvanı boğazlamak yoluyla akıtılır.⁴⁶¹

Bu konuda Hz. Peygamber diş ve tırnak hariç kesici olan her âletle hayvanın bağlanabileceğine cevaz vermiştir.⁴⁶² Adi b. Hâtim, Hz. Peygamber'e "*Ey Allah'ın Rasûlü! köpeğimi ava salıyorum avı yakalayıp getirdiğinde kesecek bir şeyim olmayınca onu keskin bir taş veya bir ağaç parçası ile kesebilir miyim?*" diye sormuş, Hz. Peygamber "*hayvanın kanını ne ile istersen akıt Allah'ın adını da an*" buyurmuştur.⁴⁶³ Hz. Ali'nin rivâyeti de aynı şekildedir.⁴⁶⁴ Yine bir adam devenin kanını bir odun parçası ile akıtmış, sonra Hz. Peygamber'e durumu anlatmıştır. Hz. Peygamber de "*kanını akıttıysan ye*" buyurmuştur.⁴⁶⁵ Bir başka rivâyette Hz. Peygamber: "*diş ve tırnak hariç damarları kesen ve kan akıtan her çeşit âletle hayvanı kes*" buyurmuştur.⁴⁶⁶ Bir başka hadisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*diş ve tırnak hariç damarları kesen her nevi aletle kesilen hayvanı ye. Çünkü diş ve tırnak Habeşlilerin bıçağıdır.*"⁴⁶⁷ Bu hususla ilgili Mâturîdî, Hanefî imamlarının görüşlerine "*âlimlerimiz*" ifadesi ile yer vermiştir. Âlimlerimize göre de bu konuda hayvanın diş ve kemik dışında başka şeylerle kanının akıtılması câizdir.⁴⁶⁸ Onlara göre Hz. Peygamber diş ve tırnağı yeterince uzamamış olmasından dolayı istisna etmiştir. Çünkü bu durumda hayvan kesilmiş değil boğulmuş olur.⁴⁶⁹ Hz. Peygamber diş ve tırnağı "*Habeşlilerin bıçağıdır*" şeklinde ifade ettiği hadisinde bunu kasteder.⁴⁷⁰ "*O, boğulmaktır*" ifadesi ile İbn Abbas da aynı şeyi kasteder.⁴⁷¹

⁴⁶⁰ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/726.

⁴⁶¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153.

⁴⁶² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/155.

⁴⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/258.

⁴⁶⁴ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 4/254.

⁴⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/220.

⁴⁶⁶ Müslim, *Edâhi*, 20.

⁴⁶⁷ Abdurrezak, *Musannef*, 4/496.

⁴⁶⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/156.

⁴⁶⁹ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 603; Serahsî, *Mebûsât*, 11/370.

⁴⁷⁰ Abdurrezak, *Musannef*, 4/496.

⁴⁷¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/156.

10. Boynuzlanarak Öldürülmüş Hayvan

“Boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlar”dan kasıt hayvanların birbirlerini boynuzlaması sonucu ölen hayvandır.⁴⁷² Câhiliyye döneminde hayvanlar birbirlerine boynuzlatılır, ölenin eti yenirdi.

Hanefî Mezhebi’nde de âyetin açık ifadesinden dolayı başka bir hayvan tarafından boynuzlanarak yani süsülerek ölen hayvanın etinin haram olduğu anlaşılmıştır.⁴⁷³ Ancak gerek başka bir hayvan tarafından boynuzlanan gerek bir yerden düşen hayvanlara canlı iken yetişilip kesilse helâldir.⁴⁷⁴

11. Fal Okları

Fal oklarıyla iş yapmak aşağıdaki iki âyet ile haram kılınmıştır:

“...dikili taşlar önünde boğazlanmış hayvanlar ve fal okları ile paylaşmanız size haram kılındı...”⁴⁷⁵ “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”⁴⁷⁶

Fal okları ile ilgili Mâturîdî önce konuyu açıklar ve bunun Arap okları ve İran kumar oyunu olduğunu, câhiliyye âdetlerinde Arapların bir sefere çıkarken o sefere çıkmamanın kendileri için hayırlı olup olmadığını fal okları ile belirlediğini, âyette de bunun yasaklandığını söyler. Sonra konuyla ilgili birçok kimseden rivâyet aktarır.⁴⁷⁷ Ayrıca câhiliyye âdetinde fal okları için kullanılan iki ifadeden bahseder.

الازلام : kişinin sefere çıkarken kendisi için çektikleri fal okudur.⁴⁷⁸

منجیح : sefere çıkmamanın ya da çıkmamanın arasında kalan oktur.⁴⁷⁹

Konu ile ilgili rivâyetler şunlardır: Hasan Basri (ö. 110/728) fal okları ile ilgili yukarıdaki bilginin aynısını nakleder.⁴⁸⁰ İbn Kuteybe (ö. 276//889) de الازلام kelimesinin “fal oku” anlamında olup ز harfinin fetha ile okunmasıyla زلم ya da ز harfinin ötre ile okunmasıyla

⁴⁷² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153.

⁴⁷³ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/726.

⁴⁷⁴ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/726.

⁴⁷⁵ Mâide 5/3.

⁴⁷⁶ Mâide 5/90.

⁴⁷⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/154.

⁴⁷⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/156.

⁴⁷⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/156.

⁴⁸⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/156.

زلم kelimelerinden türediğini söyler استسقام ise “karıştırma, nasibini arama” anlamına gelip القسم (nasip) kelimesinden üretilmiştir. Ebû Avsece (ö. 80/699) de استسقام kelimesinin القسم kelimesinden türetildiğini söyler ve استقسمت kelimesine “okları birbirine dokundurdu” anlamını verir. Ebû Ubeyd (ö. 224/838) de insanların rızıktan nasiplerini aramayı استسقام kelimesi ile ifade ettiklerini söyler.⁴⁸¹ Ebû Bekir Keysâni (ö.200/816)⁴⁸² konu ile ilgili yıldızların örneğini verir. Ona göre yıldızlardan anlam çıkararak iş yapan müneccimler için de âyet bu işi yapmalarını yasaklamış olur. Çünkü Keysâni’ye göre onlar da falcılarla aynı işi yapmış olur. Mâturîdî, Keysâni’ye burada itiraz eder ve müneccimlerin yaptıklarını müçtehitlerin yaptıklarına benzeter. Mâturîdî’ye göre Allah yıldızlara bazı anlam ve işaretler koymuştur. Müneccimlerden bazıları da bu yıldızlara bakarak anlam çıkarabilirler. Bu da müctehidlerin içtihat yoluyla nassların anlamlarına bakarak nassta belirtilmeyen anlamlar/hükümler çıkarmalarına benzer. Dolayısıyla müneccimlerin yaptıkları câizdir. Müneccimlerin yaptıkları sadece çıkarmış oldukları anlamları Allah’a isnat ettikleri zaman haram olur.⁴⁸³

İnsanoğlunun geleceği bilmeye dair merakı sebebiyle müneccimlere tarihin hemen her döneminde başvurulmuştur. Yıldızların taşıdıkları anlamlar sebebiyle cisim ve olaylara tesir ettiğine inanılan⁴⁸⁴ bu nedenle yıldızların hareketlerinden geleceğe dair bilgi edinilmeye çalışılan astroloji bilimi gerek müstakil olarak gerek astronomi bilimiyle birlikte tarihin hemen her döneminde birçok devletin de ilgi odağı olmuştur. İslam öncesi Arap kültüründe de yer alan yıldızlardan bilgi edinme geleneği İslam devleti olan Emevi ve Abbasiler’de de görülmüştür. Ancak gelecekte haber vermek anlamındaki bu gelenek birçok İslam âlimi gibi Hanefî alimlerce de reddedilmiştir.⁴⁸⁵ Çünkü gaybın bilgisi sadece Allahu Teâlâ’ya mahsustur.⁴⁸⁶ “Ez-lâm” denen fal oklarıyla iş yapmak gelecekte haber almaya çalışmak olduğu için yasaklanmıştır.⁴⁸⁷

⁴⁸¹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/157.

⁴⁸² Tam ismi Ebû Bekir Abdurrahman b. Keysân Esamm Basra Mu’tezilesine bağlı tefsîr, kelim, fıkıh alimidir. Geniş bilgi için bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, Esam Ebû Bekir, *DİA*, 11/353.

⁴⁸³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/157.

⁴⁸⁴ Fehd, Tefvik, “İlm-i Ahkâm-ı Nücûm”, *DİA*, İstanbul 2000, 22/124; Ünal, Halit, “Müneccim”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, 6/61.

⁴⁸⁵ Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul 2008-2012, 2/785, 786; Fehd, İlm-i Ahkâm-ı Nücûm, *DİA*, 22/124.

⁴⁸⁶ En’âm 6/59; Yunus 10/20

⁴⁸⁷ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/726.

Mâturîdî fal oklarına benzediği için İbn Abbas'ın kura çekmenin de câiz olmadığını söylediğini aktarır. Çünkü ona göre kura çekmek de fal okları gibi kumardır.⁴⁸⁸ Bu işi yapmaya Allah'ı şahit tutmak tıpkı fal oklarında olduğu gibi akıl ve temyiz gücünü devre dışı bırakıp işlerin sonucunu akıl ve temyiz gücünü kullanamayan varlıklara havâle etmek⁴⁸⁹ ve işlerinin sonucunu fal okları ile belirlemek gibi doğru yoldan sapmaktır.⁴⁹⁰

Hanefi Mezhebi'ne göre de kura ile iş yapmak fal oklarıyla iş yapmaya benzediğinden kıyasa göre haramdır. Ancak Hz. Peygamber'in hayatında da Kur'an'da anlatıldığı üzere geçmiş peygamberlerin hayatlarında da kura örneklerine rastlamaktayız. Hz. Peygamber bir sefere çıktığı zaman birlikte götüreceği hanımını kura ile seçerdi. Zekeriyya (a.s.) Hz. Meryem'in bakımını üslenmek için Yahudi âlimleriyle kura çekmişti. Yunus (a.s.) gemide yolculuk yaptığı kişilerle kura çekmişti. Hanefi Mezhebi Kur'an'da verilen bu ve benzeri örneklerle ve Hz. Peygamber'in hayatındaki kura örneklerine bakarak tarafların hak kazanmadığı durumlarda kura çekmenin caiz olduğunu söylemiştir. Bu durumda tarafların hak kazandıkları neseb, mülkiyet davaları gibi durumlarda kura çekmek caiz değildir.⁴⁹¹ Mâturîdî kurayı kıyas ile haram olması yönüyle ele almış, bu detaya yer vermemiştir.

12. Kumar ve Bahis Oyunları

*“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”*⁴⁹²

Mâturîdî bu âyette içkinin haramlığından bahsetmeyip bu konuyu 91. âyete bırakmıştır. Bu âyette kumarın ne olduğu ve çeşitlerinden, putlara tapmaktan ve kısaca fal oklarından bahsetmiştir.

Âyet bağlamında kumarı anlatırken bazı rivâyetler yoluyla zar, tavla gibi kumar sayılan bazı oyunların kumarın bir çeşidi olması dolayısıyla haramlığından bahsetmiştir. Ayrıca 3. âyette kura çekerek işlerin sonucunu belirlemeyi fal oklarına benzettiği için haram olduğunu 90. âyetin tefsirinde tekrar etmiştir.⁴⁹³

⁴⁸⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/158, 330.

⁴⁸⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/157.

⁴⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/78.

⁴⁹¹ Serahsî Mabsût, 15/9, 10.

⁴⁹² Mâide 5/90.

⁴⁹³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/330.

Mâturîdî kumardan bahsederken ilk önce ميسر kelimesinin anlamını söylemekten başlar. İbn Abbas⁴⁹⁴ ve İbn Ömer'e⁴⁹⁵ göre ميسر “kumar” anlamına gelir. Mücâhid, Said b. Cübeyr, Şâbi ve selef âlimlerine göre de ميسر çocukların oynadığı ceviz oyununa varıncaya kadar her çeşit kumarın adıdır.⁴⁹⁶ Kumarın haramlığında icmâ vardır.⁴⁹⁷ Hz. Ali bunun çirkinliğini anlatmak için “ateşten iki kor parçasını eline alarak evirip çevirmek, tavla zarını evirip çevirmekten daha çok hoşuma gider”⁴⁹⁸ demiştir.

Mâturîdî hangi oyunların kumar olduğunu da rivâyetlerle anlatır: Hz. Peygamber “şu işaretlenmiş zar oyunlarından şiddetle sakının. Çünkü o kumar çeşitlerindedir” buyurmuştur.⁴⁹⁹ İbn Mesud da rivâyeti, “çünkü o acemlerin kumarıdır” ifadesiyle nakletmiştir.⁵⁰⁰ Yine Hz. Peygamber “tavla oynayan Allah'a ve Rasûlüne âsi olmuştur” buyurmuştur.⁵⁰¹ Hz. Ali de satrancın acemlerin kumarı olduğunu söylemiştir.⁵⁰² Bundan sonra Mâturîdî at yarışı oynamanın Hz. Peygamber'in aşağıdaki hadisinde belirttiği bazı istisnaları dışında câiz olacağını söyler. Bu istisnalar atın arkasından gürültü yaparak veya hayvanı tahrik ederek yarışı kazanmaya çalışmak⁵⁰³ ya da at yorulduğunda yerine koşsun diye yedek at bulundurmak.⁵⁰⁴ Bunlar hadis ile reddedilmiştir. İlgili hadis şöyledir; “İslâmda at yarışlarında atın daha hızlı koşması için hayvanı teşvik amacıyla amigo tutmak yoktur, at yorulduğunda yarışa devam edebilmek için yedek at bulundurmak yoktur...”⁵⁰⁵ At yarışında bahse girmek de kumar gibidir. Dolayısıyla haramdır. Ancak at ve deve yarışlarında ödülü alan tek kişi ise bahse ruhsat verilmiştir. Yarışı kazanırsa ödülü alır, kaybederse bir şey vermez. Yarış iki kişi arasında yapıldığında da durum aynıdır. Yarışı kazanan kişi ödülü alır. Şayet bu ikisi arasına bir yarış atı girer ve yarışı kazanan kişi ödül alır, fakat kaybeden kişi zarar görmezse bu da caiz olur. Araya giren bu ata “helâl kılan” anlamında “muhallil” denir.⁵⁰⁶ Bu ruhsata delil Hz. Peygamber'in “ancak, şu üç şeyde (ödüllü) yarışma yapılır; deve yarışı, at yarışı ve ok atma yarışı”⁵⁰⁷ hadisidir.

⁴⁹⁴ Taberi, *Câmi'ul-Beyân*, 2/358.

⁴⁹⁵ Suyûti, *Dürri'l-Mensûr*, 3/168.

⁴⁹⁶ Suyûti, *Dürri'l-Mensûr*, 3/170.

⁴⁹⁷ Mâturîdî, *Tevî'lât*, 4/330.

⁴⁹⁸ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 5/287.

⁴⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/446.

⁵⁰⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/329.

⁵⁰¹ İbn Mâce, *Edeb*, 43.

⁵⁰² İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 5/282.

⁵⁰³ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebir*, 22/38.

⁵⁰⁴ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebir*, 22/38.

⁵⁰⁵ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebir*, 22/38.

⁵⁰⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/330.

⁵⁰⁷ Ebû Davud, *Cihad*, 60; Tirmizi, *Cihad*, 22.

Hanefi Mezhebi'ne göre de insanın hem maddi hem manevi hayatını mahveden kumar, zar oyunları, piyango gibi şeyler Mâide Sûresi 90. âyette belirtildiği üzere haram,⁵⁰⁸ herhangi bir sebebe dayanmaksızın yapılan at yarışı mübahtır. Cihad gibi meşru bir sebep için yapılan at yarışı ise menduptur. Ancak bu yarışların helâl olabilmesi için ödül varsa bu ödülün ya tek taraflı verilmesi ya da yarışı yapan iki kişi dışındaki üçüncü kişi tarafından verilmesi gerekir. Ödülün tek taraflı verilmesi durumunda taraflardan biri karşı tarafın kazanması halinde ödül vereceğini, kendisi kazandığında ise ödül almayacağını teklif eder.⁵⁰⁹

13. İçki

“Şüphesiz şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?”⁵¹⁰

Mâturîdî içkinin yasaklandığı bu âyeti izah ederken âyetteki haramlığa işaret eden lafızları açıklar.⁵¹¹ İçkinin haram oluşuyla ilgili hadislerden⁵¹² delil getirir ve sahabe uygulamalarından,⁵¹³ âlimlerin⁵¹⁴ bu konudaki görüşlerinden, içkinin haram olma aşamalarından⁵¹⁵ ve içeceklerin nelerden yapıldığında, nasıl yapıldığında⁵¹⁶ haram olduğundan bahseder. Mâturîdî âyette geçen, şeytanın içki ve kumar yoluyla insanların arasına kin ve düşmanlık sokmasının ifade edilmesinin içkinin haram olduğunun delili olduğunu söyler.⁵¹⁷ Çünkü şeytan insana güzel olan şeyleri değil haramı fisıldar. Şeytanın harama çağırması Lokman Sûresi 21. âyette de geçer.⁵¹⁸

Âyette geçen ريس kelimesi de içkinin haram olduğuna işaret eder. Çünkü ريس “haram” anlamındadır. Aynı zamanda En’âm Sûresi 145. âyette de⁵¹⁹ ريس kelimesi “o pisliğin kendisi ya da günah olarak işlenmiştir” şeklinde geçer. Yine Bakara Sûresi 219. âyette içki ve kumarda insanlar için bazı faydalar, ama büyük zararlar olduğundan

⁵⁰⁸ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/819.

⁵⁰⁹ Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, 3/1124.

⁵¹⁰ Mâide 5/91.

⁵¹¹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/331, 332, 335.

⁵¹² Mâturîdî, *Tevîlât*, 4/332, 333, 335.

⁵¹³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/335.

⁵¹⁴ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/333, 334.

⁵¹⁵ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/333.

⁵¹⁶ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/333, 334, 335.

⁵¹⁷ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/331.

⁵¹⁸ “Onlara, ‘Allah’ın indirdiğine uyun’ denildiğinde, ‘hayır, biz atalarımızdan gördüğümüze uyarız’ dediler. Peki ama ya şeytan onları alevli ateşin azabına çağırıyorsa!” (Lokman, 31/21).

⁵¹⁹ “De ki: Bana vahyelerde, murdar et veya akıtılmış kan yahut domuz eti – ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum” (En’âm, 6/145)

bahseder.⁵²⁰ Yine âyette geçen “Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoyar” ifadeside haramlığa işaretler. Çünkü kişi sarhoşken bunlardan uzak kalır.⁵²¹

İçkinin haram olduğu Hz. Peygamber’in hadisleri ile de sabittir. İçkinin haramlığı aşama aşama olmuştur. Aşağıdaki hadisten bu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber bir gün ayağa kalkıp şöyle buyurmuştur: “Ey insanlar! Allahu Teâlâ içki konusunda öyle dolaylı beyanlarda bulunuyor ki –bilmiyorum ama– hakkında sanki bir hüküm indirecek.” Bir süre sonra da şöyle buyurdu: “Ey Medineliler! Allah içkinin haram olduğu hükmünü indirmiştir. Binâenaleyh yeni gelen âyeti yazan kimsenin yanında -az da olsa- içki varsa onu içmesin ve satmasın.” Bu hadisi rivâyet eden râvi Hz. Peygamber’in böyle söylemesinin ardından Medinelilerin ellerindeki içkileri Medine sokaklarına döktüklerini de aktarır.⁵²²

İçkiyle ilgili inen her âyetten sonra Hz. Ömer’in “Allah’ım içki hakkında bize şifa olacak yeterli bir açıklama yap” diye dua etmesi ve en son Mâide Sûresi 91. âyette tamamen haram olması da içkinin aşama aşama haram kılındığını gösterir.⁵²³ Rivâyete göre Hz. Ömer bu şekilde dua etmiş ardından “Sana şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür...” meâlindeki Bakara Sûresi’nin 219. âyeti inmiştir. Bu âyet Hz. Ömer’e okununca yine aynı duayı yapmış, ardından “Ey iman edenler! Siz sarhoş iken namaza yaklaşmayın” mealindeki Nisa Sûresi 43. âyet nâzil olmuştur. Bu âyetin inmesiyle birlikte Hz. Peygamber namaza başlamadan önce sarhoş olanları namazdan men etmiştir. Hz. Ömer Nisa Sûresi 43. âyeti duyunca yine aynı duayı etmiş ve Mâide Sûresi 91. âyet inmiştir.⁵²⁴ Son âyetle içki tamamen yasak olmuştur.

Enes b. Mâlik de bu âyetin inmesiyle ellerindeki içki küpünü boşalttıklarından bahseder. Enes b. Mâlik rivâyetinde kendisinin sâki olduğunu, içkilerini kuru hurma, kuru üzüm ve koruk hurmadan karışık olarak yaptıklarını ve âyeti duyunca onu döktüklerini anlatır.⁵²⁵ Enes b. Mâlik’in rivâyetinden iki çeşit meyveden yapılan içkinin de haram olduğu anlaşılır.⁵²⁶

⁵²⁰ “Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür.” (Bakara, 2/219)

⁵²¹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/335

⁵²² Müslim, “Müsâkât”, 67.

⁵²³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/332.

⁵²⁴ Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 1.

⁵²⁵ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/333.

⁵²⁶ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/333.

Mâturîdî içkinin azının da çoğunun da haram oluşunda âlimlerin ittifak halinde olduğunu söyler.⁵²⁷ Azı da çoğu da haram olan bu içki “hamr” ismi verilen üzüm ve hurmadan elde edilen içkidir.⁵²⁸ Hamr, “yaş üzüm suyunun keskinleşmiş çiğ hali” şeklinde de tarif edilir.⁵²⁹ “Hamr”ın yaş üzüm suyu anlamına geldiği konusunda dil alimleri de ittifak etmiştir.⁵³⁰ Mâturîdî bu yaş üzüm şirasının helâl hale gelmesi için 2/3’ünün kaynatılması gerektiğini Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf’un görüşlerini aktararak ifade eder. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf’a göre üzümden yapılan içecek 2/3’ünden azı pişirilerek yapıldığı takdirde içki olur ve bu haramdır.⁵³¹ Helâl hale gelmesi için 2/3’ü kaynatılır. Onun bu hali pekmezdır.⁵³² Mâturîdî, konuyla ilgili Hz. Ömer’in pekmezin 2/3’ü gidinceye kadar kaynatılmadığı takdirde sarhoşluk verdiği dair rivâyetini de aktarır.⁵³³ Ammar b. Yâsir de Hz. Ömer’in 2/3’ü gidinceye kadar kaynatılan şiradan içtiğini ve insanlara içirdiğini nakleder.⁵³⁴ Enes b. Mâlik de Ebû Ubeyde, Muaz b. Cebel ve Ebû Talha’nın kaynatılıp 1/3’ü kalan pekmezden içtiklerini nakleder.⁵³⁵

Mâturîdî üzüm şirası dışındaki şıralar hakkında ise ihtilaf olduğunu söyler.⁵³⁶ Konuyla ilgili Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf’un görüşlerini aktarır. Onlara göre üzüm ve hurma dışındaki meyvelerden elde edilen içecekler az kaynatılsa da helâldir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf’a göre hurma ve üzümün pişirilmesiyle elde edilen içecekler Hz. Peygamber’in şarabın üzüm ve hurmadan yapıldığını haber vermesinden⁵³⁷ dolayı haramdır. Taze hurma, kuru hurma ve kuru üzümünden yapılan şıralar ise sarhoşluk verdiği takdirde haram olur. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf’un üzüm şirası ile diğer içecekleri birbirinden ayırmasının sebebi şirada kendisinden başka bir madde bulunmayıp, kendi kendine alkolize olabilmesindedir. Şıra bu halde bekletildiği zaman, köpüklenir ve sarhoş edici hale gelir. Diğer içecekler ise içerisine su veya başka bir madde katılmadığı sürece uzun süre beklese de köpürüp kabarmaz ve sarhoş etmez. Ancak su katıldığı zaman sarhoş edici hale gelir.⁵³⁸ İbn Abbas’tan bununla ilgili açıkça ifade edilen bir rivâyet vardır. İbn Abbas “Az olsun çok olsun bizzat şarabın kendisi, diğer içeceklerin de sarhoş edeni haram kılınmıştır” der. Mâturîdî bu rivâyetlerden yola çıkarak

⁵²⁷ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/333.

⁵²⁸ Serahsî, *Mebûsât*, 24/5; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 525

⁵²⁹ Serahsî, *Mebûsât*, 24/26.

⁵³⁰ Serahsî, *Mebûsât*, 24/5.

⁵³¹ Serahsî, *Mebûsât*, 24/6; Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/333.

⁵³² Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/333.

⁵³³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/334.

⁵³⁴ Serahsî, *Mebûsât*, 24/6.

⁵³⁵ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 5/90.

⁵³⁶ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/333, 334.

⁵³⁷ Müslim, *Eşribe*, 13; Tirmizi, *Eşribe*, 8.

⁵³⁸ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/333.

şarap dışındaki içeceklerin sarhoşluk verecek miktarının haram olduğunu söyler.⁵³⁹ Hz. Peygamber'in "Saroşluk veren her şey haramdır"⁵⁴⁰ sözü de Mâturîdî'ye göre aynı şeyi ifade eder. Bu nedenle bu hadisin "nebizden (şıra) sarhoş eden miktar" şeklinde anlaşılması gerektiğini söyler.⁵⁴¹ Hz. Peygamber'in Ebû Musa'ya verdiği cevap da aynı niteliktedir. Hz. Peygamber, Ebû Musa ve Muaz'ı Yemen'e gönderirken Ebû Mûsa Yemen'de balın keskin hale getirilmesiyle yapılan البتع denen bir içecekten bahseder ve neyi içebileceklerini sorar. Hz. Peygamber, "için, fakat sarhoş olmayın" buyurur.⁵⁴²

Hanefî Mezhebi'nde de hamr dışındaki içeceklerin kendisi değil sarhoş eden son kadehi haram kabul edilmiştir.⁵⁴³ Bunun delillerden biri Hz. Peygamber'in şu hadisidir: "Hamr özü pis olduğundan (liaynihi) ve her sarhoşluk veren içecek haram kılındı."⁵⁴⁴ Bir şey kendi üzerine atfedilmediği için bu hadisten sarhoşluk veren diğer içeceklerin hamrdan ayrıldığı anlaşılır.⁵⁴⁵ "Çoğu sarhoş edenin azı da haramdır"⁵⁴⁶ hadisinden anlaşılan da hamrın azının ve çoğunun haram olması, diğer meyvelerden yapılan içeceklerin ise sarhoşluk veren son kadehinin azının da çoğunun da haram olmasıdır.⁵⁴⁷ İbrahim'e (r.a.) göre de bu hadisten "sarhoşluğun" haram olduğu anlaşılır.⁵⁴⁸ Konuyla ilgili İbn Abbas da "Haram olan sarhoşluk veren kadehtir" demiştir. Normal şartlarda helâl bir içecek olan bu içeceklerin son kadehinin haram olması doyduktan sonra yenen yemeğin haram olması gibidir. Süt vb. içeceklerin çok içilmesi halinde sarhoşluk vermesi de buna örnek verilebilir.⁵⁴⁹ Hamr dışındaki diğer içeceklerin hamra benzemesi ise had yönüyledir.⁵⁵⁰ Nebizin azı caiz iken çoğu için had cezası uygulanır.⁵⁵¹ Hz. Ali nebizden sarhoş olana da az veya çok olsun şarap içene de 80 kırbaç ceza verilmesi gerektiğini söyler.⁵⁵² Mâturîdî, Hz. Ali'nin nebiz içene de şarap içenle aynı cezayı vermesinin sebebinin nebizi içmesinden dolayı değil, nebizle sarhoş olacak kadar onu içmesinden dolayı olduğunu söyler.⁵⁵³ Yine Hz. Ömer'in uygulaması da bu yöndedir. Hz.

⁵³⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/335.

⁵⁴⁰ Buhari, *Megâzi*, 60; Müslim, *Eşribe*, 70.

⁵⁴¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/335.

⁵⁴² Müslim, *Eşribe*, 70.

⁵⁴³ Serahsî, *Mebûsât*, 24/13, 16, 24, 25.

⁵⁴⁴ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 8/297.

⁵⁴⁵ Serahsî, *Mebûsât*, 24/23.

⁵⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/91; İbn Mâce, *Eşribe*, 10.

⁵⁴⁷ Serahsî, *Mebûsât*, 24/25.

⁵⁴⁸ Serahsî, *Mebûsât*, 24/19.

⁵⁴⁹ Serahsî, *Mebûsât*, 24/13.

⁵⁵⁰ Serahsî, *Mebûsât*, 24/23.

⁵⁵¹ Serahsî, *Mebûsât*, 24/17.

⁵⁵² İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 5/502, 503.

⁵⁵³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/335.

Ömer'e bir sarhoş getirilir. Sarhoş Hz. Ömer'e “*biz mataradaki senin nebizini içiyoruz*” der. Hz. Ömer de ona nebiz içtiği için değil sarhoş olduğu için ceza verdiğini söyler.⁵⁵⁴

Ancak Mâturîdî, hangi meyve olursa olsun sarhoşluk vermesi maksadıyla yapılıyorsa onun da azının ve çoğunun hurma ve üzümde elde edilen içki hükmünde olduğunu söyler. Hz. Peygamber'in kendisiyle içki yapılan meyvelerden sadece üzüm ve hurmayı söylemesi Arapların, sarhoşluk vermesi için bu iki meyvenin suyunu kullanmalarındandır.⁵⁵⁵ Ebû Yusuf bu tür içecekler de sarhoşluk vermesi maksadıyla içiliyorsa onun da azı da çoğu da haramdır der. Helâl olan yürümenin zina için olması halinde haram hale gelmesi de bunun gibidir.⁵⁵⁶

Sonuç olarak kaynatılmadan kendiliğinden kabaran kuru üzümün sırası, kaynatılan fakat 2/3'ü kaybolmayan üzüm suyu ya da kaynatılmayıp kendi kendine kabaran taze hurma suyunun haramlığı kıyas yoluyla sabittir. Bu nedenle bunlardan içen kimse sarhoş olmadığı müddetçe had cezası uygulanmaz, helâl sayan dinden çıkmış olmaz.⁵⁵⁷ Bunlar dışında bal, incir, buğday, arpa şıraları gibi içecekler kaynatılsa da kaynatılmasa da helâldir. Fakat bunlar gibi içilmesi mübah olan tüm içeceklerin sarhoşluk verecek derecede fazla içilmesi hoş karşılanmamıştır.⁵⁵⁸ Hamrın haramlığında aslolan sarhoşluktur. Hamrın sarhoşluk vermeyen az miktarının haram oluşu ise âyet, hadis, icmâ⁵⁵⁹ ile sabit olması ve az miktarının çok miktara götürmesinden dolayıdır.⁵⁶⁰ Hamrın haramlığının âyetten delili Mâide Sûresi 90. ve 91. âyetler, Bakara Sûresi 219. âyettir. Hz. Peygamber “*hamr*”ın üzüm ve hurmadan yapıldığını söylemiştir.⁵⁶¹

D. Abdest-Teyemmüm

Mâide Sûresi 6. âyeti içerisinde işlenen bu konuyla ilgili Mâturîdî abdestte ve teyemmümde uzuvların yıkanması ve meshinden, abdest ve teyemmümün hangi durumlarda alınacağından bahsetmiştir.

⁵⁵⁴ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 5/502.

⁵⁵⁵ Mâturîdî, *Tevî'lât*, 4/333.

⁵⁵⁶ Serahsî, *Mebsût*, 24/24.

⁵⁵⁷ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 525.

⁵⁵⁸ Serahsî, *Mebsût*, 24/13; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 525, 526.

⁵⁵⁹ Serahsî, *Mebsût*, 24/4.

⁵⁶⁰ Serahsî, *Mebsût*, 24/13.

⁵⁶¹ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 5/68; Müslim, *Eşribe*, 14; Ebû Dâvud, *Eşribe*, 4; Tirmizi, *Eşribe*, 8.

1. Abdest

a) Her Namaz İçin Abdest Almanın Gerekip Gerekmediği Meselesi

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın). Eğer cünüp olursanız temizlenin. Şayet hasta veya yolculuk halinde veya içinizden biri ayak yolundan gelirse yahut kadınlara dokunur da, bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”⁵⁶²

Mâturîdî âyetin “..namaz kılmaya kalkacağınız zaman..” ifadesinin zâhiri manasına göre yorumlandığı takdirde buna hiçbir müslümanın güç yetiremeyeceğini söyler. Âyette “şayet abdestsiz iseniz” ibaresi gizlidir. Âlimler de bu konuda ittifak etmiştir.⁵⁶³

Hiz. Peygamber,⁵⁶⁴ Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Ömer ve Hiz. Osman’ın⁵⁶⁵ her namaz için abdest aldıklarıyla ilgili rivâyetler vardır. Fakat Hiz. Peygamber Mekke’nin fethedildiği gün bütün namazları tek bir abdestle kılmış ve bunu bilerek yaptığını söylemiştir.⁵⁶⁶ Yine Hiz. Peygamber “Ümmetimi zorluğa sevk ediyor olmasaydım, her namaz için abdest almayı, her abdestte de misvak kullanmayı emrederdim” buyurmuştur.⁵⁶⁷

Mâturîdî, Hiz. Peygamber’in ve ashabın ileri gelenlerinin her namaz için abdest almalarıyla ilgili rivâyetleri diğer rivâyetlerle ve âyet ile birlikte yorumlamış ve bu durumda abdestin her namaz için değil abdestsiz olduğu durumlarda alınması gerektiği ve her namaz için abdest almanın müstehâb ve fazilet olduğunu söylemiştir. Mâturîdî’ye göre bu âyetle Hiz. Peygamber’in her namaz için abdest alması uygulamasına da ruhsat getirilmiştir denebilir.⁵⁶⁸

b) Uyumanın Abdeste Etkisi

Âyetin ifadesinden kişinin uykudan uyandığı zaman abdest alması gerektiği anlaşılır.⁵⁶⁹ Aşağıdaki rivâyetlerden de bu anlaşılır. İbn Abbâs’tan; “Resûlullah (s.a.v.) uyur, sonra abdest almadan sabah namazını kılar. Bu durum kendisine sorulunca şöyle

⁵⁶² Mâide 5/6.

⁵⁶³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/172, 174.

⁵⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/139.

⁵⁶⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/35.

⁵⁶⁶ Müslim, *Tahâret*, 86; Tirmizi, *Tahâret*, 45.

⁵⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/258.

⁵⁶⁸ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/173.

⁵⁶⁹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/173, 174.

buyurmuştur: *'Ben sizden biri gibi değilim, gözlerim uyur, ama kalbim uyumaz. Şayet abdestim bozulursa onu bilirim'*⁵⁷⁰ Safvân b. Assâl'dan: *"Biz Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte seyahatte idik, bize abdestli iken giydiğimiz mestlerimizi çıkarmamamızı emrediyordu. Biz de ne büyük abdestten ne küçük abdestten ve ne de uyumaktan dolayı mestlerimizi çıkarmazdık, sadece cünüplük halinde çıkarırdık."*⁵⁷¹ Bu rivâyetlerden kişinin uyuduktan sonra abdest alması gerekli olduğu anlaşılır, ancak konuyla ilgili gelen başka rivâyetler yukarıda gelen mücmel hadisleri açıklar.⁵⁷² Bununla ilgili Hz. Peygamber *"Uzanarak uyumadıkça oturduğu yerde uyuklayan kişiye abdest gerekmez. Uzanarak uyuduğunda ise mafsalları genişler"*⁵⁷³ buyurmuştur. İbn Ömer de *"uzanıp yatarak uyumadıkça abdest gerekmez"* der.⁵⁷⁴ Dolayısıyla kişi uzanıp uyumadıkça abdesti bozulmaz. Namazda iken ayakta veya otururken uyuklaması abdesti bozmaz.⁵⁷⁵ Hanefi Mezhebi'nde de kabul edilen görüş bu şekildedir. Çünkü kişinin uyurken abdestli olduğu kesindir. Bu durumlarda uyuduğunda abdestinin bozulması ise kesin değildir. Kesin olan bir şey ise ancak kesin olan başka bir şey ile ortadan kalkar.⁵⁷⁶ Ancak kişi bir yere yaslanarak uyuduğunda abdesti bozulur.⁵⁷⁷ Dolayısıyla kişinin uykudan her uyandığında abdest alması gerekli değildir. Namaz kılmak istediği zaman abdest alır.⁵⁷⁸

c) **Yüzün ve Kolların Yıkanması**

Mâturîdî, yüzün yıkanması, başın meshedilmesi, kol ve ayakların yıkanması konusunda bu açıklamaların organların ne olduğunu bilen kimselere yönelik olduğunu söyler. Bunun için bu organların sınırını çizmeye gerek yoktur. Mâruf olan kol, koltuk kısmına kadar; mâruf olan ayak da dize kadardır. Âyette dirsek ve topukların zikredilmesiyle dirsekler ve topuklardan (ka'b/ayak bilek kemiklerinden) sonraki kısım emrin dışında kalmıştır.⁵⁷⁹ Mâturîdî ellerin yıkanmasıyla ilgili Nisâ Sûresinin 45. âyetini tefsir ederken elleri yıkamaya avuçların dâhil olmadığını söylemiştir. Avuçların yıkanması sünnet ile sabit olmuştur. Çünkü âyetten anlaşılan ellerin ve kolların yıkanmasıdır. Bunun delili kolların avuçlar olmaksızın yıkanmasıdır. Ayrıca avuçlar koldan önce zaten yıkanır.⁵⁸⁰

⁵⁷⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/174.

⁵⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/239.

⁵⁷² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/174.

⁵⁷³ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 8/121.

⁵⁷⁴ Abdurrezzâk, *Musamef*, 1/130.

⁵⁷⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/174.

⁵⁷⁶ Serahsî, *Mebsût*, 1/145.

⁵⁷⁷ Serahsî, *Mebsût*, 1/144.

⁵⁷⁸ Serahsî, *Mebsût*, 1/7; Mevsilî, *İhtiyâr*, 31.

⁵⁷⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/174, 175.

⁵⁸⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 1/221, 222.

Hanefi Mezhebi içinde İmam Züfer dirseklerin kola dahil olmadığını söyler. O'na göre dirsekler âyette sınır olarak belirtilmiştir. Sınır ise kastedilen şeye dahil değildir.⁵⁸¹ Hanefi Mezhebi içindeki diğer imamlar ise sınır olan şeyin bazen açıklanan şeye dahil olduğunu söyler. Bu durumda الی harf-i cerri مع anlamında anlaşılır. Bunun örneği Nisa Sûresi 2. âyettir. Nisa Sûresi 2. âyette اكلوا اموالهم الى اموالكم “Onların mallarını sizin mallarınıza katarak yemeyin” buyurulmuştur. Buradaki الی harf-i cerri مع anlamında kullanılmıştır. Dirseklerin kollara dahil oluşunun diğer delili de Hz. Peygamber'in hadis ve uygulamalarıdır. Âyetteki kapalı ifade Hz. Peygamber'in uygulamaları ile açıklığa kavuşmuştur.⁵⁸² Hz. Peygamber aldığı hiçbir abdestinde dirseklerini yıkamayı terk etmemiştir. Şayet bu caiz olsaydı Hz. Peygamber bunun caiz oluşunu göstermek için en az bir kez dirseklerine suyu ulaştırmadan abdest alırdı.⁵⁸³ Bir başka rivâyette yine Hz. Peygamber'in abdest alıp suyu dirseklerinin üzerinde dolaştırdığı⁵⁸⁴ söylenir.

Mâturîdî yüz, baş, kol ve ayakların sınırlarının maruf olduğunu fakat kulakların meshedilmesinin ancak bir delile dayanmak suretiyle bilinebileceğini söyler.⁵⁸⁵ Hz. Peygamber “Kulaklar baştan sayılır” buyurmuştur.⁵⁸⁶ Dolayısıyla baş meshedildiği için kulaklar da meshedilir. Mâturîdî burada kulakların meshedilmesi gerektiğini zikretmiş, meshetmenin hükmüyle ilgili bir açıklama yapmamıştır.

d) Ayakların Yıkınması

Mâturîdî âyetteki ارجلكم kelimesindeki “ل” harfinin hem esre hem üstün ile okunduğunu nakletmiş ve her iki okuyuşta da ayakların mesh edilmesi değil, yıkınması anlaşılacağı hükmünü vermiştir. Fetha ile okunduğunda فغسلوا وجوهكم “yüzlerinizi yıkayın” ifadesine atfedilir, bu durumda “ayaklarınızı yıkayın” manası çıkar. Esre ile okunması halinde ise bu kelimenin kendisinden hemen önce gelen وامسحوا بروسكم “başlarınızı meshedin” ifadesine atfedilmesinden dolayı böyle okunduğunu söylemek hatadır. Çünkü bu durumda iki ayrı fiil (yıkama ve meshetme) birbirine atfedilmiş olur ki bu mümkün değildir.⁵⁸⁷ Esre ile okunması mücâveretten (esrenin yakınlığı) dolaydır. Bunun örneği Vâkıa Sûresi 21. ve 23. âyetlerde geçer:

ولحم طير مما يشتهون وحرور عين كأمثال الوؤ المكنون

⁵⁸¹ Serahsî, *Mebsût*, 1/7,10.

⁵⁸² Serahsî, *Mebsût*, 1/10.

⁵⁸³ Serahsî, *Mebsût*, 1/11.

⁵⁸⁴ Dârekutni, *Sünen*, 1/83.

⁵⁸⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/175.

⁵⁸⁶ Tirmizi, *Tahâret*, 29.

⁵⁸⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/175.

“Canlarının çektiği kuş etleriyle; güzel gözlü hûriler, saklı inciler misâli”

عين حور lafzını esre ile okuyanlar hemen arkasındaki طير kelimesine yakınlığa bağlı kalmış olur.⁵⁸⁸

Bu şekilde bir kullanım Arapça’da mevcuttur.

جر صب خرب وماء شن بارد

“Keler yuvası harap, matara suyu soğuk” deyimini buna örnektir. Burada خرب ve بارد kelimeleri haber oldukları için merfû olmaları gerekirken cerr-i civâri sebebi ile esre olarak okunmuştur.⁵⁸⁹

Hanefi Mezhebi’nde de ارجلكم ifadesinin üstün ile okunması tercihe şayan görülmüştür. Esre ile okunması halinde de bu cerr-i civâri (yakınlık) sebebi iledir. Bu durumda ayakların yıkanması gerekmektedir. Bu konuda Hz. Peygamber de abdest almayı öğrettiği herkese topuğunu yıkamasını emretmiş ve abdest alırken topuğunu yıkamadığını gördüğü bir kişiye “topuk (aşık) kemiğinin ateşten yana vay haline”⁵⁹⁰ buyurmuştur.

e) Abdest Uzuvarını Yıkamanın Hikmeti

Mâtûridi burada tasavvûfi bir bakış açısıyla bu başlığı açmıştır. Konuyla ilgili hadisleri zikretme de ilgili hadislerin yansıması yorumunda görülmektedir. Yıkamanın hikmetini şükür ve işlenen günahlardan tövbeye vesile olarak yorumlamıştır. El, alabildiği, tutabildiği; ayak, yürüyebildiği için bu organların yıkanması şükür içindir. Göz, ağız gibi Allahu Teâlâ’nın lûtfetmiş olduğu nimetleri fark etmemizi sağlayan organların yüzümüzde bulunmasından dolayı yüzümüzü de şükür için yıkarız. Yine ayaklarımızla işlediğimiz günahlardan ötürü de ayaklarımızı yıkarız.⁵⁹¹

f) Cünüp Halinde Yıkamak

Âyetteki فاطهروا ifadesi “yıkamak” anlamındadır. Çünkü abdest bozmak bedenın bütün organlarını değil, sadece dış ve belli organları ilgilendiren bir durumdur. Bunun için abdest ile sadece dış organlar yıkanır. Cünüplük hali ise bedenın sadece dış organlarını değil, iç gücünü de alâkadar eder. Bunun için abdest kâfi gelmez, yıkanmak gerekir.⁵⁹²

⁵⁸⁸ Mâtûridî, *Te’vilât*, 4/175.

⁵⁸⁹ Serahsî, *Mebisût* 1/13.

⁵⁹⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, 1/21; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* 2/193; Buhari, İman, 3, İlim, 30.

⁵⁹¹ Mâtûridî, *Te’vilât*, 4/176.

⁵⁹² Mâtûridî, *Te’vilât*, 4/176.

2. Teyemmüm

تيمموا: “yönelin” demektir. Mâturîdî “*kastetmek*” anlamına da gelen bu kelimedenden yola çıkarak teyemmüm alırken niyet etmenin şart olduğunu söyler. Çünkü تيمموا “*kastetmek,*” “*niyet etmektir.*”⁵⁹³

طيب kelimesi “*yer,*” “*bitki*” anlamlarına da gelir. Fakat Mâturîdî, Hz. Peygamber’in “*yeryüzü benim için mescid ve temiz kılınmıştır, nerede namaz vakti gelirse teyemmüm edip namazımı kılarım*”⁵⁹⁴ hadisinin bu kelimenin tefsiri olduğunu söyler, bu anlamı (temiz) kabul eder.⁵⁹⁵ Ebû Hanîfe طيب için “*helâl ve temiz olandır*” derken Ebû Yusuf “*bitki veren topraktır*” der.⁵⁹⁶ Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf bu anlamı tercih ederken Hz. Peygamber’in şu hadisine dayanmışlardır: “*Tuzlu toprak ile kabristan dışında toprak benim için mescid ve temizleyici kılınmıştır.*”⁵⁹⁷ Ebû Yusuf hadisten yola çıkarak tuzlu toprak ile teyemmüm etmenin câiz olmadığını da söylemiştir.⁵⁹⁸

Teyemmüm iki vuruştur. Bu vuruşlardan biri yüz diğeri de dirseklere kadar kol içindir.⁵⁹⁹ Çünkü Hz. Peygamber teyemmüm alırken elini duvara bir defa vurmuş, yüzünü meshetmiştir. Sonra duvara bir defa daha vurmuş ve ellerini dirseklere kadar meshetmiştir.⁶⁰⁰ Mâturîdî bununla ilgili Hanefî âlimlerini kastederek “*âlimlerimiz de böyle söyler*” demiştir.⁶⁰¹

Mâturîdî âyetin “*..şayet hasta veya yolculuk halinde veya içinizden biri ayak yolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa...*” ifadesinden yola çıkarak bir kıyas yapar ve kıyasın da câiz olduğunu söyler.⁶⁰² Âyette her ne kadar hastalık, yolculuk, ayak yolundan gelme ve cinsel ilişkiden bahsedilse de aslında bunlar adına değil bunların barındırdığı mana üzerine hüküm bina edilmiştir. Şöyle ki buradaki ayak yolundan gelmenin kendisi değil, ihtiyacı giderme için teyemmüm câiz olmuştur. Dolayısıyla bu, aynı manayı taşıyan başka hususlarda da aynı hükmün konmasını gerektirir. Mâturîdî’ye göre bu durumda mukîm olan

⁵⁹³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 1/220.

⁵⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/222; Buhari, Teyemmüm, 1.

⁵⁹⁵ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/179.

⁵⁹⁶ Mâturîdî, *Te’vilât*, 1/221.

⁵⁹⁷ Buhari, Salât, 56; Ebû Dâvud, Salât, 24.

⁵⁹⁸ Mâturîdî, *Te’vilât*, 1/221.

⁵⁹⁹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/179; 1/221.

⁶⁰⁰ Buhari, Teyemmüm, 3.

⁶⁰¹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 1/221.

⁶⁰² Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/176.

kimse su bulamadığında ya da suyu kullanmaya gücü yetmediğinde teyemmüm abdesti alabilir, câizdir.⁶⁰³

Hanefi Mezhebi'ne göre de mukîm olup suyu kullanmaya güç yetiremeyen kimse teyemmüm abdesti alabilir. Suyu kullandığında ölüm riski olan kimsenin ise teyemmüm alması ittifakla caizdir. Hanefilere göre hastalığın artması da ölüm gibidir. Ayrıca kişiye suyu fahiş fiyata alması halinde teyemmüm almasına izin veriliyorsa hastalığının artmasından korkması halinde öncelikli olarak izin verilir. Çünkü canın korunması malın korunmasından daha önceliklidir.⁶⁰⁴

Mâturîdî âyette geçen ملامسة kavramının “cinsel ilişki” manasında olduğunu, dolayısıyla cünüp olan kimsenin teyemmüm abdesti alabileceğini söyler.⁶⁰⁵ Bu görüşün delili Hz. Ali ve İbn Abbas'ın görüşleridir. Hz. Ali ve İbn Abbas âyette geçen لمستم ifadesine “cinsel ilişki” manasını vermişlerdir.⁶⁰⁶ “Yolcu olanlar hariç, gusül yapıncaya kadar namaza yaklaşmayın” meâlindeki Nisa Sûresi 43. âyetin yolculuk halinde su bulamayan cünüp kimse için olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla cünüp olan kimsenin teyemmüm etmesinin câiz oluşu yolculuk haline bağlıdır.⁶⁰⁷ Ayrıca Hz. Peygamber'in cünüp olan birine su bulamadığı için teyemmüm ile abdest almasına izin verdiğini nakletmişlerdir.⁶⁰⁸ Yine Hz. Peygamber'e bir yolculuk sırasında yaralı bir kimsenin gusül için yıkandığı ve bunun sonucunda öldüğü haber verilmiş, Hz. Peygamber de “Onu öldürdüler, bir avuç toprak onlara yeterdi” buyurmuştur.⁶⁰⁹

Cünüp olan kimsenin teyemmüm abdesti alıp alamayacağı hususunda Hanefiler de Hz. Ali ve İbn Abbas'ın görüşünü benimsemiş ve cünüp olan kimsenin de suyu bulamadığı veya kullanmaya güç yetiremediğinde teyemmüm alabileceğini söylemişlerdir. Konuyla ilgili Hanefiler Hz. Peygamber'in çöllerde yaşayıp su bulamamaktan dolayı cünüp ve hayız halinde ne yapacaklarını soran bir gruba teyemmüm alabilmelerine izin verişini⁶¹⁰ ve Ebû Zer'in naklettiği hadisi delil olarak kullanır. Ebû Zer şöyle anlatır: “Rasûlullah'ın yanında zekât develeri toplanmıştı. Bana “onları olatmak üzere sahraya çıkar” dedi. Ben de onları Rebeze'ye çıkarttım. Derken cünüp oldum. Rasûlullah (s.a.v.)'e geldim. “Neyin var” dedi,

⁶⁰³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/176; 1/218.

⁶⁰⁴ Serahsî, *Mebsût*, 1/204.

⁶⁰⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/176.

⁶⁰⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 1/219; 4/176.

⁶⁰⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 1/217;

⁶⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/225; Buhâri, Teyemmüm, 8, Müslim, Hayız, 110, 112.

⁶⁰⁹ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 1/96.

⁶¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/352; Beyhaki, *Sünenü'l-Kübrâ*, 1/217.

sustum. “*Anan seni yitirsin, neyin var*” dedi. Ben “*Cünüp oldum*” dedim. Siyahî bir cariyeye emretti. O, büyük bir kova su getirdi. Deve ve elbise ile bana sütre yaptı da yıkandım. Omuzlarımdan büyük bir yük kalkmış gibi oldum. Peygamber (s.a.v.): “*Teyemmüm sana yeterdi. Hatta on sene su bulamasan da*” buyurdu.⁶¹¹

E. Yol Kesme ve Eşkîyalık (Hırâbe) ve Hırsızlık

Mâturîdî konuyla ilgili hükümlerin yer aldığı 33, 34, 38 ve 39 numaralı âyetleri işlerken şu hususlar hakkında açıklama yapmıştır: eşkıya ve hırsız kapsamına kimler girer, eşkıya için hangi durumda hangi ceza verilir, hırsızlıkta el kesme cezasının verilebilmesi için çalınan malın hangi değerinde olması gerekir, hangi ele ceza uygulanır ve nereden, kim tarafından kesilir ve bu cezanın hikmeti nedir.

1. Yol Kesme ve Eşkîyalık (Hırâbe) Suçu ve Cezası

“*Allah’a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da buldukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır.*”⁶¹²

“*Ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesnâ. Biliniz ki Allah çok bağışlayıcı çok esirgeyicidir.*”⁶¹³

Mâturîdî âyetin hükmünün müşrikler için⁶¹⁴ olduğunu söyleyenlerin görüşünü de kâfirler için olduğunu söyleyenlerin görüşünü de reddeder. Bu görüşe göre Allah’a ve peygamberine sadece kâfirler savaş açar. Âyet Allah’a ve peygamberine savaştan söz ettiği için hüküm kâfirler içindir.⁶¹⁵ Mâturîdî’ye göre bu suçu işleyen Müslümana da aynı ceza verilir. Âyet Müslümanlar hakkındadır.⁶¹⁶ Hanefiler de aynı görüşü benimsemiştir.⁶¹⁷ Mâturîdî buna işaret eden delilleri şu şekilde sıralar:

- Âyette “*ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesna*” buyrulur. Burada hükmün uygulanması bakımından suçu işleyen yakalanmadan önce veya sonra tövbe etmesi birbirinden ayrılmıştır. Kâfir olan kimseler ister yakalanmadan önce ister

⁶¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/146; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 1/144; Tirmizi Tahâret, 92.

⁶¹² Mâide, 5/33.

⁶¹³ Mâide, 5/34.

⁶¹⁴ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/217.

⁶¹⁵ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/216.

⁶¹⁶ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/218.

⁶¹⁷ Serahsî, *Mebûsât*, 9/320.

yakalandıktan sonra pişman olsun onların cezaları her iki durumda da sâkıt olur. Bu da âyetin Müslümanlar hakkında indiğinin delilidir.⁶¹⁸ Mâturîdî, Hanefi alimlerin bu konudaki görüşünü şu şekilde aktarır. Hanefi alimler yakalanmadan önce tövbe eden eşkıyadan cezanın kalkacağını söyler. Bu durumdaki suçlu can ve maldan dolayı kısasa tabi tutulmalı, asılmamalı, el ve ayağı çaprazvâri kesilmemelidir.⁶¹⁹ Veli burada söz sahibi değildir, cezayı uygulama yetkisi devlet başkanına aittir.⁶²⁰

- Harise b. Bedr âyette bahsedilen suçu işlemiş (yeryüzünde bozgunculuk yapmış) ve yakalanmadan önce tövbe etmişti. Hz. Ali bu kişi hakkında Basra valisine mektup yazmış ve mektupta Harise'nin yakalanmadan önce tövbe ettiğini, ona iyilikle muamele edilmesini söylemişti.⁶²¹ Mâturîdî bu olayda Hârise, Mümin olduğu halde Allah ve Rasûlüne savaş açmakla itham edildiği, dolayısıyla aynı suçu işlediği zaman Müslümana da bu cezanın verileceğini söyler.⁶²²

- Hz. Enes'ten rivâyetle; Ukl veya Ureyne kabilesinden bir grup Hz. Peygamber'e gelmiş ve hastalık ve benzeri zorluklardan dolayı şikâyette bulunmuştu. Hz. Peygamber onları sağmal develer ve bir çobanla birlikte bâdiyeye göndermiş ve kendilerine şöyle demişti: *"develerin sütünden için ve idrarıyla tedavi olun."* Adamlar iyileşince Hz. Peygamber'in çobanının gözünü çıkarmış, el ve ayaklarını kesmiş ve öldürmüş, develerini geri göndermiş, kendileri de irtidât etmişti. Hz. Peygamber de derhal peşlerinden takipçiler göndermişti. Güneş biraz yükselmişti ki bunlar yakalanıp getirilmişti. Resulullah'ın emri ile elleri ve ayakları kesilmiş, gözleri dağlanmış, dilleri de kesilmişti. Sonra adamlar ölünceye kadar bir mekânda terk edilmişti.⁶²³ Mâturîdî bu olay hakkında ilk dönem âlimlerinin olaydan sonra bu âyetin indiğini son dönem âlimlerinin ise bu olay hakkında indiğini söylediklerini nakleder. Bunlardan olaydan sonra âyetin indiğini söyleyenlerin görüşünü benimser. Diğerlerinin söyledikleri şeyleri ispat etmeleri gerektiğini de vurgular.⁶²⁴

Mâturîdî'ye göre âyetten anlaşılan, iki farklı durum karşısında verilen hüküm de farklı olur.⁶²⁵ Sebeplerin aynı olması halinde ise cezalar konusunda muhayyerlik söz konusu olur.⁶²⁶

Bu âyetle de iki sebep bir arada toplanmıştır. Savaşan ve bozgunculuk yapan bunu birlikte

⁶¹⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/218.

⁶¹⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/219; Çolak, Abdullah, *İslam Hukuku (Ceza ve Borçlar)*, Malatya 2015, s. 105.

⁶²⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/219.

⁶²¹ Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, 6/221; Suyûti, *Dürri'l-Mensûr*, 3/70.

⁶²² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/218.

⁶²³ Buhari, *Megâzi*, 36; Müslim, *Kasâme*, 9, 10.

⁶²⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/219.

⁶²⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/221.

⁶²⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/220.

yapmıştır. Adam öldürmekle savaşmış, yol keserek bozgunculuk yapmıştır. Yemin keffâretinde muhayyer olmak da bunun örneğidir.⁶²⁷ Mâturîdî âyette sayılan cezaları verme konusundaki muhayyerliğin devlet başkanına ait olduğunu söyler.⁶²⁸ Kişi hem cana hem mala kast etmişse devlet başkanı dilerse kılıçla öldürür dilerse el ve ayağını çaprazvâri keser. Dilerse asar. Canının çıkması uzun sürerse mızrakla öldürür.⁶²⁹ Ebû Hanîfe'nin görüşü de bu şekildedir.⁶³⁰ Fakat Ebû Yusuf ve İmam Muhammed iki cezanın birlikte verilmesinin câiz olmadığını söyler. Dolayısıyla kişi asılacaksa aynı zamanda el ayağı çaprazlama kesilme cezası verilmez,⁶³¹ asılırlar.⁶³² Hanefî Mezhebi'ndeki güçlü görüşe göre hakim canlı iken asmakla öldürdükten sonra asmak arasında muhayyerdir.⁶³³

Bunlarla ilgili Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “adam öldüren ve mal alanlar asılacak; adam öldüren ancak mal almayanlar öldürülecek; adam öldürmeden yalnızca mal alanların el ve ayakları çaprazlama olarak kesilecektir. Kim de Müslüman olarak çıkıp gelirse, İslâm, Allah'a ortak koşarken yapılanları siler.”⁶³⁴ Mal almayı adam da öldürmezlerse hapsedilirler.⁶³⁵ Şayet kaçarlarsa bulunucaya kadar ya da yol güvenliği sağlanıncaya kadar aranılır.⁶³⁶

Mâturîdî adam öldüren ve insanların mallarını gasp eden kimsenin öldürülmesini onun sürgünü olarak yorumlar. Yine kişi eğer adam öldürmedi ve malları da gasp etmedi ise o zaman da hapsedilir ki bu da onun sürgünüdür. Şayet yakalanmazsa yolun emniyeti sağlanıncaya kadar takip edilir.⁶³⁷

Mâturîdî görüşünü Kehf Sûresi 86, 87, 88. âyetleri ile delillendirir. Bu âyetlerde ya cezalandırma ya da mükâfatlandırmadan bahsedilir, haksızlık eden cezalandırılır, iman eden kimse mükâfatlandırılır.⁶³⁸

⁶²⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/222.

⁶²⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/220, 222.

⁶²⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/220.

⁶³⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/222; Çolak, *İslam Hukuku*, s. 108.

⁶³¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/222.

⁶³² Serahsî, *Mebûsât*, 9/321.

⁶³³ Serahsî, *Mebûsât*, 9/229.

⁶³⁴ Abdurrezzâk, *Musannef*, 10/109; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 6/589.

⁶³⁵ Serahsî, *Mebûsât*, 9/229, 327.

⁶³⁶ Serahsî, *Mebûsât*, 9/229, 325.

⁶³⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/220.

⁶³⁸ “Ey Zülkarneyn! Onlara ya azap edecek ya da haklarında iyilik etme yolunu seçeceksin, dedik. O şöyle dedi: ‘Haksızlık eden cezalandırılacaktır. Sonra o, Rabbine gönderilecek. Sonra Allah da ona korkunç bir azap uygulayacak. İman edip de iyi davranan kimseye gelince, onun için de en güzel bir karşılık vardır’..”(Kehf, 18/86,87,88)

Mâturîdî tövbe edenlerden Allah hakkı olarak belirlenmiş olan had cezasının sâkit olacağını söyler. Bu durum bu cezayı diğer had cezalarından farklı kılar. Bunun iki sebebi vardır: Birincisi diğer had cezalarında kişinin cezası sâkit olsa suçlunun suçundan vazgeçip vazgeçmediği anlaşılır. Ancak savaş suçlusunun suçundan vazgeçmesi savaşı bırakmasından anlaşılır. İkincisi kişi affedilmediği takdirde bu suçu (savaş suçunu) işlemeye devam eder ki bu da Müslümanların zararındır.⁶³⁹ Mâturîdî görüşünü bu şekilde delillendirdikten sonra insan haklarına ait cezalarda suçu affedip affetmemenin mağdurların veya onların velilerinin tercihine bağlı olduğunu söyler.

Yol kesen eşkıyalar yakalanmadan önce tövbe ederlerse Hanefi Mezhebi'ne göre de istihsanen⁶⁴⁰ ceza uygulanmaz.⁶⁴¹ Çünkü cezanın emredildiği Mâide Sûresi 34. âyetinin yanında Enfâl Sûresi 38. âyette de inkâr edenlerin yaptıklarından vazgeçtikleri takdirde günahlarının affedileceği haber verilir.

Mâturîdî'ye göre “*Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanlar*”⁶⁴² cümlesindeki “*yeryüzündeki*” ifadesi ile hitâbın hırsızları kapsamadığı anlaşılır. Çünkü hırsız şehrin içinde dolaşır. Nisâ Sûresi 101. âyette de Allahu Teâlâ “*yeryüzünde sefere çıktığımız zaman*” buyururken aynı şehrin içinde yolculuk yapmayı kastetmemiştir.⁶⁴³ Fakat hırsızın da tövbe etmesi halinde cezası sâkit olur. Âyetin “*..ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesnâ..*”⁶⁴⁴ ifadesinden hırsızın da yakalanmadan önce çaldığı malı sahibine teslim etmesi halinde cezasının sâkit olacağı anlaşılır.⁶⁴⁵ Ebû Hanîfe'ye göre olay mahkemeye intikal ettikten sonra da ceza düşebilir.⁶⁴⁶

2. Hırsızlık Suçu ve Cezası

a) Hırsızlık Eyleminin Kapsamı

“*Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah'tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir.*”⁶⁴⁷ “*Kim bu haksız davranışından*

⁶³⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/222.

⁶⁴⁰ Serahsî, *Mebûsât*, 9/334.

⁶⁴¹ Serahsî, *Mebûsât*, 9/230.

⁶⁴² Mâide 5/33.

⁶⁴³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/220.

⁶⁴⁴ Mâide 5/34.

⁶⁴⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/219.

⁶⁴⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/584.

⁶⁴⁷ Mâide 5/38.

sonra tevbe eder ve halini düzeltirse bilsin ki Allah tevbesini kabul eder. Şüphesiz ki Allah bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”⁶⁴⁸

Mâturîdî, âyetin hırsızlar için umum, hırsızlık eylemi için husus ifade ettiğini söyler. Bu görüşünü İbn Abbas'ın görüşüyle destekler.⁶⁴⁹ İbn Abbas da âyet hakkında kendisine sorulduğunda “*âmmdır*” cevabını vermiştir.⁶⁵⁰ Bir diğer rivâyetinde İbn Abbas âyetin hükmünün erkeği de kadını da kapsadığını söylemiştir.⁶⁵¹ Âyetin hırsızlar hakkında âmm olması bu suçu işleyen herkesin aynı cezaya çarptırılacağı anlamına gelir. Ancak Mâturîdî bundan iki kişinin istisna edilebileceğini söyler. Bunlardan biri mahreminin malından çalan, diğeri mülkünde ortak olduğu maldan çalan kişidir.⁶⁵²

Hanefi Mezhebi'ne göre de kişinin mefaatte ortak olduğu kişinin malından çalan kimseye ceza uygulanmaz.⁶⁵³ Çünkü kendi malı konusunda babasının tasarrufunu soran bir adama Hz. Peygamber “*Sen de malın da babana aitsiniz*”⁶⁵⁴ buyurmuştur. Aynı şekilde kişi mahreminin malından çalsa mahrem de doğum yakınlığı gibi olduğu için ceza uygulanmaz.⁶⁵⁵ Nûr Sûresi 61. âyetten de bu anlaşılır. Akrabalar konusunda cezanın gerekip gerekmemesi durumunu Ebû Hanîfe şu şekilde formüle etmiştir: “*Taraflardan birinin kadın diğesinin erkek olduğu varsayıldığında birbirlerine nikâhı haram olan kimselerin malının çalınması halinde el kesilmez.*”⁶⁵⁶ Kişinin ortağı olduğu maldan çalması halinde de şüpheli olduğundan dolayı yine ceza uygulanmaz.⁶⁵⁷ Çaldığı malda kendi hakkı olma ihtimali vardır. Hz. Peygamber “*şüphesiz bulununca gücünüz yettiği kadar hadleri düşürünüz*”⁶⁵⁸ buyurmuştur.

b) El Kesme Cezasının Uygulanabilmesi İçin Çalınan Malda Aranacak Özellikler

Mâturîdî'ye göre âyetin hırsızlık eylemi için husus ifade etmesi hırsızlık anlamına gelen her eyleme bu cezanın uygulanmamasından dolayıdır. Örneğin kıymetsiz bir eşyanın çalınması halinde kişi el kesme ile cezalandırılmaz. Çalınan eşyanın belli bir değerde olması şart koşulmuştur.⁶⁵⁹ Rivâyetlerden anlaşılan budur. Ancak konuyla ilgili rivâyetlerin tenâküz etmesinden dolayı hangi değerdeki malın çalınması halinde bu cezanın verileceği tartışma

⁶⁴⁸ Mâide 5/39.

⁶⁴⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/ 226.

⁶⁵⁰ Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, 6/229; Süyûtî, *Dürri'l-Mensûr*, 3/373.

⁶⁵¹ Süyûtî, *Dürri'l-Mensûr*, 3/373.

⁶⁵² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/ 226.

⁶⁵³ Serahsî, *Mebûsât*, 9/255.

⁶⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/279; Ebû Dâvûd, *İcâre*, 76.

⁶⁵⁵ Serahsî, *Mebûsât*, 9/257; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 533.

⁶⁵⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/581.

⁶⁵⁷ Serahsî, *Mebûsât*, 9/257.

⁶⁵⁸ Ebû Dâvûd, *Salât*, 14; Tirmizi, *Hudûd*, 2.

⁶⁵⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/ 226.

konusu olmuştur.⁶⁶⁰ İlgili rivâyetler şöyledir: Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in değeri çeyrek dinar⁶⁶¹ ve daha fazla olan şeyden dolayı hırsızın elini kestiğini nakleder.⁶⁶² Hz. Âişe aynı anlamda bir başka rivâyet daha nakleder.⁶⁶³ Yine Hz. Âişe, Hz. Peygamber'den hırsızın elinin ancak kalkan ve onun değerinde olan bir şeyden dolayı kesileceğini rivâyet eder. Kalkanın değerinin de 4 dinar olduğunu söyler.⁶⁶⁴ Bu rivâyetle hırsızın elinin kesilmesinin şartının çaldığı malın bir kalkan değerinde olması gerektiği anlaşılır.⁶⁶⁵ İbn Ömer'den Hz. Peygamber'in değeri 3 dirhem⁶⁶⁶ olan bir kalkan için hırsızın elini kestiği rivâyet edilir.⁶⁶⁷ Enes b. Malik Hz. Peygamber'in bir kalkan için hırsızın elini kestiğini nakleder. Kendisine (Enes b. Malik) kalkanın değeri sorulunca 5 dirhem olduğunu söyler.⁶⁶⁸ Bazı âlimler bu rivâyetlerden yola çıkarak hırsızın elinin kesilebilmesi için çaldığı malın bir dinar'ın 1/4'üne veya daha fazlasına ulaşması gerektiğini şart koşmuşlardır.⁶⁶⁹ Ancak yukarıdaki rivâyetlerde Hz. Aişe, İbn Ömer ve Enes b. Mâlik kalkana kendileri değer biçmişlerdir. Mâturîdî'ye göre bunun iki ihtimali vardır: Aynı kalkan için farklı zamanlarda değer biçilmiştir. Zaman değiştikçe de fiyatın artması ya da eksilmesi söz konusudur. Diğer ihtimal, söz konusu kalkanların farklı kalkanlar olma ihtimalidir.⁶⁷⁰ Her iki ihtimalde de kesinlik söz konusu değildir. Dolayısıyla verilen bu değer şüpheli olur ki had cezalarında şüphe barındıran bir konu hakkında kesin hüküm verilemez.⁶⁷¹ Bu sebepten ötürü âlimlerimiz bu görüşü kabul etmemiştir. Onlara göre had cezasının uygulanacağı hırsızlıktaki malın 10 dirhem veya 1 dinar olması gerekir.⁶⁷² Dayandıkları deliller şunlardır;

Amr b. Şuayb şöyle anlatır; “*Said b. Müseyyib'in yanına girdim ve dedim ki senin arkadaşların Urve, Muhammed b. Müslim ve falanca şöyle diyorlar. 'Bir kalkanın değeri 5 veya 3 dirhemdir.'* Şu cevabı verdi: ‘*bu konuda Resulullah'tan onun 10 dirhem olduğuna dair rivâyet gelmiştir.*”⁶⁷³ Yine Amr b. Şuayb, Hz. Peygamberin hırsızın elini ancak bir kalkan değerinde mal çalındığında kestiğini ve kalkanın değerinin 10 dirhem olduğunu nakleder.⁶⁷⁴

⁶⁶⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/ 228.

⁶⁶¹ Şer'i 1 dinar, 4.248 gr. altına tekâbül eder. Bkz. Çolak, *İslam Hukuku*, s. 87.

⁶⁶² Tirmizi, Hudud, 16.

⁶⁶³ Buhari, Hudud, 3; Müslim, Hudud, 2.

⁶⁶⁴ Nesai, Kat'us-Sarik, 10.

⁶⁶⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/ 228.

⁶⁶⁶ Şer'i 1 dirhem, 2.97 gr. gümüşe tekâbül eder. Bkz. Çolak, *İslam Hukuku*, s. 87.

⁶⁶⁷ Buhari, Hudud, 113; Müslim, Hudud, 6.

⁶⁶⁸ Nesai, Kat'us-Sarik, 8.

⁶⁶⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/ 228.

⁶⁷⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/ 229.

⁶⁷¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/ 229, 231.

⁶⁷² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/ 228.

⁶⁷³ İbn Ebi Şeybe, *Musanef*, 5/476.

⁶⁷⁴ Ebû Dâvûd, Hudud, 13.

İbn Mes'ûd da 10 dirhemden daha az değerinde bir mal için hırsızın elinin kesilmediğini nakleder.⁶⁷⁵ Hz. Ali de hırsızın elinin 1 dinar ya da 10 dirhem değerindeki mal için kesildiğini nakleder.⁶⁷⁶ İbn Abbas, Hz. Peygamber döneminde kalkan'ın 10 dirhem olduğunu nakleder.⁶⁷⁷ Hz. Aişe'den de Hz. Peygamber döneminde değersiz bir mal için el kesilmediğine dair rivâyet vardır.⁶⁷⁸ Mâturîdî bu rivâyetlerin hırsızlıktaki had cezasının 10 dirhem ya da 1 dinar olmasında delil olarak kullanılmasıyla beraber kalkana farklı değer biçildiğinde yukarıda geçen Said b. Müseyyib'in rivâyetine başvurulduğunu ifade eder.⁶⁷⁹ Said b. Müseyyib rivâyet için "Mürsel"⁶⁸⁰ de olsa kullanılır" der. Çünkü bu hadisi nakzeden bir rivâyet yoktur.⁶⁸¹

Hanefî Mezhebi'ne göre de hırsızlık suçunun sabit olabilmesi için çalınan malın saklandığı yerden çıkarılmış olup,⁶⁸² miktarı/nisabının en az 10 dirhem (25 gr. kadar) ya da 1 dinar olması gerekir.⁶⁸³ Çünkü Hz. Peygamber "el ancak kalkan değerinde (bir mal çalındığı zaman) kesilir"⁶⁸⁴ buyurmuştur. Konuyla ilgili farklı rivâyetlerin olması hususunda Hanefî Mezhebi ihtiyatlı olmayı tercih eder. Çünkü bir konuda ihtilaf edildiğinde en kesin olana göre hareket edilir. Bu konuda kesin olan miktar malın en az 10 dirhem olmasıdır.⁶⁸⁵

c) Cezanın Uygulanacağı El'den Kesilecek Miktar

38. âyette geçen ﺃ kelimesinden Arapçada "parmaklardan başlayıp omuza kadar olan yer" anlaşılmaktadır. Ancak hırsızlık cezası olarak kesilmesi gereken elin omuz ve dirseklerden kesilmemesi konusunda âlimler ittifak etmişlerdir. Dirsekten sonraki kısım için ise aralarında ihtilâf olmuştur. Mâturîdî de âyetin emri her ne kadar âmm olsa da hükmün öyle olmadığını söyler. Bu yüzden el bilekten itibaren kesilir. Bu görüşü ile sadece parmakların kesilmesi gerektiğini söyleyenlere muhâlif olmuştur. Çünkü kişi bir şeyi aldığı anda sadece parmakları ile değil avuçları ile beraber parmaklarıyla kavrar.⁶⁸⁶

⁶⁷⁵ Abdurrezak, *Musannef*, 10/233.

⁶⁷⁶ Abdurrezak, *Musannef*, 10/233.

⁶⁷⁷ Nesai, *Kat'us-Sarik*, 10.

⁶⁷⁸ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 7/477.

⁶⁷⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/228.

⁶⁸⁰ Mürsel Hadis: 1-Tâbiün neslinden birinin doğrudan Hz. Peygamber'den naklettiği hadistir. 2- Senesinde râvi düşmesi, eksikliği bulunan hadistir. (Aydın, Abdullah, *Hadis Islahatları Sözlüğü*, 213.)

⁶⁸¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/230.

⁶⁸² Serahsî, *Mebsût*, 9/231; Çolak, *İslam Hukuku*, s. 86.

⁶⁸³ Serahsî, *Mebsût*, 9/226, 231; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/575; Çolak, *İslam Hukuku*, s. 87.

⁶⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/169; Buhari, *Hudûd*, 13; Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 12.

⁶⁸⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/576; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 529.

⁶⁸⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/226.

Hanefi Mezhebi'ne göre de kesilecek olan el bilekten itibaren kesilir.⁶⁸⁷ İki durum arasında kalındığında tercihe şayan olan bilekten olan kısmı tercih etmektir. Çünkü cezada asıl olan kesin olandır.⁶⁸⁸

d) Hırsızlık Cezasının İnfazı

Ceza uygulanırken sağ ele uygulanması gerektiği konusunda ittifak vardır.⁶⁸⁹ Bu konuda İbn Mes'ût'un mushafında "*Hırsızların sağ ellerini kesin*" ibaresi yer almaktadır.⁶⁹⁰ Hz. Ali de erkek kişi hırsızlık yapınca sağ elinin kesileceğini söyler.⁶⁹¹

Hanefi Mezhebi'ne göre de ilk hırsızlık suçunda kesilecek olan el sağ eldir.⁶⁹² Çünkü Hz. Peygamber "*Hırsızın sağ eli kesilir. Yine çalarsa sol ayağını keserim. Yine çalarsa onu hapse atarım. Çünkü ben, yiyeceği bir el ve yürüyeceği bir ayak bırakmamaktan Allahu Teâlâ'dan utanırım*"⁶⁹³ buyurmuştur.

Âyette âmm olarak ifade edilen bir diğer husus eli kimin keseceği konusundadır. Emir "*ellerini kesin*" şeklinde gelmiştir. Fakat Mâturîdî burada da âmm olarak gelen emrin husus ifade ettiğini söyler. Bu da her âmm emir ile her zaman umumun ifade edilmediği, hâs olan emirle de her zaman hususun ifade edilmediğinin delilidir. Burada da âmm olarak gelen emirden maksat eli sadece devlet yetkililerinin infaz emrini vereceğidir.⁶⁹⁴ Hanefi Mezhebi'nde de böyle anlaşılmıştır.⁶⁹⁵

e) Hırsızlık Cezasının Hikmeti

Mâturîdî verilen cezanın hikmetiyle ilgili şu yorumu yapar: 10 dirhemlik bir malın çalınması ile değeri binlerce dirhemi bulacak bir organın kesilmesi kişinin çaldığının karşılığı olarak verilen bir ceza değildir. Çünkü Allahu Teâlâ "*çaldığı mala karşılık*" dememiş "*yaptıklarına karşılık*" demiştir. Kişinin yapmış olduğunun karşılığı ise ancak o suçun seviyesini bilen Yüce Yaratıcı tarafından bilinebilir.⁶⁹⁶

Kişi hırsızlık suçunu eliyle işlediği için elin kesilmesi gerekiyorsa diğer suçlarda da suçun işlendiği organın neden kesilmediğinin hikmeti ceza uygulanırken hak almada eksiklik veya fazlalık olmaması olabileceğini söyler. Örneğin adam öldüren kimse eliyle adam

⁶⁸⁷ Serahsî, *Mebûsât*, 9/226; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 533; Çolak, *İslam Hukuku*, s. 88.

⁶⁸⁸ Serahsî, *Mebûsât*, 9/226.

⁶⁸⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/ 228.

⁶⁹⁰ Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, 6/228; Süyuti, *Dürri'l-Mensûr*, 3/73.

⁶⁹¹ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 5/490.

⁶⁹² Serahsî, *Mebûsât*, 9/238; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 533; Çolak, *İslam Hukuku*, s. 88.

⁶⁹³ Abdurrezzâk, *Musannef*, 10/186.

⁶⁹⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/ 226.

⁶⁹⁵ Serahsî, *Mebûsât*, 9/290, 320.

⁶⁹⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/ 228.

öldürdüğü için sadece eli kesilse bu durumda maktulün hayatına karşılık katilin sadece eli kesilmiş olur. Hakkın miktarı eksik olur. Zina suçunda kişinin suç işlediği organı kesilirse hayatı tehlikeye girer. Bu durumda da hakkın miktarı fazla olur.⁶⁹⁷

Mâturîdî “..yaptıklarına karşılık bir ceza Allah’tan bir ibret olarak..”⁶⁹⁸ ifadesinde geçen *نكالا من الله* ifadesinin “Allah’tan, başkalarından bir öğüt ve caydırıcı olsun diye” anlamına geldiğini söyler.⁶⁹⁹ Bu anlamdan verilen cezanın suçluya yönelik olarak suçunun karşılığı olduğu gibi başkalarına karşı da suçtan caydırması anlaşılır.

f) Hırsızlıktan Sonra Tövbe Eden Müslüman ve Kâfirin Durumu

Mâturîdî “..kim bu haksız davranışından sonra tövbe eder ve halini düzeltirse...”⁷⁰⁰ ifadesinden yola çıkarak kâfir olan kişi şirkten tövbe edip geçmişte yaptıklarına pişman olursa bu cezanın ona uygulanmayacağını söyler.⁷⁰¹ Bunun sebebi Allahu Teâlâ’nın Enfâl Sûresi’nde şöyle buyurmasıdır: “Eğer yaptıklarına son verirlerse geçmiş günahları bağışlanacaktır.”⁷⁰² Fakat Müslüman kişi bu suçu işler tövbe ederse had uygulanır.⁷⁰³ Kâfir olan kimse bu suçu işlerken kendi dininin gereğine göre hareket ediyordu.⁷⁰⁴ İslâm’a girdikten sonra geçmiş günahı için sorguya çekilse bu durum faydadan çok zarar getirir. İslâm’a girdikten sonra önceki dininde iken yapmış olduklarını terk etmesi onun İslâm’a bağlılığını gösterir. Müslüman kişiye ise bu ceza uygulanmadığı takdirde Müslüman toplum için bu daha zararlı olur. Kişi bunu kullanır ve her suç işlediğinde bu gerekçeye sığınır. Dolayısıyla suçu işlemeye de devam eder. Üstelik bunu kendi dininin emirlerine aykırı davranarak yapmış olur.⁷⁰⁵

Mâturîdî bu âyetle ilgili son olarak âyetin sebab-i nüzûlünden bahseder ve bunun kıyas yapmanın bir delili olduğunu söyler. Çünkü bu suçları işleyenler kâfirler olduğu için cezalar onların hakkında gelmiştir. Müslümanlardan beklenen ise ibadet etmeleri olduğu için ibadetle ilgili emirler de onlar için gelmiştir. Daha sonra Müslümanlar da aynı suçu işlediklerinde bu cezalar onlar için de geçerli olmuştur. Mâide Sûresi 33. âyette de belirtilen “Allah’a ve peygamberlerine karşı savaşanların cezası” ifadesi ve yine Mâide Sûresi 27-31. âyetler arasında Hz. Âdem’in iki oğlu hakkında açıklanan şeyler cezaların kâfirlere, ibadetlerin

⁶⁹⁷ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/ 227.

⁶⁹⁸ Mâide 5/38.

⁶⁹⁹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/ 231.

⁷⁰⁰ Mâide 5/39.

⁷⁰¹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/231.

⁷⁰² Enfâl 8/38.

⁷⁰³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/231.

⁷⁰⁴ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/231, 232.

⁷⁰⁵ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/232.

Müslümanlara emredilmesinin örnekleridir. Hâkeza bu âyet de komşusunun zırhını çalan (münafık olan) Tûme b. Ubeyrik hakkında inmiştir. Bütün müfessirler bunu söyler.⁷⁰⁶

F. Mürtedin Durumu

Mâturîdî 54. âyet kapsamında ferdî ya da toplu halde irtidat⁷⁰⁷ eden kimselerin cezasının ne olduğundan bahseder.

*“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar. Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah’ın dilediğine verdiği bir lütuftur. Allah’ın lütfü geniştir; O her şeyi bilendir.”*⁷⁰⁸

Mâturîdî bu âyetten yola çıkarak mürted hakkında şunu söyler: İrtidât eden kişi şayet bir kişi ise yakalanıp hapse atılır, İslâm’a dönmeyi kabul etmezse öldürülür. İrtidât eden bir topluluk ise onlarla savaşılır. Hz. Ebû Bekir de böyle yapmıştır. Bu âyette kast edilen de toplu halde irtidât etmektir. Âyetin “...Allah bir kavim getirecektir” ifadesinden bu anlaşılır.⁷⁰⁹

Hanefî Mezhebi’nde de irtidat eden kimsenin öldürülmesi, toplu halde irtidat edilmesi halinde de onlarla savaşılması görüşü benimsenmiştir.⁷¹⁰ “Dinini değiştiren kimseyi öldürünüz”⁷¹¹ hadisinden ötürü mürtedin öldürülmesi gerektiğinde ittifak vardır.⁷¹² Fakat mürtedin kadın olması halinde Ebû Hanîfe’ye göre öldürülmez. Kâfir kadın nasıl öldürülüyorsa mürted olduğunda da kadın öldürülmez.⁷¹³ Dinde zorlama yoktur. Fakat erkek dininden döndüğünde Müslüman beldesinde muharip olarak addedilir ve öldürülür. Kadın ise hem kafir kadına kıyasla hem de müslüman toplumun neslini devam ettirmek için öldürülmez.⁷¹⁴

⁷⁰⁶ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/232.

⁷⁰⁷ İrtidat etmek: bir müslümanın zorlama olmaksızın küfrü gerektiren bir söz söyleyerek ya da küfrü gerektiren bir eylemde bulunarak dinini terk etmesi ya da başka bir dini seçmesidir. Bu şekilde din değiştiren kişiyi “mürted” denir. Geniş bilgi için bkz. Çolak, *İslam Hukuku*, s. 99.

⁷⁰⁸ Mâide 5/54.

⁷⁰⁹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/261.

⁷¹⁰ Bilmen, *Kâmus*, 4/12.

⁷¹¹ Buhari, *Cihâd*, 149

⁷¹² İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/590; Bilmen, *Hukuki İslâmiye ve Istılâhâtü Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1976, 4/13

⁷¹³ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/590; Bilmen, *Kâmus*, 4/13; Çolak, *İslam Hukuku*, s. 100.

⁷¹⁴ Bilmen, *Kâmus*, 4/13, 14.

G. Kıyas

Kıyas, kasten yaralama, sakat bırakma ve adam öldürme suçlarında suçlunun, işlediği suça denk bir ceza ile cezalandırılmasıdır.⁷¹⁵ Mâturîdî kıyas hakkında 45. âyet çerçevesinde kıyasın kimlere uygulanacağından, kıyasın hangi organlara uygulanacağından ve kıyasın bağışlanmasından bahsetmiştir.

1. Kıyas Cezasını Gerektiren Suçlar

*“Tevrat’ta İsrailoğulları’na, ‘cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, diş diş... ve yaralamalara da birbirine kıyas vardır. Kim kıyası bağışlarsa bu kendisi için bir keffâret olur. Ve her kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir’ diye yazdık.”*⁷¹⁶

Mâturîdî âyete sebab-i nüzûlü nakletmekle başlar. Bu açıklama âyetteki bazı hususların Yahudiler dışında Müslümanları da kapsayıp kapsamadığını anlamak için önemlidir. Âyetin sebab-i nüzûlü şu şekildedir: Benî Nadir Yahudileri kendilerinden biri öldürüldüğünde kıyastan başka bir hükmü kabul etmezlerdi. Fakat kendileri Benî Kurayza’dan birini öldürdüklerinde kıyası kabul etmez, diyet öderlerdi. Âyet bunun üzerine inmiştir. Görüldüğü gibi âyet Yahudiler hakkında inmiştir. Fakat Bakara Sûresi 178. âyette Allahu Teâlâ’nın *“Öldürülenler hakkında kıyas size gerekli kılındı”* buyurmasından *“cana can”* şeklindeki kıyasın Müslümanları da kapsadığını anlarız. Âyette cana karşılık can şeklindeki kıyastan bahsedilmiş fakat cana kast etmekten daha küçük yaralamalarda kıyasın Müslümanlara yönelik olup olmamasıyla ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Ancak âyetin ifade biçiminden cana kastetmekten daha küçük yaralamalarda da kıyasın Müslümanları kapsadığı anlaşılır. Âyette cana can zikredildikten sonra gelen *“göze göz”, “buruna burun..”* ifadeleri *“cana can”* ifadesine atfedilmiştir. Bu da kıyasın kemik kırmaya varmayan yaralamalar için de geçerli olduğu anlamına gelmektedir.⁷¹⁷ Hanefî alimler bu âyetin dışında *“öldürülenler hakkında size kıyas farz kılındı”*⁷¹⁸ âyeti ve *“kasıtlı öldürmede kıyas vardır”*⁷¹⁹ hadisi ile de bu görüşlerini desteklemişlerdir.

Mâturîdî dışındaki kemiklerde kıyas uygulanmasında ise başka organa zarar verme ihtimali olduğunu söyler. Bu yaralamaların hür erkekler arasında olması halinde farz olması

⁷¹⁵ Çolak, *İslam Hukuku*, s. 111.

⁷¹⁶ Mâide 5/45.

⁷¹⁷ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/245.

⁷¹⁸ Bakara 2/178

⁷¹⁹ Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, 1/63; Ebû Dâvûd, *Diyât*, 28.

hususunda İslam alimleri ittifak etmiştir. Ancak cana can kisasından daha küçük yaralamaların erkeklerle kadınlar, hürlerle köleler arasında olması halinde verilecek ceza konusunda alimler ihtilaf etmiştir. Mâturîdî, Hanefî âlimlerin bu kişiler arasında kisası gerekli görmediklerini, cana can kisasından ayırdıklarını söyler.⁷²⁰ Çünkü bunlar arasında cana can dışındaki bedeldeki eşitlik sağlanamaz. Köle ile köle arasında da aynı durum söz konusudur. Çünkü onlar arasında da kıymet farkı vardır. Kıymetleri ancak tahmin yoluyla takdir edilebilir. Bu yolla takdir etmede kesinlik olmadığı için kisas uygulanamaz.⁷²¹ Can konusunda ise herkes eşittir.⁷²² Bakara Sûresi 178. âyette geçen “*hüre hür, köleye köle*” ifadesi Hanefilere göre tahsis için değildir. Özel durumları ifade etmek içindir.⁷²³

2. Kisasın Uygulanacağı Organlar

Hür erkekler arasında göz, burun, kulak, diş ve kesici âletle bilerek yaralamanın söz konusu olduğu durumlarda kisasın olacağında âlimler arasında ittifak olduğunu yukarıda açıklamıştık. Mâturîdî buna ilâve olarak şunu söyler. Âyette göz, burun, kulaktan bahsedilmiş fakat el ve ayaktan söz edilmemiştir. Ancak ele uygulanacak kisasın da farz olduğu “*yaralamalara da kisas vardır*” ifadesinden anlaşılır. Ayrıca âyetten güzelliğin bozulmasına yol açan yaralamalarda da kisas uygulandığı anlaşılır. Mâturîdî bu durumda menfaatin giderilmesi halinde tam diyetin gerekmesi gibi güzelliğin yok olduğu yaralanmalarda da tam diyetin gerektiğini söyler.⁷²⁴

Kisasın uygulanmasında konan ölçüler, hakkın alınmasında eşitliği de korur. Dişe karşılık dişe kisas uygulanır. Fakat diş dışındaki kemiklerde kisas uygulanmasında başka organa zarar verme ihtimali vardır. Bu yüzden diş dışındaki kemiklerde kisas olmaz.⁷²⁵

Hanefî Mezhebi’ne göre de diş dışındaki kemiklerde eşitlik sağlanamayacağı için diyet ödenmez.⁷²⁶ Hz. Peygamber bununla ilgili “*Kemikte kisas yoktur*”⁷²⁷ buyurmuştur. Vücutta bulunan tek organların telef edilmesi halinde tam diyet gerekir.⁷²⁸ Hz. Peygamber’in hadisi

⁷²⁰ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/246.

⁷²¹ Serahsî, *Mebûsût*, 26/201, 202.

⁷²² Serahsî, *Mebûsût*, 26/191.

⁷²³ Serahsî, *Mebûsût*, 26/191, 192.

⁷²⁴ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/246.

⁷²⁵ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/246.

⁷²⁶ Serahsî, *Mebûsût*, 26/119, 200, 213.

⁷²⁷ Abdurrezzâk, *Musannef*, 9/461; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 7/394.

⁷²⁸ Serahsî, *Mebûsût*, 26/107, 108.

bunun için delildir: “Burunda diyet var, dilde diyet var, erkeğin cinsel organında diyet var.”⁷²⁹ Güzelliğin yok edildiği durumlarda tam diyet gerekir ve el için kısas uygulanır.⁷³⁰

3. Kısası Gerektiren Suçta Mağdur ve Yakınlarının Fâili Bağışlaması

“Kim kısası bağışlarsa bu kendisi için keffâret olur” ifadesindeki keffâretin kim için geçerli olduğu noktasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu noktada Mâturîdî birçok konuda görüşlerine katıldığı İbn Abbas’ın yorumuna katılmaz.⁷³¹ İbn Abbas’a göre buradaki keffâret maktûlün velisi kâtili affettiğinde kâfir içindir.⁷³² Mâturîdî’nin de katıldığı diğer görüşe göre hak sahibi kâtili bağışladığında bu bağışlama kendi günahlarına keffâret olur.⁷³³ Bunun delili Hz. Peygamber’in “Bir kan davasını ve daha küçüğünü bağışlayan kişiye, bu bağışlaması kendisi için doğduğu günden bağışladığı güne kadar yaptıklarına keffâret olur”⁷³⁴ hadisidir. Bu ifadeden anlaşılan bir başka husus kısasın kulların tasarrufuna bırakılmasıdır. Allahu Teâlâ diğer hadlerin uygulanmasıyla ilgili aften bahsetmezken kısasta aften bahsetmektedir. Bu durum Bakara Sûresi 178. âyette de tekrarlanmaktadır: “Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kime kardeşi tarafından bir şey bağışlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir.” Bunun sebebi kısasın kul hakkıyla ilgili olmasıdır. Allah hakkıyla ilgili hadlerin iptali ise hiç kimsenin tasarrufunda olamaz.⁷³⁵

H. Yemin Keffâreti

Hukuk dilinde yemin, “bir işi yapmak veya yapmamak konusunda kararlılığa veya iddiaya kuvvet kazandırmak için özel sözlerle yapılan akittir. Kişi söylediği söze karşısındaki insanı inandırmak ya da yapacağı iş konusunda kendisini ve karşısındakini gayrete getirmek için yemin eder.”⁷³⁶

Yemin keffâretinden bahsedilen 89. âyette konuyla ilgili birçok husus zikredilmiştir. Âyet kapsamında Mâturîdî yeminin çeşitlerinden bahsedip hangi yeminde ne kadar keffâret ödenmesi gerektiğini geniş bir şekilde açıklamış, yemin keffâretinin illeti, yeminin kimlere verildiği ve yeminde istisna konularına da yer vermiştir.

⁷²⁹ Abdurrezâk, *Musannef*, 9/338; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 5/354.

⁷³⁰ Serahsî, *Mebûât*, 26/202.

⁷³¹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/247.

⁷³² Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, 6/261; Süyûti, *Dürri’l-Mensûr*, 3/93.

⁷³³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/247.

⁷³⁴ Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, 6/262; Süyûti, *Dürri’l-Mensûr*, 3/92.

⁷³⁵ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/247.

⁷³⁶ Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli’l-Badetler’ilmihali*, İstanbul 1995, 4/347, 348.

“Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz. Fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da keffâreti ailenize yedirdiğinizin orta seviyesinden 10 fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Buna imkânı olmayan ise 3 gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğinizde (bozarsanız) yeminlerinizin keffâreti işte budur. Yeminlerinize bağlı kalın. Allah âyetlerini sizin için bu şekilde açıklıyor ki şükredesiniz”⁷³⁷

Bakara Sûresi 225. âyette⁷³⁸ geçtiği üzere Allahu Teâlâ kullarını sadece iki yerde yaptıkları yeminden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bunların ne olduğunu açıklamaz. Bunun dışında Hz. Peygamber, hadisinde üç şeyin şakasının da ciddi ciddisininde ciddi sayılacağını söyler ve bunların talâk, köle azadı ve nikâh olduğunu sayar. Buradan şu anlaşılır ki kişi talâk ve köle azadını yemin ederek yapmışsa bu artık şarta bağlı olmaksızın geçerli olur.⁷³⁹

Kişi talâk ve itaka (köle azadı) yemin ederse Hanefî Mezhebi’ne göre kişi bunu vesikalandırabilirse bu caizdir. Fakat gayesi bu değilse veya yemini geçmişe dönük ise bu durumda bu yemin mekruhtur.⁷⁴⁰ Şartın bulunması halinde talak ve itak gerçekleşir.⁷⁴¹

Mâturîdî’ye göre yeminin sorumluluğundan kurtulmanın en kestirme yolu yeminden kaçınmaktır.⁷⁴² Yapılan yeminden kasıt ise Allah adına yapılan yemindir. Allah’ın dışında Allah’a yaklaştıran amellere yemin etmek, örneğin namaz, oruç adına yemin etmek keffâret gerektirmez.⁷⁴³ Hz. Peygamber “Aziz ve celil olan Allah size babalarınız adına yemin etmeyi yasaklamıştır. Binâenaleyh yemin edecek kimse ya Allah adına etsin veya sussun” buyurmuştur.⁷⁴⁴ Hanefî Mezhebi’ne göre de yemin Allahu Teâlâ’nın isim ve sıfatları ile yapılır. Bunun dışında Kâbe, Kur’an, peygamber gibi şeyler adına yapılan yeminler yemin sayılmaz.⁷⁴⁵

Mâturîdî’ye göre bu durumda Allah’tan başkası adına yapılan yemin şayet talâk ve köle azadı ise kişiye bunun sorumluluğu yüklenir. Fakat başka bir şey ise kişi yemininden sorumlu olmaz. Bu yüzden yapılan yeminin adak niteliğinde olması gerekir. Allah ve Rasûlü

⁷³⁷ Mâide 5/89.

⁷³⁸ “Yeminlerinizin kasıtlı olmayanlarından dolayı Allah sizi sorumlu kılmaz, fakat kalplerinizin yöneldiği yeminden sizi sorumlu tutar.” (Bakara 2/225)

⁷³⁹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/304.

⁷⁴⁰ Akyüz *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, 4/365

⁷⁴¹ Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, 4/366

⁷⁴² Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/304.

⁷⁴³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/304, 305.

⁷⁴⁴ Buhari, *Menâkıb*, 4; Müslim, *Eymân*, 4.

⁷⁴⁵ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 495.

adıklar konusunda kişinin sözüne riâyet etmesi gerektiğini söyler. Kişi bu konuda yemin ettiğinde de durum değişmez. Ancak kişi eğer bir günah işlemeye yemin ederse bu durumda yeminine uygun davranmaması emredilir.⁷⁴⁶ Hanefi Mezhebi'ne göre de kişi günah işlemeye ya da farzı terk etmeye dair ettiği yemini terk etmelidir.⁷⁴⁷

Bundan sonra Mâturîdî âyette geçen لغو kelimesinin anlamı ile ilgili biri Said b. Cübeyr'in tefsirinde benimsediği görüş diğeri İbn Abbas ve Hasan Basri'nin⁷⁴⁸ benimsediği görüş olmak üzere iki görüş serdedir. Konu ile ilgili görüşler şu şekildedir; لغو kelimesine bir grup "günah" anlamı verir. Diğer grup "Oyun gibi gerçek sanılan ama gerçek olmayan şey"⁷⁴⁹ anlamını verir. "Günah" anlamını verenler görüşlerini Vâkıa Sûresi 25. âyeti⁷⁵⁰ ve Meryem Sûresi 62. âyeti⁷⁵¹ ile desteklerler. Bu anlamı verenler de ikiye ayrılmıştır. Bunlardan bir kısmı bu kelimeye "Kişinin kalben gerçek anlamda niyet etmeden sadece dili ile söylediği sözdür" anlamını verir. Bu durumda âyetin anlamı da "İçinizde kesinleştirmeden söylediğiniz sözlerden dolayı Allah size günah yazmaz" şeklinde olur. Hz. Âişe'nin "O, bir adamın 'Hayır vallahi öyle olmadı' demesidir" açıklaması ile Bakara Sûresi 225. âyetin ifade ettiği "Allah kalplerinizin yöneldiği yeminden sizi sorumlu tutar" beyanı da bu görüşün dayanaklarıdır.⁷⁵² لغو kelimesine "günah" anlamı verip ikiye ayrılan görüşlerden ikincisine göre bu kelime kişinin bir günahı yerine getirmek için yemin etmesidir ki bu yemini yerine getirmemesi kendisine emredilmiştir.⁷⁵³ Çünkü Allahu Teâlâ "Yeminlerinizden dolayı Allah'ı iyilik etmeye engel kılmayın"⁷⁵⁴ buyuruyor. Bu yorumun sahiplerine göre Mâide 89. âyet de bunu ifade etmektedir.⁷⁵⁵ Aynı zamanda Hz. Peygamberin "Bir şeye yemin eden kişi onun aksini yapmayı daha hayırlı görürse (yeminini bozup) daha hayırlı gördüğü şeyi yapsın. Yemini için de keffâret versin"⁷⁵⁶ hadisi de bu yöndedir. لغو konusunda İbn Abbas ve Hasan Basri'nin de benimsediği diğer görüş sahiplerine göre bu kelime oyun gibi gerçek sanılan ama gerçek olmayan şeyler için kullanılmıştır. Fussilet 26. ve Meryem 62. âyetlerde de durum

⁷⁴⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/305.

⁷⁴⁷ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 493.

⁷⁴⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/306.

⁷⁴⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/305.

⁷⁵⁰ "Orada boş bir söz ve günaha sokan bir laf işitmezler" (Vâkıa 56/25).

⁷⁵¹ "Orada boş bir söz değil, hoş bir söz duyarlar. Ve orada, sabah akşam kendilerine ait rızıkları vardır." (Meryem 19/62).

⁷⁵² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/305.

⁷⁵³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/306.

⁷⁵⁴ Bakara 2/224.

⁷⁵⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/306.

⁷⁵⁶ Müslim, *Eymân*, 11-18.

şöyle ifade edilmiştir: “İnkârcılar dediler ki: bu Kur'an'a kulak vermeyin, okunurken gürültü yapın, belki bastırırsınız.”⁷⁵⁷ “Orada boş söz işitmezler.”⁷⁵⁸

Âyetin yorumu için Said b. Cübeyr'in de benimsediği birinci görüş alındığı takdirde âyetin yorumunun günahı ortadan kaldırmaya yönelik olduğu anlaşılır. Kişi hadiste belirtildiği üzere yeminin aksini yapmayı kendisi için daha hayırlı gördüğü takdirde bunu yapar ve keffâret öder. Çünkü yeminini bozmuş ve sözünde durmamıştır. Yine yemin Allah'ı ta'zim için yapılır. Fakat kişi yemini bozarak Allah'a ta'zimi korumamış olur.⁷⁵⁹

Âyetin ikinci yorumuna göre kişi hem günah hem keffâretle sorumlu tutulmaz.⁷⁶⁰ Bunun delili Ahzap Sûresi 5. âyet ve Bakara Sûresi 225. âyettir: “Yanıldığınız hususta size günah yoktur. Fakat bilinçli ve kasıtlı olarak yaptıklarınızda sorumlusunuz.”⁷⁶¹ Allahu Teâla burada kasıtlı olarak yapılan yeminden bahseder. Bakara 225. âyette kasıtsız olarak kalben niyet etmeyip sadece dil ile söylenen yeminden bahseder: “Yeminlerinizin kasıtlı olmayanlarından dolayı Allah sizi sorumlu kılmaz. Fakat kalplerinizin yöneldiği yeminden sizi sorumlu tutar.” Yemini bozmak akdi bozmak değildir. Çünkü yemin akit sayılmaz, ta'zim içindir. Mâturîdî her iki görüşü de bu şekilde delilleri ile beraber uzun uzun anlattıktan sonra İbn Abbas ve Hasan Basri'nin savunduğu ikinci görüşü benimser ve Said b. Cübeyr'in dediği gibi olmadığını açıkça ifade eder. Bu durumda kişi sadece kasıtlı olarak yaptığı yeminlerden dolayı keffâret vermelidir. Bunun delili Allahu Teâlâ'nın kasıtsız olarak yapılan yemini ifade ettiğinde sorumlu tutmaktan bahsetmemiş olmasıdır. Yine kasıtsız yeminden bahseden âyette sorguya çekmenin şekli açıklanmamış, fakat kasıtlı yapılan yeminden bahseden âyette sorguya çekmenin şeklinden bahsedilmiştir. Kasıtlı yapılan yeminden bahsedilen âyette Allahu Teâlâ aften da bahsetmiştir. Bu da kasıtlı yemin eden kişinin sorguya çekilmesinin keffâret yolu ile affedileceğine işaret eder. Ayrıca kişi bununla Allah'a isyanı düşünmemiştir. Bütün bu deliller لغو kelimesinin keffâreti gerektirmeyen şeylerden olduğunu ortaya çıkarır.⁷⁶²

Mâturîdî'ye göre Allah'a isyanı içermeyen yeminlerde keffâret olmaz. Ancak içinde günahı yapmayı barındıran yemini nasıl ki terk etmek gerekiyorsa aynı şekilde uykuda iken,

⁷⁵⁷ Fussilet 41/26.

⁷⁵⁸ Meryem 19/62.

⁷⁵⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/307.

⁷⁶⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/307.

⁷⁶¹ Ahzap 33/5.

⁷⁶² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/308.

cinnet halinde ya da başkasının fiili ile bozulan yeminlerde de keffâret gerekmez.⁷⁶³ Çünkü kişi âyette ifade edildiği gibi başkasının günahını yüklenmez.⁷⁶⁴ Ayrıca kişi bu şekilde de Allah'a isyan etmiş değildir. Mâturidî aynı anlamı yemin-i gâmusu da yükler. Buna göre kişi bile bile yaptığı yeminden dolayı keffâret ödemez. Bilerek söylediği yalana Allah'ın adıyla yemin etmeye cüret eden kişi ancak bu cüretkârlığı için keffâret öder.⁷⁶⁵ Mâturidî bu görüşünü iki delil/yorum ile destekler: Birincisi kişi yalan yere ettiği yeminini bozduğu zaman Allah'a isyan etme ve itaat etme noktasında eşit olur ki bu iki hal için de keffâret gerekmez. Bu iki hal için keffâret gerekmiyorsa diğeri için de gerekmez. İkinci delil liân uygulamasında keffâretin gerekmemesidir. Liânda iki taraf birbirleri ile lanetleştikten sonra onlar tövbe etmeye çağrılmış, fakat keffâret ödemeleri istenmemiştir. Çünkü bu durumun keffâreti değil tövbe etmeyi gerektirdiği çok açıktır.⁷⁶⁶ Yine Hz. Peygamber'in miras yüzünden davalık olan iki kimse arasında verdiği hüküm de buna örnektir. Miras yüzünden birbirlerinden şikâyetçi olan iki kişi Hz. Peygambere gelmiş Hz. Peygamber de onlara kendisinin ancak işittiği bilgilere göre hüküm verebileceğini şayet haksız olan kişinin lehine hüküm verdi ise bunun ateşten bir kor olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine ikna olan taraflara malı adil biçimde paylaşıp kura çekmelerini sonra da helâlleşmelerini söylemiştir. Fakat keffâret ödemeleri gerektiğini söylememiştir.⁷⁶⁷

Mâturidî burada keffâretin gerektiğini söyleyen Şafii'ye itiraz eder. Çünkü keffâret ancak yemin kesinleştiği zaman verilir. Âyet bunu ifade eder. Fakat burada kesinleşmiş bir yemin olmadığı için yeminin bozulması söz konusu değildir. Dolayısıyla keffâret de gerekli olmaz. Ayrıca Allah yerine getirilmesini emrettiği yeminlerin bozulması halinde keffâret ödenmesini istemiştir.⁷⁶⁸

Hanefi Mezhebi'ne göre kişi bu durumda dünyaya yönelik bir telafisi olmadığı için keffâret ödemez.⁷⁶⁹ Fakat tövbe etmesi gerekir.⁷⁷⁰ Çünkü Hz. Peygamber beş şeyin büyük günahlardan olduğunu, bunun için bunlarda keffâret gerekmediğini sayarken birinin müslümanın malını almak için yalan yere yemin etmesini de saymıştır.⁷⁷¹ İbn Mes'ud da

⁷⁶³ Mâturidî, *Te'vilât*, 4/308.

⁷⁶⁴ Fâtır 35/18.

⁷⁶⁵ Mâturidî, *Te'vilât*, 4/308.

⁷⁶⁶ Mâturidî, *Te'vilât*, 4/309.

⁷⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/320.

⁷⁶⁸ Mâturidî, *Te'vilât*, 4/310.

⁷⁶⁹ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 491.

⁷⁷⁰ Serahsî, *Mebsût*, 8/207, 209, 211; Akyüz, *Mukayeseliİbadetlerİlmihali*, 4/362.

⁷⁷¹ Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsât*, 2/19.

yalan yere yapılan yemini keffâreti olmayan yeminlerden saydıklarını haber vermiştir.⁷⁷² Ancak Hanefî Mezhebi'ne göre yemini kasıtlı olarak yapan ile unutarak yapan arasında fark yoktur.⁷⁷³ Kişi yemin ederken bunu ister şaka olarak ister ciddi olarak söylesin her durumda sahihtir, geçerlidir.⁷⁷⁴ Aynı şekilde yeminini kasıtlı veya kasıtsız bozması da keffâret gerektirir.⁷⁷⁵

Mâturîdî bu durumda keffâret gerekmez dese de “*Fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı Allah sizi sorumlu tutar..*” âyetine dayanarak keffâretin gerektiğini söyleyenlerin iki hususta haklı olduklarını ifade eder. Bunun birincisi Hz. Peygamber Bedir Savaşı'nda Hz. Hamza'nın cesedinin parçalandığını görünce bunun aynısını uygulayacağına yemin etmiş, fakat Allahu Teâlâ bu yemine uymayı yasaklamıştı. Hz. Peygamber yemini yerine getirmemiş, ancak keffâret ödemişti.⁷⁷⁶ Ayrıca Hz. Peygamber bununla ilgili kişi aksini yapmayı yeminden daha hayırlı görüyorsa yeminin aksini yapmasını ve keffâret ödemesini de açıkça ifade etmiştir.⁷⁷⁷ Keffâretin gerektiğini söyleyenleri haklı çıkaran ikinci sebep Kehf Sûresi 23. ve 24. âyetlerde geçen Allahu Teâlâ'nın “*Allah izin verirse demeden hiçbir şey için 'şu işi yarın yapacağım' deme*” mealindeki beyanıdır. Bu beyan doğrultusunda “*inşallah*” demeden yemin eden kimsenin, Allah'a asi olduğu için keffâret ödemesi gerektiği anlaşılır. Bu Ebû Ubeyd'in görüşüdür.⁷⁷⁸

1. Keffâretin İleti

Mâturîdî kendisinin görüşü olarak keffâretin yeminin değil yemini bozmanın karşılığı olduğunu söyler. Dolayısıyla yeminini bozmayan kimse sadece yemin ettiği için keffâret ödemez.⁷⁷⁹ Bu görüşüne aklî ve naklî deliller getirir. Bu deliler şu şekildedir:

- Şayet kişi sadece yemin ettiği için keffâret ödeseydi bir günahı yapmaya niyetlenen kimsenin de keffâret ödemesi gerekirdi.⁷⁸⁰ Hâlbuki bir günahı yapmaya dair yemin eden kimse keffâret ödemez. Bu kişinin keffâreti günahı dolayısıyla o yemini terk etmesidir. Hz. Peygamber böyle söyler.⁷⁸¹

⁷⁷² Beyhâki, *Sünenü'l-Kübrâ*, 10/38.

⁷⁷³ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 493.

⁷⁷⁴ Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, 4/350

⁷⁷⁵ İbrahim, Halebi, *İzâhı Mültekâ el-Ebhur Tecümesi*, çev. Mustafa Uysal, İstanbul 1968, 2/227.

⁷⁷⁶ Taberani, *Mu'cemu'l-Kebir*, 3/143.

⁷⁷⁷ Müslim, Eymân, 11-18

⁷⁷⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/311.

⁷⁷⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/311.

⁷⁸⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/311.

⁷⁸¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/312.

- Yemin etmek bir şeyi yapacağına dair söz vermektir. Allahu Teâlâ yapılan antlaşma, verilen sözlere riâyet edilmesi gerektiğini söyler.⁷⁸²
- Yine keffâret, yemini bozmanın karşılığı olarak değil de salt olarak yemin etmenin karşılığı olsaydı o zaman yemin bozulduğunda keffâretin daha fazla olması gerekirdi.⁷⁸³ Çünkü kişi bu durumda hem yemin etmenin karşılığı olarak hem de yemini bozmanın karşılığı olarak keffâret öderdi.
- Yemin etmek Allah'ı ta'zim etmek anlamına gelir. Yeminin yapılma nedeni kişinin herhangi bir sözünde insanları kendisine inandırabilmek ya da kendisi hakkındaki olumsuz bir ithamı bertaraf etmek için Allah'ı kendisine vasıta kılmasıdır. Allah yemini kendisine sığınmasında, lütfuna nail olmada vesile kılmıştır.⁷⁸⁴ Hz. Peygamber de ümmetine yemin edecekleri zaman atalar, tağutlar üzerine yemin etmeyi yasaklamış, Allah adına yemin etmeyi emretmiştir.⁷⁸⁵ Çünkü Hz. Peygamber yeminle kişinin Allah'tan başka şeyleri tazim etmesini istememiştir.⁷⁸⁶ Bu yüzden kişi yemin ile Allah'ı ta'zim ettiğinden yemini için keffâret ödemez. Allah yapılan iyiliklerin keffâret yoluyla üstünü örtmez. Ancak kötülüklerin üstü örtülür ki “yemini bozmak” yani “hıns” (günahın bir adı) da “sözünde durmamak” olduğundan bir kötülüktür ve bu kötülüğü Allah keffâret yoluyla örtmek ister.⁷⁸⁷
- Salt olarak yemin etmeye keffâret gerekmediğinin bir delili de Hz. Peygamber'nin kişinin aksine hayırlı gördüğü takdirde yeminini yerine getirmemesini ve keffâret ödemesini emrettiği hadisidir.⁷⁸⁸ Şayet yemin etmeye keffâret gerekseydi kişinin mutlaka o yemini yerine getirmesi gerekirdi. Ayrıca Hz. Peygamber hadisinde yemini yerine getirmemenin daha hayırlı olduğu bir durumda olmayı istisna etmiş şayet böyle olursa kişi keffâret versin demiştir.⁷⁸⁹
- Yemin etmenin kendisine keffâret gerekmediğinin bir delili de bu konuda ittifak olmasıdır.⁷⁹⁰

Mâturîdî âyetin “..fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar..” ifadesinin de keffâretin yapılan yemin için değil, yeminin bozulması için verildiğini tekrar

⁷⁸² Nahl 16/91.

⁷⁸³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/311.

⁷⁸⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/312.

⁷⁸⁵ Müslim, *Eymân*, 3.

⁷⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/62.

⁷⁸⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/311.

⁷⁸⁸ Müslim, *Eymân*, 13, 14.

⁷⁸⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/313.

⁷⁹⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/314, 315.

eder.⁷⁹¹ Burada “*yemininizi bozduğunuz zaman*” ifadesi gizlidir.⁷⁹² Allahu Teâlâ'nın Nahl Sûresi 91. âyette “*Allah'ı kendinize kefil tutarak kesinliğe kavuşturduktan sonra yeminlerinizi bozmayın*” şeklinde buyurması da bunu destekler.⁷⁹³

Yine nasıl ki oruç keffâretinin sebebi oruç tutmak, kurban kesme cezasının sebebi hac yapma, sehiv secdesinin sebebi yanılmak değilse⁷⁹⁴ aşağıdaki âyetten de özrün ruhsatı kullanmayı ifade ettiği, bu özürden dolayı vücûb gerekmediği anlaşılır.⁷⁹⁵

“*Haccı ve umreyi yapmaktan engellenirseniz kolayınıza gelen bir kurban gönderin. Kurban, mahalline ulaşıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin, fakat içinizden biri hasta ise veya başından bir rahatsızlığı varsa (traşını olup) oruç veya sadaka yahut kurban olarak bir fidye ödesin.*”⁷⁹⁶ Dolayısıyla yemin keffâreti yeminin değil yemini bozmanın bedelidir.⁷⁹⁷

Hanefî Mezhebi'nde de keffâretin illeti, yeminin kendisi değil yemini bozmak olarak anlaşılmıştır. Çünkü yeminde asıl olan yeminin gereğine uymaktır. Keffâret ise asla uyulmadığı takdirde yemine sadakat göstermek için onun yerine geçmek üzere vacib kılınmıştır. Mâide Sûresi 89. âyette “*bu yeminlerinizin keffâretidir*” ifadesi “*yemin ettiğiniz ve bozduğunuz zaman*” anlamına gelir. Keffâret şayet yemini bozmanın değil yemin etmenin karşılığı olsaydı sonradan (asıl yerine geçen halef olarak) değil, en baştan vacib kılınırdı. Bu durumda yalan yere edilen yemin büyük günah değil, bir ibadeti üstlenmek olurdu.⁷⁹⁸

2. Yeminde İstisnâ Edatını Kullanmanın Keffârete Etkisi

Mâturîdî yemin etmede istisnâ edatının kullanılması yani kişinin yemin ederken “*inşallah*” demesi gerektiğini söyleyenlere de itiraz etmiştir. Peygamber (s.a.v.), İbrahim (a.s.),⁷⁹⁹ Eyyûp (a.s.)'ın⁸⁰⁰ da yemin ettikleri bilinmektedir. Fakat peygamberlerin yemin ederken istisnâ kullandıkları görülmez.⁸⁰¹

⁷⁹¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/314, 315.

⁷⁹² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/314, 315.

⁷⁹³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/314.

⁷⁹⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/315.

⁷⁹⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/314.

⁷⁹⁶ Bakara 2/196.

⁷⁹⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/314, 315.

⁷⁹⁸ Serahsî, *Mebûât*, 8/210, 211.

⁷⁹⁹ Enbiyâ 21/57.

⁸⁰⁰ “(Bir yemini vardı.) eline bir demet bitki sapı alıp onunla vur ve böylece yeminini yerine getirmiş ol (dedik). Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah'a dönüktü. (Sâd, 38/44)

⁸⁰¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/313.

Hanefi Mezhebi'ne göre de her yemimde istisnanın bulunması şart değil, müstehabtır.⁸⁰² Hz. Peygamber “*Bir kulun konuştuğu her sözde Allah'ın dilemesine bağlaması imanını tamamlayan şeylerdendir*”⁸⁰³ buyurmuştur. Fakat hadisin rivâyet zincirinde zayıf bir râvi bulunmasından dolayı bu haberle amellerin fazileti konusunda amel etmek uygun görülmüştür.⁸⁰⁴

3. Keffâretin Ödenme Şekli

Âyetin “*..onun keffâreti 10 fakire yedirmektir..*” ifadesinden keffâretin yedirme olarak verildiği takdirde bu yedirminin fakir kimselere temlik yoluyla değil bizzat yedirme eyleminin kendisiyle olduğu anlaşılır.⁸⁰⁵ Allahu Teâlâ burada اطعم kelimesini kullanmıştır ki bu kelime “*yemek için götürmek*” anlamına gelir. Ayrıca âyette “*ailenize yedirdiğinizden*” denir ki kişi ailesine yedirirken onu temlik etmez.⁸⁰⁶ Yine âyette geçen “*meskenet*” ifadesi “*ihtiyaç sahibi olmak*” demektir. Fakirin ihtiyacı da temlik değil, karnını doyurmaktır. “*Yeterince*” ve “*doyuracak kadar*” diye doyurma ile ilgili getirilen ölçü de bunun “*yedirmek*” olduğunu gösterir. Ancak âyetteki ifadelerin yiyecek götürmeye işaret etmesi temlikin câiz olmadığı anlamına gelmez. Şöyle ki burada fakir olan kimseyi doyurmaktan amaç onun ihtiyacının giderilmesidir ve bu ihtiyaç temlik yoluyla da giderilebilir.⁸⁰⁷

Ancak Mâturîdî'ye göre kişi keffâreti yiyecek olarak vermek istediğinde bunun yoksul olan kimselerin davet edilmesi şeklinde olması daha uygundur. Çünkü bu şekilde kişi yoksulun zorluk ve meşakkatle ulaşacağı yiyeceği daha hızlı bir şekilde ona ulaştırmış olur. Ayrıca bu keffâretin amacına da daha uygun olur.⁸⁰⁸ Çünkü keffâret fakirin hakkı olduğu için verilmiyor. Kişiye malını dağıtmak suretiyle verilen ceza olduğu için veriliyor.⁸⁰⁹ Kişi hangi fakire vereceğine karar verdikten sonra o fakirlerin hakkı oluyor. Kişinin malını dağıtması da yoksula vermek yerine hizmet etmesi de nefse ağır gelir. Davet edip ikram ederek elinden çıkarmasıyla bu acıyı daha çok tatmış olur.⁸¹⁰ Hanefî Mezhebi'ne göre de yemin keffaretinin

⁸⁰² Tehânevî, *Hadislerle Hanefî Fıkhu (İ'lâu's-Sünen)*, çev. İbrahim Tüfekçi, İstanbul 2009, 9/39.

⁸⁰³ Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsât*, 7/370.

⁸⁰⁴ Tehânevî, *Hadislerle Hanefî Fıkhu*, 9/39.

⁸⁰⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/315, 318.

⁸⁰⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/315.

⁸⁰⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/316.

⁸⁰⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/319.

⁸⁰⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/320.

⁸¹⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/316.

yemek olarak verilmesi halinde temlik şart değildir. Yemeğin yedirilmesiyle de keffâret ödenmiş sayılır.⁸¹¹

Mâturîdî yemeğin verileceği 10 kişinin özellikleri âyette belirtilmediği için konuyu anlamının yollarını şöyle açıklar:

- Âyette keffâret verilecek fakirin fakirlik derecesinden bahsedilmemiştir. Ancak bütün âlimler burada fakirin miskin gibi sayılacağına ittifak etmiştir.⁸¹²
- Âyette keffâret verilecek kişinin büyük veya küçük olmasından da bahsedilmemiştir. Fakat keffâret verilecek kimsenin küçük olmaması gerektiği anlaşılabilir bir durumdur. Keffâret vermenin amacı malını dağıtmanın acısını tatmaktır ki kişi küçük bir çocuğa yiyecek vermekle bunu tatmış olmaz. Çünkü bu çok az bir miktardır. Âyette “*ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden*” der ki burada şayet “*aile*” ile adamın karısından söz ediliyorsa bundan da bu miktarın büyüklerin yediği miktar anlamında kullanıldığı anlaşılır.⁸¹³
- Mâturîdî verilecek keffâretinin akrabaya verilip verilmemesi konusunda şu açıklamayı yapar: Kişinin keffâreti anne-babasına veya çocuğuna vermesi câiz değildir. Çünkü keffâret vermekten kişinin nefsi hoşnut olmaz. Fakat anne, baba, evladı doyurmak kişiye mutluluk veren bir durumdur. Onların ihtiyaçlarını gidermek insanın tabiatında var olan bir durumdur.⁸¹⁴ Şu hadis de bunu destekler niteliktedir: Hz. Peygamber zamanında bir sahabi zekâtını mescide bırakmış, daha sonra oğlu gelip zekâtı babasının bıraktığını bilmeden almıştır. Eve gidip bundan babasına bahsedince babası da “*Vallahi ben onu sana vermeyi kastetmemiştim*” demişti. Durumu Hz. Peygamber’e iletmişlerdi. Hz. Peygamber babaya: “*Sana niyet ettiğin şey verilecektir*”, oğluna da “*Aldığın şey de senindir*” buyurmuştu.⁸¹⁵ Dolayısıyla kişi keffâretini bu kimselere verse keffâretten murat edilen maksat hasıl olmaz.
- Kişinin keffâretini karı-kocasına vermesinde de durum aynıdır. Çünkü karı-koca arasında birbirlerine karşı bir meyil vardır ve ihtiyaçlarını karşılamak nefislerini rahatsız etmez. Dolayısıyla kişi keffâretini karısına ya da kocasına verse, bu da keffâretin amacına aykırı olur ve câiz değildir.⁸¹⁶

⁸¹¹ Serahsî, *Mebsût*, 8/252.

⁸¹² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/321.

⁸¹³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/321.

⁸¹⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/321.

⁸¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/470.

⁸¹⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/323.

- Keffâretin mükâteb köleye verilmesi hususunda da ebeveyn, evlat ve karı kocaya verilmesini engelleyen aynı sebep mevcuttur. Bunun için ona da verilemez. Bu sebep menfaat ortaklığıdır.⁸¹⁷
- Keffâretin Müslüman olmayan kâfire verilmesi câizdir. Âyetten kişinin bu konuda seçme hakkına sahip olduğu anlaşılır.⁸¹⁸ Ayrıca kişi keffâretini Müslümanlara da verse kâfire de verse nefsi vermekten rahatsızlık duyar. Şu âyet de bu görüşü destekler: “(Ya Muhammed!) onları doğru yola iletmek sana ait değildir. Lâkin Allah dilediğini doğru yola iletir. Hayır olarak harcadıklarınız kendi iyiliğiniz içindir. Yapacağınız hayırları ancak Allah’ın rızasını kazanmak için yapmalısınız. Hayır olarak verdiğiniz ne varsa, karşılığı size tam olarak verilir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız.”⁸¹⁹
- Âyette keffâret verilecek olan kimsenin fakir olması şart koşulmuştur.⁸²⁰

Keffâretin verileceği kişiler hususunda Hanefi Mezhebi şunları söyler: Keffâret yemek olarak verildiğinde yemeğin verildiği kimselerin çocuk değil yetişkin olması gerekir. Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’e göre zümmilere keffâret ödenebilir. Ebû Yusuf’a göre zekât gibi olduğu için ödenmez.⁸²¹ Genel görüşe göre keffâret de zekât gibi Allah hakkı olduğu için zekât verilebilen kişiye keffâret ödenir.⁸²² Dolayısıyla kişi keffâreti bakmakla yükümlü bulunduğu usul ve furuuna, karısına, menfaat ortaklığı bulunan mükâteb kölesine ve dinen zengin sayılan kimselere veremez.⁸²³ Hanefi Mezhebi’ne göre de keffâret yoksul olan kâfire verilebilir. Bunun sebebi âyette geçen “*mesâkin*” kavramının içine yoksul olan kâfirlerin de girmesidir.⁸²⁴

Mâturîdî’ye göre zekâtın kâfire verilemezken keffâretin verilebilmesi hususunda farklar vardır:

- Zekâtı vermenin bir amacı kişinin malının şükrünü eda etmesidir, keffârette ise şükür değil ceza vardır.⁸²⁵
- Zekât, zekâtı verecek olan kimsenin şahsına yönelik bir uygulamadır, keffâret ise mala yöneliktir.⁸²⁶

⁸¹⁷ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/323.

⁸¹⁸ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/323.

⁸¹⁹ Bakara 2/272.

⁸²⁰ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/324.

⁸²¹ Serahsî, *Mebûsât*, 8/246.

⁸²² Serahsî, *Mebûsât*, 8/247; Tehânevi, *Hadislerle Hanefî Fıkhu*, 9/512.

⁸²³ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 113.

⁸²⁴ Tehânevi, *Hadislerle Hanefî Fıkhu*, 9/512.

⁸²⁵ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/324.

- Zekât, fakirin hakkı olarak verilir, keffâret ise Allah'a yaklaşma, yapılan kötülüklerden arınma maksadı ile verilir.⁸²⁷

4. Keffâretin Miktarı

Mâturîdî'ye göre verilecek olan yemek iki öğün olarak takdir edilir. Bunun iki sebebi vardır:⁸²⁸ Birincisi âyette mutlak anlamda kullanılan “yemek” ifadesinden ve ilgili rivâyetlerden yemeğin iki öğün olarak verilmesi anlaşılır. İlgili rivâyetler şöyledir: İbn Abbas'tan: “*Rasûlullah (s.a.v.) fitır sadakasını küçük, büyük; hür, köle; erkek, kadın herkese buğdaydan yarım sa' veya hurmadan ve arpadan bir sa' olarak farz kıldı.*”⁸²⁹ Bir diğer rivâyette Abdullah b. Mâkıl şöyle anlatıyor: “Kâb b. Here (r.a.) ile birlikte oturuyordum. Ona fidyenin miktarını sordum. Şu cevabı verdi: ‘Bu hüküm özel olarak hakkımda gelmiştir. Ama sizin için genel hükümdür. Ben başıma dolan haşereleer yüzüme kadar yayılmış bir durumda iken Resulullah (s.a.v.)'a götürüldüm. Bana ‘*senin hastalığının bu boyuta ulaştığını bilmiyordum*’ veya ‘*senin sıkıntının bu seviyede olduğunu bilmiyordum, bir koyun alabilir misin?*’ diye sordu. “Hayır” dedim. ‘*Öyleyse ya üç gün oruç tut veya her birine yarımşar sa' harcamak üzere altı fakiri doyur*’ buyurdu.” Burada sözü edilen sahâbi hac için ihrama girdikten sonra rahatsızlanmış, Hz. Peygamber ona keffâret vererek ihramdan çıkmasına izin vermiştir.⁸³⁰ Hz. Ömer ve Hz. Ali de her fakir için yarım sa' verilmesi gerektiğini söylemişlerdir.⁸³¹ Bütün bu rivâyetlerden ödenecek olan yemin keffâretinin iki öğün olduğu anlaşılır. Çünkü rivâyetlerde belirtilen miktarlar iki öğüne tekâbül eder.⁸³²

Mâturîdî'ye göre verilecek olan yemeğin iki öğün olarak takdir edilmesinin ikinci sebebi âyette geçen *اوسط* kelimesine verilen anlamdır. *اوسط* kelimesi orta halli olmayı ifade eder. Bundan da yemeğin üç özelliğinde vasat (orta halli) olmak anlaşılabilir. Birincisi: yemeğin kalite bakımından orta halli olmasıdır. Bu durumda yemek iyi, orta ya da kötü olur. İkincisi: yemeğin miktar bakımından orta halli olmasıdır. Bu durumda yemekte israf etme, cimri ya da orta halli davranma vardır. Üçüncüsü: verilen yemeğin öğün bakımından orta halli olmasıdır. Bu durumda da bir, iki veya üç öğün yemek anlaşılır. 1. ve 2. durumların en alt ve en üst sınırı tespit edilemediğinden *اوسط* kelimesinden yemeğin iki öğün verilmesi anlaşılır.

⁸²⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/324.

⁸²⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/325.

⁸²⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/316.

⁸²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/351.

⁸³⁰ Müslim, Hac, 84.

⁸³¹ Abdürrezzak, *Musannef*, 8/507, 508.

⁸³² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/317.

Ancak ihtiyaten hepsi için orta halli olmaya özen göstermek iyidir.⁸³³ Hanefî Mezhebi'ne göre de keffâretin yemek olarak verilmesi halinde verilmesi gereken öğün sayısı ikidir.⁸³⁴

Mâturîdî'ye göre âyette verilecek yemeğin “10 kişiye” verilmesi ifadesi mutlak anlamda kullanılmamıştır. Çünkü keffâret vermektteki amaç fakirin menfaatini gözetmek değildir. Fakirin hakkı olması kişinin keffâreti vereceği kişileri seçmesinden sonra olur. Keffâret, kişinin verdiği sözü tutmayıp Allah'ın emrini yerine getirmemesinin cezasıdır. Kâsânî'ye (ö. 587/1191) göre de keffâret kişinin ahdine vefa göstermeyişinin cezası olarak Allah'ın rızasını kazanabilmesi için malını dağıtmanın cezasını tekrar tekrar tatması için verilen cezadır. Bu ceza kişinin malını elinden çıkarmasıdır. Dolayısıyla ihtiyacı giderilecek fakirin sayısı değil doyurmanın miktarı esas alınır. Bu durumda kişi keffâret olarak vereceği yemeği 10 fakire verilebileceği gibi bir fakire 10 gün de verilebilir. Âlimlerin görüşü de bu yöndedir.⁸³⁵

Mâturîdî konuyla ilgili bir de kıyas yapmaktadır. Bu durum 3 taşla taharetlenmeye benzer. Kişi sayıya riâyet etmediğinde gereken temizliği sağlamamış olur. Keffâret de böyledir. Dozurma sayısı 10 olmadıkça emre riâyet etmiş olmaz. Keffâret şahitlik meselesindeki sayı gibi değildir. Çünkü şahitlikte kişinin tek olması halinde şahsın lehine veya aleyhine konuşarak menfaat elde etme ihtimali vardır. Bu nedenle şahitlerin belirli sayıda olması gerekli görülmüştür. İkinci gün yapılan şahitlik ilk gün yapılanın tekrarıdır. Fakat fakirin dozurulması önceki günün tekrar edilmesi sayılamaz. Sonraki gün yeniden verilmesi gerekir.⁸³⁶

5. Köle Azadı

Mâturîdî'ye göre keffâretin köle azadı olması halinde bu kölenin mü'min köle olması gerekir.⁸³⁷ Nisa Sûresi 92. âyette Allahu Teâlâ'nın bir mü'minin başka bir mü'mini öldürmesi halinde mü'min bir köle azat etmesi gerektiğini söylemesi, sonra şayet öldürülen kimse aralarında antlaşma yapılan ya da düşmanlık bulunan bir topluluktan ise yine kişinin mü'min

⁸³³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/317.

⁸³⁴ Serahsî, *Mebûsât*, 8/245.

⁸³⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/319; Serahsî, *Mebûsât*, 8/246; Akyüz, *Mukayeseliİbadetlerİlmihali*, 4/375

⁸³⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/320.

⁸³⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/326.

köle azat etmesi gerektiğini iki kez daha tekrar etmesi bunun delilidir.⁸³⁸ Hanefî Mezhebi'ne göre ise yemin keffâreti için azad edilecek kölenin Müslüman olması şart değildir.⁸³⁹

Mâturidî'ye göre âyette geçen تحرير الرقبه ifadesi umum ifade etmez.⁸⁴⁰ Mâturidî yemin keffâretinin zihar ve adam öldürme keffâreti ile kıyaslanması halinde şunları söyler: Allahu Teâlâ zihar ve hataen adam öldürme keffâreti için köle azad etme ve iki ay oruç tutmayı takdir etmiştir. Yemin keffâreti için de üç gün oruç tutma ve köle azadını takdir etmiştir. Bu durumda köle azad etmeye karşılık olarak iki ay oruç tutma vardır. Fakat Allah affedicidir ve hikmet sahibidir. Yemin keffâretinde de cezadan vazgeçmesi câizdir.⁸⁴¹ Yine şöyle söylenir ki, köle azad etmek Ebû Hanîfe'nin dediği gibi tecezzi kabul etmez. Çünkü köle azadı ile kişi hürriyetine kavuşturulur. Köle mülk olması bakımından parçalanabilse de hürriyet bakımından parçalanamaz.⁸⁴² Ebû Yusuf ve İmam Muhammed de kölenin bir cüzünü azad etmek gerekiyorsa bunun tamamının azad edilmesi gerektiğine işaret ettiğini söylerler. Çünkü insan bedeni parçalanmaya müsait değildir.⁸⁴³

Mâturidî yemin keffâretinde uygulanan cezaları âyetteki sırasına göre işlemiş, oruç konusuna değinmemiştir. Yine bu cezalar uygulanırken ayetteki sıraya uymanın gerekliliği konusunda da bir açıklama yapmamıştır. Hanefî Mezhebi'ne göre kişi keffâret ödeme konusunda muhayyerdir. İster bir köle azad eder, ister 10 fakiri doyurur veya giydirir, bunlara güç yetiremiyorsa üç gün arka arkaya oruç tutar.⁸⁴⁴

İ. Nesih

Mâturidî Mâide Sûresi 2. âyetin Tevbe Sûresi 5. âyeti ile neshedildiğini kısaca ifade ettikten sonra konuyla ilgili birkaç rivâyete yer vermiştir.

“Ey iman edenler! Allah'ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağısız ve bağlı kurbanlıklara, Rablerinin büyük lütûf ve rızasını dileyerek Beytülharam'a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz. Mescid-i Haram'a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik

⁸³⁸ Mâturidî, *Te'vilât*, 4/326.

⁸³⁹ Kudûri, *Kudûri Tercümesi*, s. 127, 165.

⁸⁴⁰ Mâturidî, *Te'vilât*, 4/326.

⁸⁴¹ Mâturidî, *Te'vilât*, 4/327.

⁸⁴² Mâturidî, *Te'vilât*, 4/328.

⁸⁴³ Mâturidî, *Te'vilât*, 4/327.

⁸⁴⁴ Serahsî, *Mebûsât*, 8/235; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 493.

ve takvâ hususunda yardımlaşın. Günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çetindir.”⁸⁴⁵

Mâturîdî bu âyetin “müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün”⁸⁴⁶ âyetiyle neshedildiğini söyler. Daha sonra Şâbi'nin de bu âyetin Tevbe Sûresi 5. âyetle beraber “Bilin ki Allah'a ortak koşanlar pisliğe batmışlardır; artık onlar bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar”⁸⁴⁷ âyetiyle de neshedildiği görüşüne yer verir. Bununla ilgili Hz. Âişe'nin “O, bu konuda son nâzil olan âyettir; orada helâl bulduklarınızı helâl sayın, haram bulduklarınızı da haram sayın” rivâyetini de aktarır.⁸⁴⁸ Mâturîdî konuyla ilgili herhangi bir tartışmadan bahsetmez.

Hanefî Mezhebi'ne göre “nesih” naklen de aklen de mümkün olan bir husustur. Neshin mümkün olmasının nasstan delili önceki peygamberlerinin şeriatlerinin hükmünün ortadan kalkmış olmasıdır. Aklî delili ise Allahu Teâlâ'nın kulları konusunda tasarruf sahibi olmasıdır. Şöyle ki nasıl ki Allah bir konu hakkında kullarına bir yasak getiriyorsa yine o yasağı kaldırmak O'nun tasarrufuyla olur.⁸⁴⁹

Mâide Sûresi 2. âyetin neshedilmesi ile ilgili ise iki görüş vardır. Bir görüşe göre âyette geçen Beyt-i Haram'ı ziyaret edenlerden maksat müslümanlardır. Dolayısıyla âyet neshedilmemiştir. Diğer görüş sahiplerine göre âyet müslümanları olduğu gibi gayr-ı müslimleri de kapsar. İslamın ilk dönemlerinde gayr-ı müslimlerin Beyt-i Haram'ı ziyaret etmelerine izin verilirken sonraları yasaklanmıştır. Bu itibarla âyet kısmen mensuktur.⁸⁵⁰

J. Kıyas

Mâturîdî kıyas delilini hem kullanmış hem kıyasın câiz olduğuna işaret etmiştir. Yanlış yapılan kıyaslara da delil getirerek itiraz etmiştir. Örneğin ihramlının avlanmasına izin verilen 5 hayvanın avlanabilmesinin illetinin bu hayvanların etlerinin yenebilmesi olduğunu söyleyenlere itiraz etmiş ve illeti olmayan bir şeye kıyas yapılmayacağını söylemiştir.⁸⁵¹ Mâide Sûresi içerisinde aşağıdaki hususlarda kıyasla hüküm vermiştir.

⁸⁴⁵ Mâide 5/2.

⁸⁴⁶ Tevbe 9/5.

⁸⁴⁷ Tevbe 9/28.

⁸⁴⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/146.

⁸⁴⁹ Bilmen, *Kâmus*, 1/98.

⁸⁵⁰ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/724.

⁸⁵¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/341.

Hırsızlık suçunu Müslümanın işlemesi halinde kafirle aynı cezaya çarptırılması gerekmesinin kıyas yoluyla olduğunu ve bu hususun kıyas yapmanın delili olduğunu söylemiştir.⁸⁵²

Yemin keffâretinde doyurma sayısının 10 olmasını 3 taşla taharetlenmeye kıyas etmiş ve sayının 10'a tamamlanması gerektiğini söylemiştir.⁸⁵³

Mâide Sûresi 6. âyette zikredilen hastalık, yolculuk, ayak yolundan gelme ve cinsel ilişki durumlarında teyemmüm abdesti alabilmenin sebebinin bunların kendisinin değil bunların barındırdıkları mananın olduğunu söylemiştir. Mukîm olan kimsenin suyu bulamaması ya da suyu kullanmaya gücünün yetmemesi halini buna kıyas yaparak bu durumda olan mukîmin teyemmüm abdesti alabilmesinin câiz olduğunu söylemiştir.⁸⁵⁴

Hanefî Mezhebi'ne göre de "kıyas" nasslardan hüküm çıkarmada hüccet olarak kullanılır. Kıyasın hüccet olarak kullanılabilmesinin Kur'an'dan ve sünnetten delili vardır. Allahu Teâlâ'nın birçok âyette kullarına hitaben "*düşünmez misiniz,*" "*akletmez misiniz*" ifadelerini kullanması kıyasın Kur'an'dan delilidir.⁸⁵⁵ Hz. Peygamber Muaz b. Cebel'i Yemen'e kadı olarak gönderdiğinde ne ile hükmedeceğini sormuş Muazb. Cebel Kur'an'la hükmedeceğini söylemişti. Hz. Peygamber "*Ya onda bulamazsan ne ile hükmedeceksin*" diye sormuş, Hz. Muaz Rasûlullah'ın sünnetiyle hükmedeceğini söylemişti. Hz. Peygamber "*Onda da bulamazsan*" diye sorunca Hz. Muaz da o zaman kendi görüşüyle karar vereceğini söylemişti. Hz. Muaz'ın bu cevabı Hz. Peygamber'in hoşuna gitmiş, onaylamıştı.⁸⁵⁶ Hz. Peygamber'in Muaz b. Cebel'in kendi içtihiyle hüküm çıkarmasına izin vermesi kıyasın sünnetten delilidir. Kıyasın delil olarak kullanılmasının cevazında İslam âlimleri de ittifak etmiştir.

K. Değerlendirme

Mâturîdî'nin Mâide Sûresi özelinde ahkâm âyetlerinden çıkardığı hükümleri özetle şöyle sıralayabiliriz:

1. İhramlı kişinin av hayvanını öldürmesi de yakalaması da yasaklanmıştır.⁸⁵⁷ İhramdan çıkınca avlanmak mübahtır.⁸⁵⁸

⁸⁵² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/232.

⁸⁵³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/320.

⁸⁵⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/176; 1/218.

⁸⁵⁵ Bilmen, *Kâmus*, 1/178, 179.

⁸⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/230.

⁸⁵⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/338.

2. İhramlı kişiye avlanmak haramdır, fakat kendisi avlamadığı ve kendisi için avlanmadığı sürece başkalarının avladığı hayvanın etinden yiyebilir.⁸⁵⁹
3. İhramlı kişinin avlanma yasağına kanatlı hayvanların yumurtaları ve civciv de dahildir.⁸⁶⁰
4. İhramlı kişi hadiste sayılan 5 hayvanı (çaylak, karga, akrep, fare, kuduz köpek) öldürebilir.⁸⁶¹ Bu 5 hayvan dışında kalan yırtıcı hayvanları öldüremez. Bu yırtıcılar ancak saldırdıkları zaman hadiste sayılan 5 hayvanın saldırganlık illetini taşıdığı için öldürebilir ve bu durumda fidye ödemesi gerekmez.⁸⁶²
5. İhramlı kişinin av hayvanını bilerek veya hata ile öldürmesinin arasında fark yoktur. Her iki durumda da fidye ödemesi gerekir.⁸⁶³
6. İhramlı kişi av hayvanını öldürdüğünde fidye olarak öldürdüğü hayvanın dengini değil, kıymetini öder.⁸⁶⁴ Öldürülen av hayvanına karşılık kıymetin takdir edilmesi âyet-i kerimenin de işaret ettiği gibi adalet sahibi iki kişi tarafından yapılır.⁸⁶⁵
7. İhramlı kişi öldürdüğü hayvana karşılık kestiği kurbanı Kâbe yakınlarında (Mekke'de) keser, yemek yedirme ve oruç tutmada ise bu şart değildir.⁸⁶⁶
8. İhramlı kişi, ödeyeceği keffâretler için (kurban, yoksulu doyurma, oruç) sıraya uymak zorunda değildir.⁸⁶⁷
9. İhramlıya avlamasının helâl kılındığı deniz/su hayvanından kasıt balık ve balık cinsinden hayvanlardır.⁸⁶⁸
10. Allahu Teâlâ Müslümanların şahitlik yapmasını ve bunu Allah için yapmasını ister.⁸⁶⁹
11. Ölmek üzere olan kimsenin vasiyeti dışında başka konularda kâfirlerin şahitliği câiz değildir.⁸⁷⁰
12. Müslümanlar iki kişi olarak gerek vasiyet gerek başka konularda, gerek seferde gerek sefer dışında şahitlik yapabilirler.⁸⁷¹

⁸⁵⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/147.

⁸⁵⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/350.

⁸⁶⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/338.

⁸⁶¹ Müslim, Hac, 72.

⁸⁶² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/341.

⁸⁶³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/344.

⁸⁶⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/344.

⁸⁶⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/ 346.

⁸⁶⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/347, 348.

⁸⁶⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/347.

⁸⁶⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/350.

⁸⁶⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/181.

⁸⁷⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/369.

⁸⁷¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/369.

13. En'am Sûresi 143-144'te belirtilen koyun, keçi, sığır, deve eti helâldir. Fakat at, eşek, katırlar bu hayvanlardan ayrılır.⁸⁷²
14. Eğitilmiş avcı köpeğin avladığı yenebildiği gibi diğer yırtıcıların da eğitildikleri takdirde avladıkları yenebilir. Köpeğin eğitilmiş olması yakaladığı hayvanın etinden yememesi, doğan ve şahinin eğitilmiş olması çağrıldıklarında gelmeleridir. O yüzden köpek yakaladığından yediyse o avdan yenmez, doğan ve şahin yakaladıkları avdan yediyse o avdan yenebilir.⁸⁷³
15. Eti yenen hayvanlar gibi eti yenmeyen hayvanların da avlanması caizdir.⁸⁷⁴ Murdar hayvanın etinin yenmesi haram, yününden ve tabaklandığı takdirde derisinden yararlanmak helâldir.⁸⁷⁵
16. Yerden çıkan her şey kendisine ulaşmak kişinin hayatını tehlikeye sokmadığı sürece helâldir.⁸⁷⁶
17. Kanı akıtılmayan hayvanın eti haramdır.⁸⁷⁷ Dolayısıyla diş ve kemikle kesilen hayvan, kanı akıtılmamış olduğundan haramdır. Diş ve kemik dışındaki aletlerle kesilen hayvanın eti helâldir.⁸⁷⁸ Mızrak, ok yardımı ile yaralanıp kesilen hayvanın eti de yenebilir.⁸⁷⁹
18. Ehl-i kitabın tüm yiyecekleri değil, kestikleri Müslümanlara helâldir.⁸⁸⁰
19. Mecûsiler Ehl-i kitap'tan değildir, Benû Tağlib Hristiyanları da dahil Arap olsun ya da olmasın tüm Hristiyanlar Ehl-i kitaptan sayılır.⁸⁸¹
20. Ehl-i kitap kadınlarının hür kadınlarıyla da câriyeleriyle de evlenmek câizdir. Bu onların bazen mehirlerinin verilmemesine de ruhsattır.⁸⁸²
21. Domuz ve kan herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın haramdır.⁸⁸³
22. Besmele çekilmeden kesilen hayvan haramdır.⁸⁸⁴ Kâfir kişinin kestiği hayvan yenmez.⁸⁸⁵
23. Putlar için kesilen hayvan haramdır.⁸⁸⁶

⁸⁷² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/166, 143.

⁸⁷³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/163, 164, 165.

⁸⁷⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/341.

⁸⁷⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/152.

⁸⁷⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153.

⁸⁷⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153.

⁸⁷⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/155.

⁸⁷⁹ Müslim, *Edâhi*, 20.

⁸⁸⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/167.

⁸⁸¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/169, 170.

⁸⁸² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/168, 171.

⁸⁸³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153.

⁸⁸⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/161.

⁸⁸⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153.

24. Boğularak ve dövülerek ölen hayvan haramdır. Yaşam emaresi gösteren, kuyruğunu sallayıp gözünü, ayaklarını oynatan hayvan yetişilip besmele çekilerek kesilirse helâldir.⁸⁸⁷
25. Yüksek bir yamaçtan düşerek ya da kuyuya düşerek ölen hayvanın eti haramdır.⁸⁸⁸
26. Birbirlerini boynuzlayarak ölen hayvanların etleri haramdır.⁸⁸⁹ Yırtıcı hayvanın yaraladığı hayvanın damarı koptuktan sonra yetişip kesilse helâldir, damarı koptuktan sonra yetişilemezse haramdır.⁸⁹⁰ Ancak hayvanın uğradığı bir kaza sonucu ölecek durumda iken yetişilebilse de haramdır.⁸⁹¹
27. Fal oklarıyla iş yapmak haramdır.⁸⁹²
28. Müneccimlerin yaptığı içtihad gibidir, haram değildir. Müneccimler yıldızlardan çıkardıkları manaları Allah'a atfettiklerinde yaptıkları haram olur.⁸⁹³
29. Kura ile iş yapmak fal okları gibidir, câiz değildir.⁸⁹⁴
30. Zor durumda kalan kişi haram olan şeyleri, helâl saymamak ve lezzet duymamak⁸⁹⁵ şartıyla yiyebilir.
31. Zar oyunları, tavla, satranç gibi oyunlar kumardır, haramdır. At yarışları bazı istisnalar dışında câizdir.⁸⁹⁶ Atın arkasından gürültü yapıp, hayvanı tahrik ederek yarışı kazanmaya çalışarak, yedek at bulundurarak,⁸⁹⁷ bahse girerek at yarışı oynamak haram, yarışı alan tek veya iki kişi ise helâldir. Araya bir at giriyor ve kaybeden zarar görmüyorsa bu da helâldir.⁸⁹⁸
32. İçkinin azı da çoğu da haramdır.⁸⁹⁹
33. Hangi meyve olursa olsun ondan elde edilen içecek sarhoşluk vermesi için yapılıyorsa haramdır.⁹⁰⁰
34. Hadiste ismi verilen iki meyve (hurma ve üzüm) dışındaki meyvelerden yapılan içecekler şayet sarhoşluk vermiyorsa kaynatılsa da mekruhtur.⁹⁰¹

⁸⁸⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/156.

⁸⁸⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/154.

⁸⁸⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153.

⁸⁸⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/153.

⁸⁹⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/154.

⁸⁹¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/154.

⁸⁹² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/156.

⁸⁹³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/157.

⁸⁹⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/330.

⁸⁹⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/159, 160.

⁸⁹⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/329.

⁸⁹⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/329, 330.

⁸⁹⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/330.

⁸⁹⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/333.

⁹⁰⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/333.

⁹⁰¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/333.

35. Her namaz için abdest almak şart değildir.⁹⁰²
36. Kişi uzanıp yatarak uyumadıkça uyandığında abdest alması gerekmez.⁹⁰³
37. Abdest alırken yüzün, dirseklerle beraber kolun, topuklarla beraber ayakların yıkanması, başın meshedilmesi farzdır.⁹⁰⁴
38. Biri yüz diğeri dirseklere kadar kol için olmak üzere teyemmüm iki vuruştur.⁹⁰⁵
39. Teyemmüm alırken niyet etmek şarttır.⁹⁰⁶
40. Teyemmüm abdesti temiz toprak ile alınır.⁹⁰⁷
41. Mukîm olan kimse de suyu bulamadığında veya suyu kullanmaya güç yetiremediğinde teyemmüm abdesti alabilir, câizdir.⁹⁰⁸
42. Cünüp olan kimse teyemmüm alabilir.⁹⁰⁹
43. Müslüman da olsa kişi hırâbe suçunu işlediye öldürülme, asılma, el-ayaklarının çaprazvâri kesilmesi, sürgün edilme cezaları ile cezalandırılır.⁹¹⁰
44. Eşkîya yakalanmadan önce tövbe ederse had cezası sâkıt olur.⁹¹¹
45. Terörist ve eşkıya şâyet hem mala hem cana kast etmişse devlet başkanı kılıçla öldürme, el-ayak çaprazvâri kesmede, asarak öldürmede muhayyerdir.⁹¹² Adam öldürmemiş, mal gasp etmemiş sadece yol emniyetini ihlal etmişse hapsedilir.⁹¹³
46. İnsan haklarını ilgilendiren cezalarda suçun affedilmesi velilerin tercihine bağlıdır.⁹¹⁴
47. Hırsızlık suçunu işleyen herkes cezaya çarptırılır. Bundan mahreminin malından çalan kişi ile mülkünde ortaklığı bulunduğu maldan çalan kişi istisna edilir.⁹¹⁵
48. Hırsızlık anlamına gelen her eylem için ceza uygulanmaz.⁹¹⁶ Cezanın uygulanması için çalınan malın en az 10 dirhem veya 1 dinar değerinde olması gerekir.⁹¹⁷
49. Hırsızlık suçunda ceza sağ ele uygulanır.⁹¹⁸
50. Hırsızlıkta had uygulanırken el bilekten kesilir.⁹¹⁹

⁹⁰² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/173.

⁹⁰³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/173, 174.

⁹⁰⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/174.

⁹⁰⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/179; 1/221.

⁹⁰⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 1/220.

⁹⁰⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/179.

⁹⁰⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/176.

⁹⁰⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/176.

⁹¹⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/218.

⁹¹¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/222.

⁹¹² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/220, 222.

⁹¹³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/222.

⁹¹⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/222.

⁹¹⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/226.

⁹¹⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/226.

⁹¹⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/228.

⁹¹⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/228.

⁹¹⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/226.

51. Hırsızlık suçunda ceza devlet yetkilileri tarafından uygulanır.⁹²⁰
52. Hırsızlık suçuyla ilgili, kâfir olan kişi şirkten tövbe edip geçmişte yaptıklarına pişman olursa ona had uygulanmaz. Müslüman kişi bu suç işler fakat olay mahkemeye intikal ettikten sonra tövbe ederse had uygulanır.⁹²¹ Ancak yakalanmadan önce tövbe etse cezası sâkıt olur.⁹²²
53. İrtidat eden şâyet bir kişi ise yakalanır, hapse atılır, İslâm'a dönmeyi kabul etmezse öldürülür, şâyet bir topluluk ise onlarla savaşılır.⁹²³
54. Cana karşılık can kısası tüm Müslümanlar için geçerlidir. Fakat göz, burun, kulağın yaralanması gibi cana kastetmekten daha küçük yaralamalarda kısas sadece hür erkekler arasında uygulanır.⁹²⁴
55. "El"e karşılık "el"de kısas uygulanır.⁹²⁵
56. Güzelliğin yok edilmesine yönelik yaralamalarda tam diyet ödenir.⁹²⁶
57. Dişe kısas uygulanır, fakat görünmeyen diğer kemiklerde başka organlara zarar verme tehlikesinden dolayı kısas uygulanmaz.⁹²⁷
58. Kısas uygulaması kul hakkıyla ilgili olduğu için kulların tasarrufuna bırakılmıştır. Dolayısıyla hak sahibi dilerse affeder. Allah hakkını ihtiva eden diğer hadlerin iptalinde ise Allah'tan başka hiç kimse tasarruf sahibi değildir.⁹²⁸
59. Keffâret gerektiren yemin Allah adına yapılan yemindir. Namaz, oruç gibi şeyler adına yapılan yeminler keffâret gerektirmez.⁹²⁹
60. Yeminini bozmayan kimse sadece yemin ettiği için keffâret ödemez. Çünkü keffâret yeminin değil yemini bozmanın karşılığıdır.⁹³⁰
61. Kişi günah işlemeye dair yemin ettiyse onu uygulamaz.⁹³¹
62. Sadece kasıtlı olarak yapılan yeminlerde keffâret gerekir. Uykuda iken, cinnet halinde ya da başkasının fiili ile bozulan yeminlere keffâret gerekmez.⁹³² Ancak kişi talâk ve köle azadını yemin ederek yapmışsa bu artık şarta bağlı olmaksızın geçerli olur.⁹³³

⁹²⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/226.

⁹²¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/231.

⁹²² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/219.

⁹²³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/261.

⁹²⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/246.

⁹²⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/246.

⁹²⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/246.

⁹²⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/246.

⁹²⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/247.

⁹²⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/304, 305.

⁹³⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/311.

⁹³¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/305.

63. Yemin-i gâmustan (bile bile yapılan yemin) dolayı keffâret ödenmez.⁹³⁴
64. Yemin ederken istisna edatını kullanmak (inşallah demek) şart değildir.⁹³⁵
65. Yemin keffâretinde fakiri doyurma keffâretinde temlik de, bizzat yedirme de caizdir. Fakat bizzat yedirme daha faziletlidir.⁹³⁶
66. Yemin keffâretinde fakiri doyurma keffâreti 2 öğün olarak verilir.⁹³⁷
67. Yemin keffâretinde fakiri doyurma keffâreti verilirken 10 kişiye de verilebilir, 1 kişiye 10 gün de verilebilir.⁹³⁸
68. Yemin keffâretinde doyurulacak fakirlerin küçük çocuk değil yetişkin ve yoksul olması gerekir.⁹³⁹
69. Keffâreti kişi menfaat ortaklığı olan anne-babasına, çocuğuna,⁹⁴⁰ karısına veya kocasına,⁹⁴¹ mükâteb kölesine veremez, kâfir olan yoksula verebilir.⁹⁴²
70. Yemin keffâretinin köle azâdı olarak ödenmesi halinde azad edilecek kölenin mü'min olması şarttır.⁹⁴³
71. *“Allah’ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağısız ve bağlı kurbanlıklara, Rablerinin büyük lütûf ve rızasını dileyerek Beytülharam’a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin..”* meâlindeki Mâide Sûresi 2. âyet *“müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün,”*⁹⁴⁴ *“Bilin ki Allah’a ortak koşanlar pisliğe batmışlardır; artık onlar bu yıldan sonra Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar”*⁹⁴⁵ meâlindeki Tevbe Sûresi 5. ve 28. âyetleri ile neshedilmiştir.⁹⁴⁶
72. *“Kıyas”* hüküm çıkarmada delil olarak kullanılabilir.⁹⁴⁷

⁹³² Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/308.

⁹³³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/304.

⁹³⁴ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/308.

⁹³⁵ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/313.

⁹³⁶ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/315, 316, 318.

⁹³⁷ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/316.

⁹³⁸ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/319.

⁹³⁹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/321, 324.

⁹⁴⁰ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/321.

⁹⁴¹ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/323.

⁹⁴² Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/323.

⁹⁴³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/326.

⁹⁴⁴ Tevbe 9/5.

⁹⁴⁵ Tevbe 9/28.

⁹⁴⁶ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/146.

⁹⁴⁷ Mâturîdî, *Te’vilât*, 4/176.

III. Mâturîdî'nin Mâide Sûresinde Geçen Ahkâm Âyetleri Hakkındaki Görüşleri ile Hanefi Mezhebinin Görüşlerinin Mukayesesi

İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü'l Kur'ân adlı eserinde Mâide Sûresi'nde incelediğimiz 25 âyet içerisinde fıkha dair 72 görüş beyan ettiğini tesbit ettik. Her bir görüşünü delilleriyle birlikte açıkladıktan sonra maddeleştirerek “değerlendirme” başlığı halinde özet halinde sunduk. Aynı konuların Hanefi Mezhebi'ndeki karşılıklarını da açıkladık. Bu maddeleri benzerlik ve farkları yönünden kıyasladığımızda 58 maddede Mâturîdî'nin Hanefi Mezhebi ile bire bir aynı görüşü benimsediğini gördük. Geriye kalan 14 maddenin 6'sında Hanefi Mezhebi kendi içerisinde ihtilaf etmiş, Mâturîdî mezhep içerisindeki iki görüşten birini savunmuş; 1 tanesinde Mâturîdî görüşünü açıklamamıştır. Bu durumda İmam Mâturîdî tesbit ettiğimiz 72 görüşten sadece 7 tanesinde Hanefi Mezhebi'nden farklı düşünmektedir. Aşağıda bu 14 görüşü tekrar açıklamayı uygun gördük.

- Mâturîdî'ye göre ihramlı kişi kendisi için avlanan hayvanın etinden yiyemez.⁹⁴⁸ Hanefilere göre şayet kendi hayvanı değilse kendisi için avlansa da yiyebilir.⁹⁴⁹
- Mâturîdî'ye göre ihramlı kişi hadiste sayılan 5 hayvan dışındaki yırtıcı hayvanları ancak saldırmaları halinde öldürebilir ve bu durumda fidye ödemesi gerekmez.⁹⁵⁰ Hanefi Mezhebi'ne göre de kişi ihramlı iken hadiste sayılan beş hayvan dışında yırtıcı hayvanları saldırmaları halinde öldürebilir⁹⁵¹ ve bu durumda keffâret ödemesi gerekmez. Sadece İmam Züfer'e göre keffâret ödemesi gerekir.⁹⁵²
- Mâturîdî'ye göre ihramlı kişi av hayvanını öldürdüğünde fidye olarak öldürdüğü hayvanın dengini değil, kıymetini öder.⁹⁵³ Hanefi Mezhebi'nde de Ebû Hanîfe ve İmam Yusuf'a göre öldürdüğü hayvanın kıymetini verir. Hanefi Mezhebi'nde kabul edilen görüş de budur.⁹⁵⁴ Sadece İmam Muhammed'e göre öldürdüğü hayvanın dengini verir.
- Mâturîdî'ye göre İhramlı kişi, ödeyeceği keffâretler için (kurban, yoksulu doyurma, oruç) sıraya uymak zorunda değildir.⁹⁵⁵ Hanefi Mezhebinde bu muhayyerlik Ebû

⁹⁴⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/350.

⁹⁴⁹ Serahsî, *Mebûsât*, 4/164.

⁹⁵⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/341.

⁹⁵¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/546.

⁹⁵² Serahsî, *Mebûsât*, 4/169,172.

⁹⁵³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/344.

⁹⁵⁴ Serahsî, *Mebûsât*, 4/154, 159; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/537.

⁹⁵⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/347.

Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre keffâreti ödeyen kişiye, İmam Muhammed'e göre ise hakeme aittir.⁹⁵⁶

- Mâturîdî'ye göre Ehl-i kitabın tüm yiyecekleri değil, kestikleri Müslümanlara helâldir.⁹⁵⁷ Hanefi Mehebi'ne göre ise Ehli kitabın kestikleri gibi⁹⁵⁸ ekmek, meyve gibi diğer yiyecekleri de Müslümanlara helâldir.⁹⁵⁹
- Mâturîdî'ye göre Ehl-i kitap kadınlarının hür kadınlarıyla da câriyeleriyle de evlenmek câizdir.⁹⁶⁰ Hanefi Mezhebi'ne göre ise Ehl-i kitabın sadece hür kadınları ile evlenilebilir.⁹⁶¹
- Mâturîdî'ye göre münecimlerin yıldızlardan anlam çıkarmaları caizdir.⁹⁶² Hanefi Mezhebi'ne göre bu caiz değildir.⁹⁶³

Not: İslamın zahir olan “gaybı Allahtan başkasının bilemeyeceği” inancına ters düşen Mâturîdî'nin bu anlayışı Mâturîdî'nin tevhid anlayışı ile çelişkili görünmektedir. Mâturîdî'nin bu görüşü benimsemesi döneminin münecimlere bakışının bir etkisi olabileceği gibi gayb anlayışının bir yansıması da olabilir. Çünkü Mâturîdî'ye göre gayb bilgisi ikiye ayrılır. Bunlardan biri geçmişte olan ve gelecekte olacak olan, Allahu Teâlâ'nın dışında hiçkimsenin bilemeyeceği şeylerin bilgisi, diğeri zaman, insan ve şartlara göre değişkenlik gösteren izafi bilgidir.⁹⁶⁴ Ancak Mâturîdî bu detaya yer vermediği için bu maddeyi Hanefi Mezhebi ile ayrıldığı görüşler arasında saydık.

- Mâturîdî'ye göre kura ile iş yapmak câiz değildir.⁹⁶⁵ Hanefi Mezhebi'ne göre kura ile iş yapmak kıyasa göre haram, tarafların hak kazanmadığı durumlarda câizdir.⁹⁶⁶
- Mâturîdî'ye göre terörist ve eşkıya şâyet hem mala hem cana kast etmişse devlet başkanı kılıçla öldürme, el-ayak çaprazvâri kesmede, asarak öldürmede muhayyerdir.⁹⁶⁷ Hanefi Mezhebi'nde hem mal alıp hem de adam öldürürlerse Ebû Hanîfe'ye göre hakim muhayyerdir. Dilerse önce el ve ayağını kesip sonra öldürür, dilerse el ve ayağını kesmeden öldürür, dilerse asar. İmam Muhammed ve Ebû

⁹⁵⁶ Serahsî, *Mebûsât*, 4/156, 158; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/540.

⁹⁵⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/167.

⁹⁵⁸ Serahsî, *Mebûsât*, 11/403; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 601; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/731.

⁹⁵⁹ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/731.

⁹⁶⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/168, 171.

⁹⁶¹ Serahsî, *Mebûsât*, 4/393; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/731.

⁹⁶² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/157.

⁹⁶³ Ceziri, Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı (*Kitâbu'l-fikh ale'l-mezâhibi'l-erba'a*), çev. Mehmet Keskin, 2/785, 786; Fehd, Tevfik, “İlm-i Ahkâm-ı Nücüm”, *DİA*, 22/124.

⁹⁶⁴ Polat, Selahaddin, “Mâturîdî'ye Göre Gayb Meselesi”, *Ebû Mansur Semerkandi-Mâturîdî Kongresi Tebliğleri*, Kayseri, 1986, s. 100.

⁹⁶⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/330.

⁹⁶⁶ Serahsî *Mebûsât*, 15/9, 10.

⁹⁶⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/220, 222.

Yusuf'a göre asar.⁹⁶⁸ Mezhebin güçlü görüşüne göre hakim canlı iken asmakla öldürdükten sonra asmak arasında muhayyerdir.⁹⁶⁹

- Mâturîdî'ye göre Müslüman hırsızlık suçunu işler fakat tövbe ederse had uygulanır.⁹⁷⁰ Ancak yakalanmadan önce tövbe etse cezası sâkit olur.⁹⁷¹ Hanefi Mezhebi'nin de içinde bulunduğu cumhura göre malı çalınan kişi olay henüz mahkemeye intikal etmeden önce hırsız affederse ceza uygulanmaz. Ebû Hanîfe'ye göre olay mahkemeye intikal ettikten sonra da ceza düşebilir.⁹⁷²
- Mürtedin öldürülmesi konusunda Ebû Hanîfe kadın-erkek ayırımına gitmiş ve irtidat eden kadının kâfir kadına kıyas edilerek öldürülmediğini söylemiştir.⁹⁷³ Mâturîdî mürtedin öldürülmesi gerektiğinden bahsetmiş fakat irtidat eden kadın konusunda bir açıklama yapmamıştır.⁹⁷⁴
- Mâturîdî'ye göre sadece kasıtlı olarak yapılan yeminlerde keffâret gerekir.⁹⁷⁵ Uykuda iken, cinnet halinde ya da başkasının fiili ile bozulan yeminlere keffâret gerekmez.⁹⁷⁶ Hanefi Mezhebi'nde yemini kasıtlı olarak yapan ile unutarak yapan arasında fark yoktur.⁹⁷⁷ Kişi yemin ederken bunu ister şaka olarak ister ciddi olarak söylesin her durumda sahihtir, geçerlidir.⁹⁷⁸
- Mâturîdî'ye göre yemin keffâretinin köle azâdı olarak ödenmesi halinde azad edilecek kölenin mü'min olması şarttır.⁹⁷⁹ Hanefi Mezhebi'ne göre yemin keffâreti için azad edilecek kölenin zihar keffâretinde olduğu gibi Müslüman olması şart değildir.⁹⁸⁰
- Mâturîdî'ye göre Mâide Sûresi 2. âyet, Tevbe Sûresi 5. ve 28. âyet ile neshedilmiştir. Hanefi Mezhebi'nde bununla ilgili biri âyetin kısmen neshedildiğine biri neshedilmediğine dair iki görüş vardır.⁹⁸¹

⁹⁶⁸ Serahsî, *Mebsût*, 9/321.

⁹⁶⁹ Serahsî, *Mebsût*, 9/229.

⁹⁷⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/231.

⁹⁷¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/219.

⁹⁷² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/584.

⁹⁷³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/590; Bilmen, *Kâmus*, 4/13.

⁹⁷⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/261.

⁹⁷⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/308.

⁹⁷⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/308.

⁹⁷⁷ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 493.

⁹⁷⁸ Akyüz, *Mukayeseli'badetlerİlmihali*, 4/350

⁹⁷⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/326.

⁹⁸⁰ Kudûri, *Kudûri Tercümesi*, s. 127, 165.

⁹⁸¹ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, 2/724.

SONUÇ

Emevi halifelerinin Arap olmayan Müslümanlara baskıcı bir tutum sergilemesinin ardından bu durum Abbasi Devleti döneminde bir nebze değişmiştir. Özellikle Türklerin yoğun bir şekilde yaşadığı Mâveraünnehr Bölgesi'nde bulunan Semerkant şehri Abbasi Devletine bağlı Sâsâniler tarafından oldukça ılımlı bir siyaset ile yönetilmiştir. Sâsânilerin sağladığı refah ortamında farklı görüş ve inanışlar söylenebilmiş, sonuçta ortaya çıkan fırka ve gruplar fikrî alanda birbirleriyle mücadele etmiştir.

Bu serbest ortam İmam Mâturîdî'nin fikrî yapısını etkilemiş ve bu fikirlerini yansıtaacağı eserler ortaya koyabilmiştir. Başta Mu'tezile olmak üzere batıl fırkalarla Ehl-i sünnet çizgisinde Ebû Hanîfe'nin görüşleri çerçevesinde mücadele etmiş ve özellikle Türkler arasında İslamın ve Hanefi görüşün yayılmasında etkili olmuştur. Bir taraftan bu mücadeleyi yaparken diğer taraftan bu fırkalarla mücadele etmenin sakıncalı olmadığını gelenekçi müslümanlara anlatmaya çalışmıştır. Bu uzlaştırmacı yönü onun ortaya koyduğu metotta kendisini göstermiştir. Görüşlerinin temeline Kur'ân ve sünneti alırken onları anlamada akli ve diğer bilim dallarını kullanmayı ihmal etmemiştir.

Mâturîdî Hanefi Mezhebi'nin bir mensubu olmasının ötesinde mezhebin en önde gelen savunucusu olmuş, Ebû Hanîfe'nin akaide dair görüşleri kadar fıkıh usul ve meselelerinde onu takip etmiş ve her iki alanda da mezhebin görüşlerine önemli katkılarda bulunmuştur. Fıkıhla ilgili görüşleri elimize ulaşan iki eserinden biri olan *Te'vilâtu'l-Kur'ân* isimli tefsir çalışması içerisinde yer almaktadır. Bugün her ne kadar daha çok kelamî yönüyle tanınsa da Mâturîdî, eserinde başka müfessirlerin görüşlerine yer verirken “*müfessirler*” ifadesini kullanmış fakat kendi görüşlerini aktarırken kendisi için “*fakih*” ibaresini tercih etmiş, fikhın bilinen en eski tanımlarından birini yapmış, fıkıh ilmine yeni kavramlar kazandırmıştır. Bu minvalde Mâturîdî ile ilgili yapılan çalışmalarda Mâturîdî'nin bu yönüne dikkat çekilmesi büyük önem taşımaktadır.

Fıkıh usul ve kaidelerine dair oldukça geniş bir birikim sunan *Te'vilâtu'l-Kur'ân* ismini taşıyan bu eserde Mâturîdî fikhî birikimini aktarırken ilgili başka ayetlerden, Hz. Peygamber'in ve sahabenin söz ve uygulamalarından ve aklî delillerden yararlanmış. Hanefi görüşleri aktarırken bazen Hanefi imamları ismen zikretmiş bazen “*âlimlerimiz bu konuda şöyle söylüyor*” şeklinde atıfta bulunmuştur. Karşıt görüşlere de delilleriyle birlikte yer vermiş onlara yine delillerle cevap vermiştir. Bazen de konuyla ilgili muhtemel soruyu

kendisi sormuş ve cevap vermiştir. Cevap verirken benzetmeler yaparak konunun anlaşılmasını kolaylaştırmaya çalışmıştır. Güçlü ve sağlam nakli delillerin yanında akli delillerden yararlanarak kullandığı bu ikna edici yöntemi sayesinde batıl fırka ve dinlerin yaygınlaşıp güç kazandığı bir dönemde Mâveraünnehr'in önde gelen alimlerinden olmuştur.

İslam dünyası geçmişte olduğu gibi nakli bir bütün olarak ele almamanın neticesi olarak Kur'ân ve sünnetin çizgisinden sapma ya da nakli devre dışı bırakıp insan aklı ile yetinme tehlikesiyle her çağda karşılaşılabılır. Günümüz Müslüman dünyasının özellikle gençlerinin karşı karşıya olduğu bu tehlikeler karşısında Müslümanların inanç ve amellerini ıslah etme çabasının ürünü olan Mâturîdî'nin yöntemine bugün de ihtiyaç olduğunu düşünmekteyiz. Günümüze kadar etkisi devam eden fikirlerinin, ele aldığı konulara getirdiği yaklaşımların günümüz problemlerine de ışık tutacağı kanaatindeyiz. Bu nedenle Mâturîdî'nin hem Hanefî Mezhebi içerisindeki yerinin gün yüzüne çıkarılması hem de engin fikirlerinden ve fikhî işlemedeki etkileyici metodundan istifade edilebilmesi için akademik ve ilmî çevrelerde onun hakkında yapılan çalışmaların arttırılmasının yanında bu yönünün gözardı edilmemesi gerektiğini düşünmekteyiz.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, Müsned, İstanbul 1992.

Akgül, Muhyittin, “Ebû Mansur Mâturîdî ve Te’vîlâtü’l-Kur’ân”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı; 4, s. 57-67, 2001.

Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995.

Altıkulaç, Tayyar, “Kisâi”, *DİA*, TDV Yayınları, c. 26, s. 69-70, Ankara 2002.

Aydınli, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2015.

Bardakoğlu, Ali, “İstishâb”, *DİA*, TDV Yayınları, c. 23, s. 376-381, İstanbul 2001.

Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin, Sünenü’l-Kübrâ, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Mekke 1994.

Bilgili, İsmail, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî’nin Katkısı”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı; 29, s. 399-423, Konya 2017.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuli İslâmiye ve Istılahâtı Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1976.

_____, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, t.y.

Buhari, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim Cu’fi, Câmiu’s-Sahih, İstanbul 1978.

Ceziri, Abdurrahman b. Muhammed b. İvaz Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 2008-2012.

Çolak, Abdullah, *İslam Hukuku (Ceza ve Borçlar)*, Göktuğ Ofset Yayınları, Malatya 2015.

Demirci, Abdurrahman, Tağlib Kabilesi’nin İslâm Devleti Egemenliği Altına Alınma Süreci, *Toplum Bilimleri Dergisi*, s. 347-361, Ocak 2013.

Fehd, Tevfik, İlm-i Ahkâm-ı Nücûm, *DİA*, TDV Yayınları, c. 22, s. 124-126, İstanbul 2000.

Günay, Hacı Mehmet, “Müsâbaka”, *DİA*, TDV Yayınları, c. 32, s. 63-65, İstanbul 2006.

İbn Ebi Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, Musannef, thk. Kemal Yusuf Hut, Riyad 1988.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid Kazvini, Sünen, İstanbul 1992.

İbrahim b. Muhammed Halebi, *İzahlı Mülteka Ebhur Tercümesi*, çev. Mustafa Uysal, Dizer Konca Matbaa, İstanbul 1968.

Kadı Hafîdu İbn Rüşd Ebû Velid Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, çev. Ahmed Mevlâni, İstanbul 1976.

Karataş, Ali, *İmam Mâturîdî Kur'an'ı Kur'an'la Te'vil*, Yesevi Yayıncılık, İstanbul 2014.

Korkmaz, Sıddık, “İmam Ebû Mansur Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, *Dînî Araştırmalar Dergisi*, c. 4, sayı; 10, s. 89-119, Mayıs-Ağustos 2001.

Kudûri, Ebû'l Hasan Ahmed b. Muhammed b. Cafer Hemedâni, *Kudûri Metni ve Tercümesi*, çev. Ali Arslan, Hikmet Neşriyât, İstanbul 2006.

Kutlu, Sönmez, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Kitâbiyât Yayınları, Ankara 2007.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâturîdî Semerkandî, *Kitâbu't-Tevhîd Terümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2005

_____, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 1. cild çev. Bekir Topaloğlu, 4. cild çev. Kemal Sandıkçı, Ensar Vakfı Yayınları, İstanbul 2018.

Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdü'ddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd Mevsilî, *İmâm-ı Âzam'ın İctihad ve Görüşleri İhtiyâr Metni Muhtâr li'l Fetvâ*, Çev. Celâl Yeniçeri, Şâmil Yayınevi, İstanbul 2012.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac b. Müslim Kuşeyri Nisâbüri, *Câmiu's-Sahih*, Beyrut 1956.

Öğüt, Salim, “Fidyeye”, *DİA*, TDV Yayınları, c. 13, s. 55-57, İstanbul 1996.

Özen, Şükrü, Mâturîdî, *DİA*, TDV Yayınları, c. 28, s. 159-165, Ankara 2003.

_____, “Ebû Mansur Mâturîdî’nin Fıkıh usûlünü Yeniden İnşası”, İstanbul, 2001.

_____, “Mâturîdî ve Siyaset: Hilâfetin Kureşiliği Meselesi”, Büyük Türk Bilgini İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, *Marmara Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Yayınları*, s. 524-548, Mayıs, İstanbul 2009.

Özgüdenli, Osman Gazi, “Mâveraünnehr”, *DİA*, TDV Yayınları, c. 28, s. 177-180, Ankara 2003.

Polat, Selahaddin, Mâturîdî’ye Göre Gayb Meselesi, Gevher Nesibe Sultan Anısına Düzenlenen “Ebû Mansur Semerkandî-Mâturîdî Kongresi” Tebliğleri, *Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü*, yayın no: 6, s. 99-115, Kayseri 1986.

Rağıb İsfehani, *Müfredât*, çev. Abdalbâki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul 2012.

Rudolph, Ulrich, *Mâtudiri*, çev. Özcan Taşçı, Litera Yayıncılık, İstanbul 2017.

San’âni, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi San’âni, Musannef, Beyrût 1403.

Serahsî, Şeyh Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl Serahsî, *Kitâbu’l-Mebsût*, Editör, Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul 2011.

Soyal, Fikret, “Ebû’l-Kasım Ka’bi ve ‘Uyûnu’l-Mesâil’ Adlı Eseri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 11, sayı: 61, s. 1215-1226, 2018

Süyûti, Ebû’l-Fazl, Celaleddin Abdurrahman, Ebû Bekr b. Muhammed, *Dürri’-Mensûr*, Beyrut 1993.

Şimşek, Murat, Hanefî Geleneğinde Usul-Füru İlişkisi ve Kelâm-Fıkıh Usûlü Etkileşimi Bağlamında İmam Mâturîdî, IV. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu – *Hanefilik-Mâturîdîlik*, c. 1, s. 257-270, Kastamonu 2017.

_____, *Ebû Hanîfe ve Hanefilik*, Haciveyiszâde Vakfı Yayınları, İstanbul 2019.

Taberâni, Ebû’l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *Mu’cemu’l-Kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefî, Musul 1983.

_____, *Mu'cemu'l-Evsat*, thk. Mahmut Tahhân, Riyad 1995.

Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Sıtkı Cemil Attâr, Beyrut 1415.

Tehânevi, Zafer Ahmet Osman Tehânevi, *Hadislerle Hanefî Fıkhu (İ'lâu's-Sünen)*, çev. İbrahim Tüfekçi, Misvak Neşriyat, İstanbul 2009.

Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa Sülemi, Sünen, İstanbul 1992.

Tunç, Cihat, “Ebû Mansur Semerkandî, Mâturîdî”, Gevher Nesibe Sultan Anısına Düzenlenen “Ebû Mansur Semerkandî-Mâturîdî Kongresi” Tebliğleri, *Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü*, yayın no: 6, s. 17-22, Kayseri 1986.

Usta, Aydın, “Sâmâniler”, *DİA*, TDV Yayınları, c. 36, s. 64-68, İstanbul 2019.

Ünal, Halit, Müneccim, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Mâturîdîyye”, *DİA*, TDV Yayınları, c. 28, s. 165-175, Ankara 2003.

_____, “Esam, Ebû Bekir”, *DİA*, TDV Yayınları, c. 11, s. 353-535, İstanbul 1995.

Yazıcıoğlu, Mustafa Said, “Mâturîdî; Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması; Ebû Mansûr Mâturîdî ve Ebû'l-Muîn Neseî”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)*, sayı; 3 c. 27, 1986.

ÖZGEÇMİŞ

Asiye YOLCU 1984 yılında Malatya'nın Yeşilyurt ilçesinde doğmuştur. İlkokulu Yeşilyurt ilçesine bağlı İsmetpaşa İlkokulunda, orta öğrenimini, Yeşilyurt ilçesine bağlı Yeşilyurt İmam Hatip Okulunda, lise öğrenimini yine Yeşilyurt ilçesine bağlı Yeşilyurt İmam Hatip Lisesinde tamamlamıştır. Lisans eğitimini Malatya İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 2015 yılında tamamlamıştır. 2016 yılında Milli Eğitim Bakanlığında Konya/Ereğli'de Cumhuriyet Anadolu Lisesinde göreve başlamıştır. Hala Malatya'nın Arapgir ilçesinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Ahmet Zeyneloğlu Ortaokulunda göreve devam etmektedir.

